

MIKSZÁTH KÁLMÁN

CIKKEK, TÁRCÁK

1906

Összegyűjtötte és „sajtó alá” rendezte: Hajdu Péter

A munka az OTKA K68691 számú, „Mikszáth kései kisprózája” című kutatási program támogatásával az MTA Irodalomtudományi Intézetében készült.

© Hajdu Péter, 2012.

TARTALOM

A „TÖKÉLETES KÖNYV”
A KOMBINÁTOR
GYULAI PÁL NYOLCVAN ÉVES
SZINYEI MERSE PÁL
KUTHY LAJOS 1813–1864
MORITURI VOS SALUTANT
ELŐSZÓ [AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR 1905 ÉVI ALMANACHJÁHOZ]
ANDRÁSSY SZOBRA
BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES 1824–
VAS GEREBEN 1823–1868
DEGRÉ ALAJOS 1820–1896
TOLDY ISTVÁN 1844–1879
RÁKOSI JENŐ 1842–
DÓCZI LAJOS 1845–
BRÓDY SÁNDOR 1864–

PARLAMENTI KARCOLATOK

A T. HÁZBÓL
A HAZUGSÁGOK ORSZÁGA
AZ ELNÖKI HATALOM
A HÁZ LEGENDÁI [1906. máj. 22.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. máj. 27.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. máj. 30.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. jún. 3.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. jún. 7.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. jún. 14.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. júl. 20.]
A HÁZ LEGENDÁI [1906. okt. 14.]
HÁROM ÚJ FŐREND
A HÁZ LEGENDÁI [1906. dec. 15.]

JEGYZETEK

A „TÖKÉLETES KÖNYV”¹

(Levél a szerkesztőséghez)

Hogy miért nem írok e héten a *Vasárnapi Újságnak*?

Mily kérdés ez tőletek? Hiszen inkább azt kellene indokolnom, ha írnék, hogy miért írok, mint hogy miért nem írok.

Hanem ennek is okát tudom adni. Az ok abban van, hogy én most, amint már tudjátok, a Jókai életrajzán dolgozom. Együtt élek az öreggel, együtt mendegélek vele a bölcsőtől a koporsójáig, Páparól Kecskemétre, innen Komáromba, vele élem a forradalmat, a Bach-szisztémát, vele obstruálok a balközépről a díbdáb mamelukok ellen. Azaz, hogy ez még a múlt héten volt — azóta már a 80-as években vagyunk és éppen most adtuk el a Stáció utcai házunkat 38 ezer forintért a fővárosnak, hát most van pénzünk. De nem ez az oka, hogy nem írok.

Az oka az, hogy az első kötetet már megírtam, a nyomdában kiszedték, s én a szedésből kefével lehúztam vagy tizennégy példányt, szétküldvén azokat nagy tudományú celebritásoknak: Gyulai Pálnak, Beöthy Zsoltnak, Szinnyi Józsefnek és három kiváló politikusnak, továbbá a Jókai családtagoknak és a Jókaiék életviszonyait ismerő barátaimnak, azzal a kéréssel, hogy elolvassván, bíráló észrevételeiket a margón szíveskedjenek megtenni, hibás adataimat kijavítani vagy újakkal helyesbíteni. Így véltem legjobban boldogulni, belefogván laikus létemre oly természetű munkába, mely inkább egy történetírónak felelne meg.

A kötetek most a tél elején kezdtek visszaszállingózni. Olyan érdeklődéssel vártam őket, mint Noé a szétküldött galambjait.

Legelőbb jött vissza a Tuba Jánosé Komáromból, egy szép levéllel a kiadóhoz, hogy soha még efféle munkát olyan gyönyörrel nem olvasott; de néhány tévedés van, azokat följegyezte a margóra. Örültem ennek a dicséretnek.

Azután a Hegedüs Sándorné példánya jött vissza. A kegyelmes asszony fülekkel is behajtogatta azokat a lapokat, ahol hiba van. Gyulai Pál nem írt levelet, hanem jegyzeteket tett a kifogásolt helyeknél. Eleve kivettem annyit, hogy Jókait mint embert gyengébbnek festettem öszerinte, mint aminő volt, ellenben mint író nagyobbnak, ahogy érdemelte. Különben üt-vág a hangyalábszerű apró betűivel jobbra-balra, és ahol azt írom, hogy hibátlan asszony, hibátlan regény nincs, odakanyarítja a lap szélére: „Hibátlan életrajz sincs.” Hát ilyen ő. De legyen is még ilyen vagy húsz esztendeig!

Szinnyi József maga hozta el a könyvet, gratulált, dicsérte, mondván: hogy egypár lényegtelen hibaigazítást javasolt benne.

— Hanem a Jókai kritikusainak nagyon nekimentél — szólt szemrehányón.

— No, mert igazam van. A nagy írókat ismertetni kell, hogy mi van bennök, de ütni őket és tanácsokat adni nekik, hogy mint kellene írni, absurdum.

— Hiszen van benne valami.

— Mareyl írt egy könyvet — mondám —, melyben azt akarja bizonyítani, hogy a lovak nem tudnak helyesen járni. Székely Bertalan egy időben annyira belemélyedt ebbe a nevetséges munkába, hogy tűzzel-vassal ostorozta a lovak ügyetlenségét s szabályos hullámvonalakban rajzolgatta, hogyan kellene lépniök kecsesebben. A jámbor Mareyl valószínűleg meghalt, de a paripák azóta is úgy járnak, ahogy a természet nekik tudni adta.

Jöttek a többi könyvek is. Egyik a rokonok közül arra kér, hogy hallgassam el a Jókai gyengéit, mert minek azokat a világ elé kitárni.

— Ah Istenem — sóhajtottam fel —, lehetetlen. Hiszen az akkor nem az ő életrajza lenne.

— Az mindegy.

A politikusok közül egy volt miniszter így szólt:

— Gyönyörű helyek vannak a könyvedben, de te meztelenül rajzolod a dolgokat.

— Hát nem írtam igazat?

— Hiszen éppen ez az, amit nem szabad. Különösen a mai viszonyok közt. Egyébiránt megtalálod a széljegyzetekben szerény észrevételeimet.

Egy másik államférfi, kit mint XV. Lajos testvérét, Artois grófot a komornyikjai, egy fanadrágba tesznek be napról-napra a politikai tanácsadói, persze hogy aztán a nadrág gyűretlen rajta, ámde mozdulatai nem plasztikusak, szintén visszahozta a könyvet azzal, hogy igen pompás részletek vannak benne, de mit ér — mert „nem elég száraz.” (Hja, én csak ilyen nedveset tudok írni.)

A harmadik politikus ellenben így szólt:

— Mesés helyek vannak a könyvben, különösen a politikai részekben, de engemet kihagyta! Ha beleszúrod még azokat, amiket megjegyeztem, s kihagyod a kihagyandókat, akkor nagy dolgot írtál, fiú!

Az utolsók között érkezett meg a Jókai Róza Fesztyné levele, melyben azt írja többi közt: „Ezt tartom a maga legtökéletesebb munkájának.”

Képzhetni, hogy híztam (pedig már anélkül is sok szép kilóra vittem fel), boldogan rakosgattam a beérkezett példányokat egymás tetejébe, beléjök se tekintve egyelőre, mert az ünnepekre való gyönyörűségnek hagytam meg a margók adatainak beillesztését a szövegbe. Addig is úgy állt ott az asztalon a nagy rakás könyv, mint egy diadaloszlop, mely az én dicsőségemet hirdeti. Kevély hangnyomattal mutogattam barátaimnak, vendégeimnek:

— No végre megírtam a legtökéletesebb könyvem!

Dicsekedtem vele fünek-fának, hogy még Beöthy Zsolt is megdicsérte — s még az éjféle misére is elmentem hálát adni a gondviselésnek, hogy egy ilyen derekas munkát engedett végezni az ex-lexben.

Az első ünnepen pedig hozzáfogtam a végleges szöveg megcsinálásához nagy kedvteléssel. Mert hát nehézségek közt ír az ember, de mulatozva javít. Ez már csak olyan, mintha az embernek egy szép leánya van és azt öltözteti szép ruhába, a nyilvánosság elé, egy ráncot itt igazít meg; egy máslit oda tesz, a hajfonatot lejjebb ereszti... amoda egy gombostű kell. A rizsposros pamacs kéznél van. A nyakra talán más násfát kapcsol, az ingvállba más színű szalagot húz.

Szóval ez már gyönyörűség, nem munka.

Ím hát előveszek egy tiszta példányt s belerakom mohón a Beöthy Zsolt adatait, akinek az esze egész bibliotéka, amit ő mond, az mind alapos; törölök, másítok, pótolok, hozzáírok, aztán más példányt veszek elő, egész nap dolgozom, kihúzgálok egész lapokat. Ez se jó, az se jó. A kínos verejték veri ki homlokomat. Fáj, mikor egy-egy kedves gondolatomat ki kell a szemétre löknöm, mert az új adat, ami tudomásomra jutott, tarthatatlanná teszi az összes következtetéseimet. Mint mikor a vakolat hull, egyik téglá mozdul, utána szakad az, amelyikhez ragasztva volt. Oh Istenem, Istenem, hát mi lesz ennek a vége?

Hát az lett a vége, tisztelt barátim (nem akarlak hosszan untatni), hogy mire tegnap délután az utolsó példány adatait és helyreigazításait is mobilizáltam, az egész könyvemből egyetlen sor sem maradt meg. Kővé dermedve lapoztam végig.

— Íme hát ez volna az én legtökéletesebb könyvem!

Egyik azt kifogásolta, másik amazt. Én szót fogadtam, s itt van ni, nem maradt meg belőle semmi. Vagy hogy talán azért a legtökéletesebb, mert nem egzisztál. De hol vannak azok a gyönyörű helyek, amelyekről szóltatok, amelyeket elismertetek ti is, kegyetlen kritikusok? Ugyan hát hol vannak?

...Itt állok tehát, tisztelt barátim, a romokon. A margókról fölszippantott jegyzetek fülembé döngnek, mint egy méhraj, melyet föl kell szedni s egyetlen köpűbe rakni. Éjjel-nappal ezt csinálom és nem kezdek e percben másba, mert ha e méhek szétröpülnek a fejből, soha semmi földi hatalom azokat össze nem fogdossa.

Hanem a jövő hétre meglesz a kézirat a *Vasárnapi Újságnak*.

A KOMBINÁTOR²

Egy okos emberrel megint kevesebb van: Bródy Zsigmonddal, kihez engem szívélyes barátság és, mondhatnám, szeretet csatolt. Nem sok embernek fog hiányozni, mert ő oly ravasz volt, hogy már korábban hátat fordított a világnak, mielőtt elhagyta volna, Úgyszólván nem is volt már mit itt hagynia. Elvonult a társaságtól egészen, régi barátait se kívánta. De bizonyosan tudom, hogy folyton gondolt rájuk és evidenciában tartotta őket. Magános sétáit azonban népes utcákon szerette végezni, mert a sok népet tartotta igazi magánynak, s hogy azt teljesen biztosítsa, gyalogsétáihoz állandó kocsit tartott, mely utána lépkedjen, hogy ha valami ismerőst lát közeledőben, ne legyen vele kénytelen találkozni (ha nem akar), nyomban felülhessen. Az utolsó években már kevesen találkoztak és beszéltek vele, kevesen veszik észre tehát, hogy ő már nincs többé.

Hanem énnekem hiányozni fog örökké. Mert nem történhetett soha semmi esemény, mióta a politikai eszemet tudom, a plevnai török győzelemtől kezdve egész a debreceni főispán-keresztelésig, hogy az első meglepetés után ne arra gondoljak: „No, mit szól ehhez Bródy Zsiga?”

Mert senki önála e földi planétán nem tudott jobban élvezni egy frappáns eseményt, melynek következményei még csak ezután határolhatók meg. Ahogy ő azt föltrancsérozta, szétrakta, újraépítette, más eseményekkel összekapcsolta, a logika fűrészével eldarabolta, a mélyre látás ráspolyával megvakargatta, mindenféle olajokba, ecetekbe belemártogatta, valami pokoli gyönyörűség volt hallgatni.

Szörnyűség hát nekem elhinni, hogy ez az agy most meghidegült és tompa. Ah Istenem, milyen finom szerkezetű gép állt meg abban!

És azért lesz most már nekem jóval üresebb a világ. Mi végből is történjenek már ezentúl események, mikor minduntalan kénytelen leszek sajnálkozni: „Ejnye, hogy ezt meg nem élhette a szegény Bródy!”

Olyan volt ő nagyban, mint a Gaborieau regényeiben Taboret apó, az amatőr detektív, kihez a legzseniálisabb rendőrök is eljártak, hogy finom szaglását, mesteri látását a szövevényeken keresztül, eszének boncoló élességét hasznukra fordítsák egyes fölmerült ügyekben. Ilyen öndetektív volt, azzal a különbséggel, hogy ő politikában dolgozott, kormányok és királyok hánykódását, vesztét fürkészte, államférfiak filigrán pókhálóin tett mikroszkopikus megfigyeléseket.

Szélcsendes időkben ideges volt, életunt, a napok egyhangú folyása, az államszekér szabályos zötyögése, a köznapi valóságok lehangolták, neki a bizonytalanság az elementuma; mint a vén tengerész a szárazföldön kedvetlen (minél simább, annál utálatosabb), csak himbáló hajón érzi magát jól. Kormányválságok idején, bár örökké jár-kél, télen meleg tartományokban, nyáron hidegekben, itthon toppant a föld bármely részéből s szötte az ő kombinációit olyan szenvedéllyel, mint a legszorgalmasabb takács a vásznát.

Én érteni vélem, hogy ő a legutóbb már nem beszélt az emberekkel, mert azok csak zavarták (olyan liliputi eszköz volt hozzá képest), egyedül akart lenni, egyedül gondolkozni, egyedül építeni a mostani nagy drámában. Hiszen nem egyedül volt. Sokadmagával volt. Órákig belopta magát a Kossuth Ferenc énjébe, ott járt, ott furkált, ott szimatolt, aztán átosont, mint egy ambituson, Kónyin keresztül (Kónyit nagyon szerette) Andrassyba, annak a koponyájából ütött ki magának léket a világba, együtt töprengett Széllal, beleélte magát Lukács László szerepébe és lihegve futkározta be a szörnyű labirintust, honnan jöhetne ki a tömkelegből —

de minden út visszavezetett a közepébe. Majd sakktáblává alakította át a tömérdek alakkal megnépesített mezőt; felállította őket sokféleképpen; indult innen, indult onnan, bástyával, lóval, paraszttal, királlyal, mind hasztalan, nincs kibontakozás. Belátta, hogy az emberi elme véges valami. Hogy itt már ő se tud kombinálni. Hát ugyan mit csináljon itt tovább? Ez a teljes vég. Megállt az esze, és mert az megállt, meg volt halva. Én értem őt. Ennek így kellett történni.

De kedvesen emlékszem vissza rá, mikor ő még elemében volt a Wekerle-válság idején. Bizony meg is tréfáltam egyszer, ámbár akaratomon kívül. Az akkori válság éppen az ő kedvének, talentumának felelt meg. Nem volt abban semmi pozitív, csak egy *aláíratlan iratköteg* a király asztalán, abból kellett felépíteni a bekövetkezendő esemény vázát, majd gerendáit és falazatát, tömören, szilárdan, ledönthetetlenül, kiszögellő tornyokkal, garádcsokkal, három homlokzattal, Bécs felől, Zágráb felől és itthonról.

S építette is csillogó szemekkel, vidám arccal, lázas hévvel (ilyenkor tíz évvel fiatalabbnak látszott), minden kis kövecskét felhasználva s gyakran a lényegtelen legnagyobbról.

A nagy kombinátort a gyűjtők szenvedélye tartotta foglyul. Nem azért gyűjtötte kincseit, hogy mások közt elszórja. Fösvény volt, még a saját lapjától is sajnálta feltárni a legmélyebb, legtitkosabb fölfedezéseit, csak az értéktelenebb, közelfekvőbb részt mondta el a cikkíróinak. Csak ritka ember előtt nyilatkozott meg.

Én e szerencsés, kivételes emberekhez tartoztam s a válság idején, valahányszor estefelé elindultam a klubba, útba ejtettem Bródyt, ő elmondta, amit egész éjjel, egész nap kombinált. Csodálatos merész következtetések voltak ezek, de megtámogatva a logika cölöpeivel.

Bródytól elmentem a klubba, ahol én, mint azt mindenki tudja, sohasem szoktam politizálni. Sietve végigmentem a nagy tanácskozó- és társalgótermen, legfeljebb egy tekintetet vetve a miniszterekre, ha láttam, hogy egészségesek, az nekem elég megnyugtató volt, végigsurranva a billiárdszobán leültem a kártyaasztalhoz egy játszma pikétre.

Az eseményekre nem vagyok kíváncsi. Végre is nem nagy szerencsétlenség elmaradni a világtól egypár órányival. Később tudni meg egyet-mást két-három órával, mint a többiek. De ezt a nézetemet nem osztotta az én t. kollégám a hírlapírásban, Weinmann, a *Neues Pester Journal* munkatársa, aki sokat adott azért, ha előbb tudta meg egy-két órányival az eseményeket, mint ahogy történtek.

Rendesen megvárt, míg a játékot bevégeztem s a világot sem eresztett haza kikérdezés nélkül.

— Nem tud a képviselő úr valamit?

— Már ugyan honnan tudnék?

— Hát semmit sem hallott?

Végre is nem tudtam ellentállni, olyan szépen kért egyszer Weinmann barátom, elmondtam neki szóról szóra, amit idejövét Bródytól hallottam.

Röpült haza Weinmann, mint a megrakodott méh. A redakcióban már türelmetlenül várta Bródy, aki megfigyelő őrszemeket tartott Zágrábban, Bécsben és a klubban.

— No mi a hír a klubban? Milyen a hangulat? Mi a legújabb fázis?

S Weinmann elmondta lihegve, amit tőlem hallott. Bródy megdöbbsent, szemei felcsillantak.

— Klappol.

Diadalmas örömet érzett lelkében.

— A logika mégis logika — morogta.

Igen, igen, minden föltevése igaznak bizonyult, tegnap az csak szimat volt, ma már bizonyosság, amit per longum et latum tárgyal már a klub, s ha ez bizonyosság... akkor... no akkor...

És a nagy kombinátor most már tovább építette a válság lefolyását, téglát téglára rakva az *immár szilárd* alapra, egész éjjel járkált föl-alá szobáiban, mint ahogy Daudet vagy Jókai egy regény cselekvényét komponálja, úgy bonyolódott lelkében Wekerléék sorsa odább, odább.

Másnap természetesen a klubba menet megint benéztem Bródyhoz. Bródy megint elmondta a helyzet képét, este a klubban Weinmann megint megkérdez: „Nem tud a képviselő úr valamit?”

Én elmondtam Weinmannnak, amit Bródytól hallottam. Weinmann legott rohant Bródyhoz azzal, amit tőlem hallott, és Bródy megint felkiáltott nagy elégedettséggel:

— Hm, klappol... klappol!

S ez így ment napról napra. A Bródy kieresztgetett kombinációi visszatértek gazdájukhoz, megerősítve önmagukat és meghízva önmaguktól tényékké.

És Bródy élvezett, boldog volt, ruganyos, eleven, mintha ő dirigálta volna a gondviselést, mert amit előtte való nap kigondolt, az a következő napon beteljesedett.

Míg végre egy napon Bécsbe ment a miniszterelnök, visszatért, előjöttek vele a bamba igazságok, s azok egy nedves szivaccsal letörölték az összes kombinációkat.

GYULAI PÁL NYOLCVAN ÉVES³

Gyulai Pál nyolcvan éves lett. Ha a háborúban eltöltött évek kettősen számítanak, akkor több lett, mint száz éves, mert több mint ötven év óta áll örökös harcban rossz írókkal és hamis utakon járó politikusokkal. Kifogásolja, ami kifogásolható, legyen az egy nagy intézmény, egy századokra kiható irány, vagy egy rossz, magyartalan szó. Egyforma hévvel ront ellene s nem kímél senkit és semmit.

De ha csak a harc volna! Gyulai Pál azonfelül egyike azoknak a ritka embereknek (azaz dehogy egyike — hiszen a másikat nem ismerjük), aki lefelé, fölfelé hosszú évtizedek óta azt mondja, amit igaznak tart, és mégsem törik be érte a feje — ebben az országban se.

Nem törik be azért, mert a fején borostyán van; az védi. Nemcsak nagy kritikus, de legjelesebb élő költőnk is.

Különben vasból van ez a fej, hideg, nyugodt ész lakik benne, élesen ítélő. E fejhez két szép villogó fekete szem tartozik, mely még most a hófedél alatt is harciasan villog, s végződik a fej egy vastag kálvinista nyakban, folytatódván egy olyan gerincben — aminő valaha volt a magyarok gerince. Olyan fej hiszen még lehet több is, magyar anyák még szülnek okos embereket, hanem a gerince, ami a gerincet illeti, ilyen egyenessé a gerinc már nemigen keményedik meg ebben a mostani levegőben.

Sokszor eltűnődtem azon, hogy miképp lehet egy ilyen okos ember, mint Gyulai Pál, poéta, de ha egy szép költeményét elolvastam, másik oldalára fordult a tűnődésem, hogy mint szánhatta rá magát egy ilyen jó ember, hogy kritikus legyen? Hiszen nincs a világon összeférhetlenebb valami. Még a lelketlen tárgyak közt is csak egyszer láttam a prágai kiállításon egy reszelőt, amelyik harmonika is volt. De hát bohóság e fölött elmélkedni. Istenek csodás keveréke. Ők e hideg fejhez, e logikusan mozgó finom géphez egy érzékeny galambszívet adtak Gyulainak, mely elolvad az emberiség nyomorának láttán, mely ujjong a madár csicsergő dalán s mulató társul szegődik a nyári napfényen keringő pillangókhöz. Istenek adták mindezt neki. S ő azt jól felhasználta. Két jeles embernek való munkát végzett dicsőséggel.

Magyarország életében talán éppen ez a nyolcvan esztendő volt a legváltozatosabb az egész ezerből, amely az ő sohasem homályos tekintete előtt futott le. Három Magyarországot látott maga előtt; egyet, mikor először jött Erdélyből Pestre 1848-ban, mint Teleki Domokos Küküllő megyei követ titkára, mely megújhódva éppen a régi rendi ruháját vetette le, látta a gyürköző, verekedő óriást benne. Huszonkét éves ifjú volt akkor, és apró természeténél fogva bizonyosan nem vették be honvédnek. Látta azután a másik Magyarországot, a letiportat, sebektől vérezőt. Ezt már maga is vigasztalta, biztatgatta, ápolta nyelvét és táplálta lantján álmokkal, barátságban azokkal a kiváló szellemekkel, Eötvössel, Kemény Zsigmonddal és Csengery Antallal, akik profétai ihlettel készítették elő a harmadik Magyarországot, a Deák Magyarországot. Ez volt az ideálja, ennek a levegője felelt meg az ő véralkatának, ennek a falazatába vegyült az ő arcának verejtéke is. S amint nőtt-nőtt az ország, együtt emelkedett vele ő is, ahogy együtt nő a csiga a maga házával; lett akadémiai taggá, Kisfaludy Társaság elnökévé, az Akadémia I. osztályának titkárává, díszdoktorrá, egyetemi tanárrá, a főrendiház tagjává és a végén mindenféle utó- és előragok nélküli Gyulai Pállá, amely két szó olyan titulus, minőt király nem adhat, mely százezernyi emberi fejekbe fölszított, többé-kevésbé egyöntetűvé kialakult fogalom.

De bármennyire tetszett is neki a Deák Magyarországa, nem kell azt hinni, hogy azért meg lett volna elégedve. Elementuma volt a javítás. Zsörtölt, korholt, kifogásolt. Nem harsonával járt benne, mint a Deák vagy később a Tisza mamelukjai, dicshimnuszokat zengve, hanem

nyesegető ollóval, kapával, ásóval, metszőkéssel. Nem a saját dicsőségére dolgozott, hanem az ország hasznára. Hiszen sajátmagának csak ellenségeket szerzett kíméletlen megjegyzéseivel. Az igaz, hogy ezeket az ellenségeket többnyire átpaskolta a saját táborába, s az is igaz, hogy amikor a mások kendertermését tilolta, fésülte, azzal a saját vászna is szövődött, de ő arra nem gondolt, mert nem volt hiú és nem tartozott az előrecsörtetőkhez. Semmi sem volt benne azokból a nyegleségekből, melyeket másokban irtott, s ez okozta, hogy tollának marólúgjából az ő köntösére egy csöpp se fröccsent vissza.

Még jobban tévedne, aki azt hinné, hogy Gyulai elégedetlen, meghasonlott lélek volt, aki, mint Vajda János, elhibázottnak tartja az egész világot; dehogy, Gyulai Pál tudott neki örülni, tudott megnyugvást találni, még a nagy bánatok ellen is hozott neki balzsamot az egészséges filozófiának ereje; méhdöngés csitította háborgó lelkét, napsugár cirógatása felszárította könnytől nedves szemeit, leányfalusi vén fái sokszor vigasztalták — mert nem volt élete nagy szenvedések nélkül való; sok koporsót vittek ki házából, amelyekben egy-egy világa volt lezárva —, jól tudta ő, hogy meg kell elégednie ezzel a megmaradt eggyel. Talán az embereket gyűlölte, gondolnátok, s azért volt irántok kíméletlen? Ellenkezőleg, szerette az embereket, azért bíbelődött unos-untalan a félszégseggel.

Hiszen a disputa az ő legnagyobb élvezete, a nektár, amivel frissíti, a köszörűkő, amellyel élesíti magát. S ehhez emberek kellene, friss emberek, új és folyton új emberek, akik állítsanak valamit. Nem mint Szilágyi Dezsőnél, akármit, Szilágyi Dezsőnek mindegy volt, Szilágyi mindent összetört, hanem olyasvalamit, amit Gyulai nem oszt. Mert a korszak két nagy disputálója közt az volt a különbség, hogy Szilágyinak mindig igaza lett, de ő maga nem mindig hitte, míg ellenben Gyulainak nem mindig lett igaza, de ő maga szentül hitte, hogy igaza van. Minden állítása őszinte volt és becsületes meggyőződéséből fakadó, csak az isteneket csalta meg bizonyos fokig. Vagyis helyesebben mondva, csak az istenek csalódtak benne, azzal a kísérletükkel, hogy kritikust és költőt akarván belőle formálni, adtak neki utóbbi célra érzékeny, puha szívet, előbbire higgadtan ítélő jó koponyát, de ő, úgy lehet, tudtán kívül, némelykor *összecserélte* a használati utasítást, s nem ritkán rezdül meg mély bölcsesség, mérséklő higgadtság lantja húrjain, s a szívnek melegsége ömlik ki kritikáiból, vonzó vagy eltaszító indulatoknak hullámain himbálózván.

Mindegy. E megfigyelésem csak látszólagosan szól Gyulai ellen. Csak a felületen mutatkozó kis pörsenés ez. Alapjában csak azt bizonyítja, hogy még mélyebben fekvő igazságok hevítik. Nézzük életének két nagy disputáját, valóságos harmincéves hadjáratát, a Göрге[y] védelmét és a Jókai ostromát.

A népkegy tévedései háborgásba hozzák az igazság után szomjazó lelkét. Két nagy ember van a szemé előtt. Az elbűvölő tollú író, kit tenyerén hordoz az ország, glóriákat fonva feje körül, s mert hízeleg a nemzet hiúságainak, a hibáit se veszik észre. A másik alak a lánglelkű hadvezér, akit hiba híján elítél, elkárhoztat, mert főséges volt a harc kezdete, folytatása, de a vég nem méltó ahhoz. S a vég éppen az ő kezébe esett, mint ahogy rendszeren a legerősebb fog marad meg utolsónak, és annak kell aztán mindent megrágnia a harminckettő helyett. Ez a két dolog volt a Gyulai szemében évekig vörös posztó, csak érinteni kellett, a kis csupor hamar fölforr — szerette volna lejjebb rángatni az egyiket és följebb emelni a másikat. Így követelte nagy, lángoló igazságszeretete, és nem pihenne, ha még száz évig élne, addig mozgatná, feszegetné, rángatná a két alakot, míg végre ott állna mind a kettő azon a helyen, ahol állaniok kell az ő külön igazságai szerint, nem gondolván meg, hogy a nemzetek igazságai az ő érzéseik — és nincsen apelláta.

Ha egészen filozóf volna, látná ő ezt és belenyugodnék, de filozóf egészen nem lehet, mert poéta is. S így jó neki. Hiszen ha nem győzött is, de le sem győzetett. Ki sem lehet mondani, mily épületes látvány most nekünk e kemény legény, ki még a régi nagyoknak egy itt hagyott

példánya, mily épületes és mily méltóságteljes egyszersmind, mert már jó idők óta, mint ahogy hányja le lombjait a télnek induló öreg fa, ejtegeti le a hivatalait, tisztségeit. Először a Kisfaludy társaságbeli elnöki székét hagyta ott, aztán az egyetemi katedráját, most végre az Akadémiánál elfoglalt osztálytitkárságról mondott le. Maga megy apránként férfiasan az elkerülhetetlen végzet elé, mintha dacosan mondaná: „Nem te jössz, hanem én megyek.”

Mi haszna tagadnók, az alkony ez, bár enyhe, szelíd és semmiképp sem szomorú. Sőt gyönyörködtető egy ép aggastyán annyi elgyengült férfierő közt. Egy aggastyán, aki akkor is erős, mikor kifáradt, és azzal szemben is bátor, aki kérlelhetlenül le fogja győzni. Szép fehér haja alól meglepődve tekinthet vissza a befutott útra, melynek mentén sok jó nyoma maradt. Ellenségeskedve ellenségeket keresett és a harc végén, a nyolcvanadik évfordulón csak tisztelőket lát — megtelik velök a szoba. (De ott künn egy egész országra való van.)

És mégis egy bús akkord zavarta meg az ünnep reggelét januárius 15-én, midőn az Akadémia küldöttsége megjelent előtte s örömét fejezte ki, hogy friss egészségben érhetette meg a nyolcvanadik születésnapot.

Az öregúr fűgén szorongatta kezeit s köszönte néhány szóval a megtiszteltetést, midőn tekintete az imént elolvasott lapokra tévedt, s eléje látszott lépni azokból mint rém egy *negyedik*, egy mostani Magyarország. Hangja megcsuklott, megreszketett:

— Nem tudom egyébiránt, nem jobb lett volna-e már sírba szállnom — folytatá egyszerre kiesve a jó hangulatból —, mint megérem ezt a mostani állapotot, midőn minden veszni látszik...

A tekintetes Akadémia küldöttei összenéztek, mindnyájuknak nedves volt a szemük. Csak a nap nevetett be az ablakon, dacára hogy tél van odakünn. De a „nagy disputáló” arca mind jobban-jobban elborult, dacára, hogy a nap nevetett.

S ez mind oly harmonikus volt, hozzá illő. Mert volt ebben költői mélabú, de volt benne egy kis polémia is.

SZINYEI MERSE PÁL⁴

Mint valami verklein agyonkoptatott nóta, hallik minduntalan: „pusztul a dzsenti”. Krokodilkönnnyek elsíratják lapokban és könyvekben.

No, én meg azt mondom, hogy nem pusztul és nem is fog elpusztulni. Azt, amit egykor a királyoktól kapott, elpusztította, az igaz. Leginkább megint a királyokkal. Azokkal, akiket Giergl fest a kártyákra. A donációk elúsztak; az ember látta őket még egyszer a *Budapesti Közlöny* utolsó oldalain felcsillanni, s azzal eltűntek egymás után.

Amit a magyar dzsenti a királyoktól kapott, hisz az is ért valamit, s fénylett vele sokáig, de sokkal több az, amit az istenektől kapott, és azt még nem folyósította. Oly tehetségek pihennek itt paragon, amelyek nyilvánvalóvá teszik, hogy ennek az osztálynak nem kell szükségképpen eltűnnie, mint valamely cadavernek, amely az élő világba nem való, hanem inkább fel kell tűnnie, mert, a lovazás és politizálás léhaságai helyett kénytelen lesz a belső fiókjába nyúlni, ahol az Istentől nyert donációk vannak.

Csak úgy nagyjában nézek szét. Ott van Konkoly Thege Miklós, volt képviselőtársam, a kiváló csillagász, a klubban pikettíroz Sréter Alfréd, volt képviselőtársam, aki úgy játszik a zongorán, hogy amerikai körútra indulhatna és több pénzt szerezhetne össze, mint amennyit az ősei elhánytak; ott van, hogy csak a Lorándokat említsem, Fráter Loránd és Szunyogh Loránd, akiknek a torkában több érc van, mint Klondyke-ben, a magyar nóta szíveket ringató édes zamatának két megenni való képviselője.

Ösmerek egy szenvedélyesen agarászó tekintetes urat, aki egyszersmind vegyész. Francia szakszemlékbe írja a tapasztalatait, meghívták egyetemi katedrára Párizsba, de nem fogadhatta el, mert hát kire hagyja a gazdaságát? (Az egész háromszáz hold.) A vén kúriák ódon fedelei alatt mindenféle nagy talentumok éldegélnek csöndben és homályban; heraldikusok, matematikusok, természetbúvárok és nyelvészek, kikről az akadémia nem tudja, hogy mit tudnak, de akik tudják az akadémiáról, hogy mit nem tud.

A dzsenti életrevalóságának egy ilyen élő bizonyítványa *Szinyei Merse Pál*, kit a király e napokban nevezett ki az országos mintarajziskola igazgatójának.

Szinyei Merse Pált nem kell már fölfedezni a mi olvasóinknál, a *Vasárnapi Újság* csak nemrég közölte az arcképét s életrajzát abból az alkalomból, mikor a Nemzeti Szalonban kiállított képeivel egy karikacsapásra elbájolta a közönséget és a kritikát.

Azóta valamivel fiatalabb lett (mert a siker és dicsőség fiatalít). Az új arcképnek tehát van értelme, de az életrajzában nem változott semmi, minélfogva új életrajzot adni fölösleges lenne. Hiszen azóta nem nyíltak az almafák és a pipacsok a mezőkön, amelyeknek ő a hivatott festője!

Hát az bizony csak úgy volt, hogy az 1896-iki országgyűlésre egy disztíngvált külsejű, magas termetű, kedves arcú, nyájas öreges úr jött be egy Sáros megyei kerületből. A sárosi embernek majd mindnek jó modora van, hát fel se tűnt, elvegyült a többiek közt. De nem is akart ő feltűnni. Szerényen elhúzódott minden szereplés elől, beszédeket nem tartott, társaságokban szót nem vitt, egy-két év kellett, míg valahogy észrevették — hiszen még kamarás se volt. S akik észrevették, ha bővebben kérdezősködtek fölöle, megelégedtek azzal a válasszal, hogy „egy jernyei volt földesúr”, mint ahogy „sztrégovai földbirtokosnak” mondták valamikor Madáchoth a nógrádiak. A bővebben beavatottak még azt a különös ismertető jelt kapcsolták hozzá, hogy „festeni is tud”.

De ez csak afféle szóbeszédnek látszott, mint aminő ezerszer suhan el a fülek mellett. Hiszen itt a parlamenti homokon nem képeket kell tudni csinálni, hanem csak nagy képeket Mert a nagyképüsködés imponál. Vagy legalább hízelegni kell tudni, hol fölfelé, hol lefelé. Szinyei Merse Pál egyiket se tudta, hát kimaradt a következő választáson. A becsületes sárosi tótok kibuktatták. Bizony nagy jót tettek a magyar kultúrának.

Restellte a bukást, elvonult bánatában az emberek elől kis falujába s festegetett búfelejtésül. Lefestett ligeteket, erdőket, pipacsvirágos búzaföldeket, orgonabokros parkrészeket, lefestette majdnem az egész jernyei határt, a hajdani földjeit és eladta őket még egyszer, csakhogy most jobb áron.

De a dzsentriségen kívül más tényezők is közbejárultak, hogy ez elsőrendű művésznk csak ilyen későn került a megérdemelt elismeréshez. *Majális* című képét még 1872-ben festette. Ez a kép bizonyítja a Szinyei Merse festői zsenijét a legjobban, azt a csodás ihletet és látást, mely nem tudjuk, honnan jön és miképpen. A *Majális* valóságos filius ante patrem. A plain air iskola egyik pompás példánya, de még az iskola előtti időkből. A kép akkor nem tetszett, a kritikusok (e többnyire rövidlátó filiszterek) lerántották, és Szinyei Merse elvesztette kedvét, ecsetjét letette, a képet pedig felajánlotta ajándéknak a Nemzeti Múzeumnak. De annak mint ajándék sem kellett.

Ugyanez a kép húsz év múlva, miután ezalatt más mesterek is rátértek a Szinyei Merse Pál módszerére, s az divatba jött, a müncheni 1901-iki kiállításon megnyerte a nagy aranyérmet, s a magyar állam sietett megvenni azt, amit előbb ingyen se fogadott el.

A *Majális* tehát megkapta végre, ami őt megillette, de honnan kapja vissza most már Szinyei Merse Pál a maga elpusztult húsz esztendejét? (Azt bizony a kultuszminiszter se utalványozhatja ki.)

Noha mi is hívei vagyunk annak a teóriának, hogy egy, mondjuk, kéthónapos macska jobban elfogja az egeret, mert rászületett, mint a legvirgoncabb ember, ha húsz évig tanulja is az egérfogást, mégis bohóság volna hinni, hogy Szinyei Merse Pál csak úgy a lóhátról szállt le fiatal korában néha festeni, odadobván a kantárt a lovászának, vagy azt, hogy eltanulta valahogy, mint Szunyogh Loránd az éneklést; ellenkezőleg, végigcsinálta a komoly stúdiómokat alfától ómegáig, volt a müncheni akadémián, tanítványa lett Pilotynak, de a legtöbbet mégis a természettől tanult. Mert háromféle festő van: egyik, akinek csak keze van hozzá, másik, akinek szeme van hozzá, a harmadik, akinek lelke van hozzá. Szinyei Mersében megvan mind a három.

És mégis csak oly későn érvényesült. Igen, mert kortársainál nagyobb volt, és mert a kritikának ólomlába van.

De mindegy, ha későn is, jobb, mint soha. Hiszen hányan temettetnek el nyomtalanul, végképpen az emberi rövidlátás szemfedőjével letakarva. — Ő mégis diadalmaskodott.

Oh, milyen szép alkony ez! Az ő alkonya. A nap szemvakító udvarral látszik az ég legalsó peremén, meggyullasztva az égboltot egy darabon. Lemegy, de ha nem tudnád, hogy délután van, azt kellene hinned, hogy feljön. Távolban megszakadozott báránnyelűk úsznak sebesen, pipacsos vetések között a barázdán egy szép leány lépdél a falu felé és kopogtatni fog a jernyei kis műterem ajtaján.

— Eressz be!

— Ki vagy?

— Én a Dicsőség vagyok.

Hát összetalálkoztak. Hatvanéves korában kellett ennek megtörténnie, hatvanéves korában és akkor, midőn a népszerűség eltűnése miatt volt boldogtalan. Milyen fölséges perspektíva nyílik most meg előtte a művészetek tündérvölgyébe. De hát mit ér, hiszen már alkonyodik... Ér vagy nem ér, mindez nem történhetett másképpen. Meg kell benne nyugodni. Szinyei Merse Pál dzsentrinek született, és lovai voltak, tehát lovakat hajtott vagy tíz évig, birtokai voltak, ezeken vadászott másik tíz évig, nexusai voltak, tehát képviselőnek választották — ezalatt benne élt elbújva folyton a nagy festő, aki egyszersmind nagy poéta, de nem mert előjönni.

És — kicsiségeken múlik a dolog — ha talán jobb kortesei lettek volna a Széll-féle választáskor, ma is ott gibickednék a szabadelvű klubban, nem festett volna meg hét vagy nyolc remekművet s nem volna az országos mintarajziskola igazgatója.

KUTHY LAJOS⁵
1813–1864

A debreceni öreg kollégiumban, 1832-ben, az öreg diákok közt feltűnt filigrán, finom természetével, előkelő magatartásával és úriás modorával Kuthy Lajos, az érmihályfalvi kálvinista papnak, nagyiszteletű Kuthy Sándor uramnak a fia, aki úgy festett külső hüvely tekintetében, mint valamely négylovas bihari família sarja.

Belsejére nézve még szinte jobban: élénk szellemű, poétikus lelkű, disztingvált műveltségű ifjú vala, ki a bölcselkedés mesterségét tanulván, a múzsák társaságát is kedvelé, több novellát és versezetet írván az Önképző Körben a derék Péczely professzor vezetése alatt.

Bizonyára kiváló pap, sőt superintendens lett volna belőle idővel, szelíd, békés nyáj fölött, ha egy látszólag apró esemény ki nem zavarja a keréknyomból s bele nem taszítja egy másik keréknyomba, mely tragikumba vezet.

Egy Farkas János nevű jó pajtása megverte a felügyelőjét, a tanári kar kicsapta az iskolából. Az ítéletet Farkas jó barátai igazságtalannak találták s ennek kifejezésül vele együtt eltávoztak az intézetből, köztük Kuthy is.

Búcsút mondván ezzel a papi pályának is, mint nevelő Nagyváradra került az Olasz-családhoz, itt egyszersmind a jogot hallgatta, és minthogy különösen vonzó és lebilincselő volt a modora, csakhamar meg tudta magát kedveltetni a megyei urakkal, akik behozták megyei aljegyzőnek.

Most már megint szép pálya nyílt volna előtte, de megint közbejött — Farkas János. Az egykori kicsapott diák levelezett vele Pozsonyból s rajzolta eléje az országgyűlési élet csábító képeit (maga Farkas akkor Kossuthnál írnok s lapexpeditor volt). Kuthy ellenállhatatlan vágyat érzett ilyen mozgalmas élet iránt, s mintha csak diktálna a sorsnak, az egyik Bihar megyei követ fölvitte őt magával patvaristájának.

Itt következett aztán a gyöngyélet, Kuthynak való, ki ellent nem állhat a vágynak: mindig a kirakatban lenni. Az országgyűlési ifjúság ez idő szerint szinte többet nyomott, mint a diéta, Kossuth Lajos pedig majdnem annyit maga, mint a kettő együtt. Kuthy itt is felszínen maradt, Lovassy László, az ifjúság vezérének oldalán szerepet játszott, a Kossuth hírlapjába is írogatott, úgyhogy mikor az országgyűlést 1837-ben feloszlatták s Lovassyt elfogták, Kuthyt se hagyta nyugton a hatalom; otthon az apja házában láncrea verték s úgy vitték Budára a József-kaszárnyába, hol öt hónapig ült nyirkos tömlőben.

Soha jellegzetesebben pálya nem indult. Íme egy ember, aki a barikádokon fog meghalni!

A bíróság sok zaklatás után fölmentette, csak arra irányult a törekvése, hogy kenyérhez ne jusson (ilyen kormányzást is csak az osztrák találhat ki), s eltiltá az ügyvédi vizsga letételétől. Véges eszű bírái azt hitték, hogy hivatásától vonják el, pedig éppen afelé hömpölygették. Az öt hónapi magány és elmélkedés megtermékenyíté. Nem kellett már neki csak egy lökés, hogy hivatásához jusson. Ez is megjött s ez is szerencsétlenség alakjában. Megszabadulása után Nagyváradra ment vissza, hol tárt karokkal fogadták ismerősei s mint „sokat szenvedett embert” (ez volt akkoriban a legnagyobb cím) újra megválasztották megyei aljegyzőnek. Ugyanekkor kezdett szövődni harmatos szerelmi viszonya az alispán leányával, a szép Thurzó Jettával, ki váratlanul meghalt. Ez a fájdalom kellett még neki. Isten ilyeneken neveli poétáit.

Kuthy írogatni kezdett s örült, mikor őt az erdélyi ellenzék Kolozsvárra lapszerkesztőnek hívta meg. Ebből az állásból távozva, az erdélyi országgyűlés feloszlata miatt, 1838-ban Pestre ment s itt még egyszer megpróbálta ügyvéddé lenni, de most se engedték. Hat évvel később

végre megkapta az engedélyt, de már akkor rá se gondolt többé, ünnepest író volt már akkor, sajkáját kedvező szelek röpitették a dicsőség, hírnév felé.

Főképp a novellairás terén ért el jelentős sikert. Az *Athenaeumban*, a korszak legkitűnőbb folyóiratában lépett fel s rohammal vette be magát a közönség kegyeibe. Jókai még akkor kezdő író lévén, Kuthy nimbusza hovatovább az Eötvös Józsefével vetekedett. Az ő kéz-irataikat ívenként száz forintjával fizették a kiadók.

De mily csillogó szerep jutott még ezenfelül a dicsvágyó ifjúnak az ekkor még kicsiny Pesten! Ő volt szép alakjával, finom modorával, ízléses öltözékeivel az első gavallér, vagy mint akkor mondták, az első „arszlán”. Az arisztokrata szalonok kedvence, asszonyok bálványa, férfiak irigységének tárgya. Jókai „az irodalom grófjának” nevezte.

Sem előtte, sem utána nem élt meg író mesterségéből hasonló fényben. Őt, pompával berendezett szobából álló lakást tartott a Szarka utcai Forray-házban, titkárja volt, aki levelezéseit vitte, cifra huszár, harisnyás komornyik ácsorgott az előszobájában. 1839-ben megnősült, egy szép komáromi leányt, Kalicza Jankát, vett nőül, de ez a házasság szerencsétlen volt, s hamar vége lett, mint a permeteg esőnek. Elváltak, s Kuthy megint visszatért a társaságokba, virágról virágra szállt, titkárja volt Batthyány Lajos grófnak, onnan fizetést is húzott, grófnékat tanított magyarul, nem fizetésért, flörtből, párbajsegédkezett, mozgalmakat szervezett, pezsgős estélyeket adott barátainak a lakásán s nemcsak novella- és regénymeséket gondolt ki magányos óráiban, hanem új kabáthajtókákat, nyakkendőmegkötéseket, mert a divat utána igazodott. Tagja az Akadémiának, a Kisfaludy Társaságnak s otthon van minden körben, még a nádorispán szűkkörű vasárnapi estélyeire is hivatalos.

Hanem ehhez az életmódhoz nem a Hippokrene forrása kellett volna, inkább egy petróleumforrás s egy aranybánya. Már 1845-ben egymást érik a foglalások a Kuthy lakásán. Semmit se használ, hogy a főrangú hölgyek összebeszélnek, megveszik a bútorait árverésen és visszaajándékozzák neki. Ez csak egyszer volt. Az a hatezer forint is csak pillanatnyi könnyebbülés, amit a *Hazai rejtelmek* hoz. Pedig hatezer forint fejedelmi összeg egy regényért!

A *Hazai rejtelmek* körülbelül a legjobb munkája Kuthynak. Nem közönséges tehetség lép ki elének e könyvből. Mély megfigyelője a természetnek és páratlan leíró. A nyelve dagályos ugyan s emlékeztet valamely gazdag österületre, hol buján nő fű, dudva, virág, s melyet szinte járhatatlanná fonnak az indák. A dialógok nem természetesek, az emberek se hús, se vér; „csinálmány” ez mind, de mekkora erővel és tehetséggel!

Novelláiban hajhássza a borzalmast, a hajmeresztőt és a csattanós jeleneteket. Sue a mintaképe. De alakjait szívesen veszi a magyar történelemből, mely teljesen kiaknázatlanul hever még. Leginkább nőket szeret rajzolni. Csupa Illavára való példányokat.

Anyagi bajai közt valóságos enyhületül üt be az 1848-iki mozgalom, amikor nem volt többé se alperes, se felperes, mert egy nagyobb pert kellett eligazítani. Az első minisztériumban a miniszterelnöki iroda igazgatója lett. Később pedig Szemere mellett mint belügyminiszteri osztálytanácsos működött s elkísérte a kormányt Debrecenbe is.

A katasztrófa után szomorú élet következett. Nem maradt egyebe, csak a tolla, de az bizony vékony szerszám lett most, és a hitelezői, akiken semmit sem szelídített a nemzeti gyász. Egy darabig bujkált itt-amott, míg csak meg nem unta a koplalást, a nomád életet s eljött Pestre, hogy magát följelentse.

De a polgári törvényszék fölmentette. S ez a szerencséje volt az ő szomorú végzete. Inkább küldték volna Kuffsteinba vagy Olmützbe a kazamatákba.

Sajnos a sors rosszabbat szánt neki.

Egy kis szobácskában tengődött Budán, éjjel-nappal írt, de novelláit már nem fizették jól, mert a közönség részint megfogyott, részint más kedvencei támadtak. A bécsi kormány egy Hugó Károly nevű újságíró bízott meg 1853-ban azzal a küldetéssel, hogy az írókat hivatalvállalásra bírja. Senki se ragadt lépen, csak Kuthy Lajos. A szürke kis alakok, az éhenkórászok, a bohémek mind visszautasították, de ő, „az irodalom grófja” beugrott, mert nem tudott szegény lenni.

S ezzel azután alaposan el volt temetve, sokkal jobban, mint lett volna az olmtüzi kazamatákban. Barátjai, ismerősei kerülték, s ő is menekült előlük, mert büszke lélek volt alapjában; új barátjai nem támadtak. A lapok hasábjai bezáródtak előtte éppúgy, mint a közönség szíve. Az író nem élt többé.

Le volt taszítva az Olympusról, mert nem tanult meg egyet, amire magyar írónak mindenekelőtt el kell készülnie: nem tudott szegény lenni.

Mint hivatalnok azonban fokról-fokra előlépett, de ez már csak olyan volt, mint mikor a halottnak a koporsóban haja vagy körme nő.

Fizikailag 1864-ben mint nyugdíjazott megyefőnök halt meg Nagyváradon 51 éves korában (1813-ban született Érmihályfalván, Biharban); meg nem siratva, részvét nélkül, alig néhány ember által kísérve vitte ki egy szegényes halottaskocsi ugyanabba a temetőbe, ahol a szép Thurzó Jetta porladozik, álmodozik vőlegényének, a merész forradalmárnak viszontagságos küzdelmeiről a császári hatalom és önkény ellen.

MORITURI VOS SALUTANT⁶

(Egy kis felhívás a közönséghez)

Közeledvén november elseje, a halottak napja, mielőtt kimennétek a temetőbe, állapotodjatok meg egy gondolatnyira azoknál, akik szintén *oda indulóban* vannak, de úgy, hogy sohase jöjjenek vissza. Álljatok meg egy gondolatnyira. Morituri vos salutant! A haldoklók szólítanak.

Egy felhívást bocsátott ki a napokban a József Kir. Herceg Szanatórium Egyesület (Lónyay utca 47.) és egy jelentést. A gyászkeretes partecédulán szomorodott szívvel jelenti, hogy *hetvenhétezer-kilencszázhuszonhárom* magyar halt meg a múlt évben tüdővészben.

Nemcsak osztrák provincia vagyunk hát — ahogy eddig panaszkodtunk —, hanem a Halálnak is Magyarország a legjobban adózó tartománya. Innen arat, innen kaszál. Siratjuk a mohácsi csatát évszázadok óta, s ezalatt évenként négyszer annyi ember elpusztul csak ebben az egy betegségben, anélkül, hogy talpra állanánk ellene. Mert lehet útját állni. Németország példája mutatja, hogy ott a szanatóriumok felállítása óta a tüdőbetegek halálozási aránya 25 százalékkal kevesbedett. Húszezer embert lehetne tehát évenként megmenteni, éppen annyit, amennyi a mohácsi csatában elesett, ha nem siratnánk váltig a mohácsi csatát, de ahelyett védekeznénk minél több szanatórium fölépítésével.

Éppen ezt a feladatot tűzte ki a József Szanatórium Egyesület, hogy szanatóriumokat állít fel az ország több alkalmas pontján, s evégből bocsátott ki fölhívást, egyelőre azokhoz szólót, akik halottak napján kedves halottaikhoz készülnek, virágokkal, koszorúkkal és mécsesekkel.

Állítsátok meg a kocsitokat és hallgassátok meg!

Azt mondja a fölhívás, hogy a virágokból, amit a halottaknak vesztek, tépjetek le egy szálat és adjátok oda a haldoklóknak, a 19 ezer jelöltnek, csak egy szálat, csak egy szálnak az árát és a sírra készülő lámpákból oltsatok el egyet (nem veszi azt a halottatok rossz néven) —, hátha az árából újra kigyúl egy pislakodó élet — itt az innenső oldalon.

Állítsátok meg a fogatotokat, és miután ezt a szent vámot lefizettétek, úgy menjete el a többi virágaitokkal a kedves halottatokhoz. Tudni fog ő arról.

De ha anélkül mentek ki hozzá, ezeket a sorokat olvasva, tudni fog arról is.

ELŐSZÓ
[AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR
1905 ÉVI ALMANACHJÁHOZ]⁷

A többi író csak mesél az Almanachban, de nekem még azonfelül sírnom is kell az Előszavakban — arra vagyok odaállítva. Aminthogy variálom is már közel két évtizede azt az egy témát, hogy veszélyben az irodalom, hogy a közönség közömbös, hogy a kormány rossz, és hogy nem fogynak az elbeszélő művek. Tréfás mártásban vagy komolyan, de évről évre az körülbelül a refrén, hogy nem fogynak.

Új éra lévén, az idén is panasszal kezdem ugyan, de megfordítom a jajkiáltást:

— Borzasztón fogynak az elbeszélő művek!

Huh! Hogy riadnak fel erre a szóra Singer-Wolffnerék és hogyan kiáltanak fel: „Hol? Mit beszél az úr? Hát meg van bolondulva?”

Messzebb látó emberek azonban eltalálni vélik a csodálatos fordulat okát. No persze. Hiszen világos darabnak. A tulipán csinálja. Nemzeti fogadalom. Nem vesznek, idegen portékát, tehát német, francia regényt sem, fogyasztják a magyar elbeszélőket.

Sajnos nem így áll a dolog, hanem az mégis tény, hogy az elbeszélő művek veszedelmesen fogynak. Vagyis inkább a meséik — mert nagy meddőség állott be ezekben. Az emberi agyvelő mindent könnyebben termel, mint hajdanta, csak éppen meséket nehezebben. A XX. század a számoké. Már XIX. is az volt. A nevelés és az élet számokkal tömi meg már fejlődő korában az ember agyvelejét, s ezek, mint a zab a föld termőerejét, éppen azokat a nedveket szárítják ki melyek a meseköltéshez szükségesek.

Mesékben pedig nagy a kereslet. A civilizált városi embernek immár életszükségei közé tartozik reggel egy jó krágli és este egy jó színdarab. Az új színdarabhoz ismét majdnem elengedhetetlen kellék az új mese. De honnan vegyen a világ annyi mesét? A színműírók vagy színműgyártók (mert ez utóbbi mesterségen van a legtöbb) természetesen nem bírnak annyi szüzsét kigondolni, és mivel az ő fejük is zúg az aritmetikától, ismerik azt a kivonási számműveletet, hogy ha a nyolc nincs meg a hatban, „veszek hozzá kölcsön”. (Hej de nem jó volt ezt a magyaroknak így tanítani.)

Nos tehát, kölcsönvesz mesét valamely elbeszélő műből. Regényt vagy novellát átcsinál színdarabnak. Rendesen jó művet választ (annyi esze van), minélfogva rendesen rossz színművet ír belőle. Mert a jó regényből minden valószínűség szerint rossz színmű kerekedik. Ejh, ugyan mi haszna van ebből az irodalomnak?

Gyakran vetem fel ezt a kérdést a színműíróknak, de mert most majd minden fiskális színműíró, roppant értenek a disputához, és kis híja, hogy ki nem fordítanak az igazságból.

— Megfordítom a kérdést — disputál a színműíró —, ön mondja meg, mi kára van belőle az irodalomnak?

Én: Ejnye, hát nem kár az, hogy például Czobor gróf egy Rubens-festményből kabátot csináltatott magának a Mária Terézia álarcos báljába[?]

Színműíró: Föltéve, de meg nem engedve, hogy az eset megtörtént, semmiképp sem analógia. Ott a festményt előbb szét kellett szabni, míg itt épségben megmarad a regény is, a színmű is.

Én: Köszönöm szépen. Ha valaki az ön feleségét elszereti, az ennek dacára is önnek megmarad, és mégis kifogást tenne ellene.

Színműíró: Az más.

Én: Ugyanaz. Illúzió dolga. De nincs-e minden költői mű éppen az illúziókeltésre számítva?

Egy jó regénybe annyira beleéli magát az olvasó, hogy az, amit a költő ott alkotott, ihletében érzett és látott, lemásolódik az olvasó kedélyvilágába. S szinte bántó, mikor mindez át-
idomítva, kitoldva vagy megcsonkítva, szóval szép formáiból kivetkőzve jelenik meg előtte a
színpadon. Hát mindez csak „csinálmány”, hát mindaz nem volt igaz? Az illúzió elszáll, mint
a pára, a búbajos mese összeomlik, két összekevert különböző festékből egyik szín se marad
meg, hanem egy harmadik áll elő. Engedje meg, uram, de egy szép regény, amelyet egykor
gyönyörrel olvastunk, megér annyit legalább, mint egy szép emlék. Minek azt összerontani?

Színműíró: Hátha előbb látja valaki a színdarabot és csak azután olvassa az elbeszélést?

Én: Azon kezdem, hogy már azután nem olvassa el. Ám ha tenné, akkor is az elbeszélő mű
vallja kárát, mert a meséje már kopott az illető szemében.

Színműíró: De vegyük, kérem, azt az esetet, amikor a színmű népszerűsíti a regényt, amikor
nagyobb szenzációt okoz, mint régibb alakjában.

Én: Ostobaság. Hiszen a Rubens festménye is bizonyára nagyobb szenzációt okozott mint
kabát azon a bizonyos estélyen, mint ahogy okozott volna, ha Czobor a képtárában hagyja
lógni; és alkalmasint sohase emlegették Rubenst sűrűbben a bécsi Burgban, mint amaz este,
de mi szüksége volt erre Rubensnek ?

Ilyenformán disputálgatunk rég ideje, de hasztalan. Ők is győzik szóval és argumentummal, s
azonfelül a végzet elháríthatlan. Küzdeni nem lehet, csak konstatálni. A színdarabok fölfalnak
minden mesét, amelyeken egy kis hús van. A mi sorsunk meg van pecsételve. Lassan jött, de
biztosan közeleg az óra, mikor az utolsó főka is a sütőtálba kerül.

Rége csak az operakomponisták vették Csáky-szalmának a szöveget. De ők leginkább a
legendákra és ősmondákra utaztak — míg tartott bennök. A bohókás operettírók a mitológiá-
ból csipegettek, az isteneket tették tönkre, míg végre elfogytak az Istenek, és a mi novelláink-
ra került a sor. Saját tégláikból csak a zene nélküli darabok írói dolgoztak. De hát az ő tégláik
is elfogytak egy nap. S az utóbbi évtizedekben már nagy volt a mesekereslet, a francia
színműírók azt találták ki, hogy a saját prózai munkáikat dolgozzák fel színművekké.

(A mi fiskálisaink nem gondolhatnak ilyesmire.) No ez m[é]g elég szemérmes tisztes kölcsön
volt. Mi rossz van abban, ha a kopaszodó asszony a saját fiatalkori hajából csinál később
kontyot[?] Nem lehetett őket emiatt megszólítani. Sőt divat lett a kontinensen, s még a mese-
krózus Jókai is novelláiból csinálta a *Dalmát* és egy bájos regényéből az *Arany embert*. Nem
azért mondom, mintha kicsinyíteni akarnám. Hiszen Saturnus is fölfalta a gyermekeit, mégis
isten maradt.

No de ez eddig mind istenes volt ahhoz a heves vadászathoz képest, mely a legutóbbi időkben
indult meg az elbeszélői művek anyaga után. Az enyém-tied korlátai ledőltek. Hajrá, szabad a
vásár. Azelőtt is volt a mesebeli, fekete posztóval bevont városokban egy-egy sárkány, mely
szüzlányokat evett, most egyre épülnek a színházak és a meséket eszik. S maholnap úgy
állunk mi elbeszélő írók, hogy már nem a közönségnek komponálunk, hanem a színműgyár-
tóknak. Ha valami jól írtunk, a közönség azt mondhatja: „Majd megnézem darab korában”, ha
nem jót írtunk, akkor nem mond semmit. Hiszen igaz, hogy így is érvényesülhetünk, de csak
közvetve, úgy, mint az orosz humorista (gondolom Csehov)

Makarovics Konstantin nevű hivatalnok, akit a krokodilus nyelt el, és annak a gyomrában élt
tovább, onnan beszélgetett ki, amennyire a krokodilus engedte.

Tudom, hogy nem volt érdemes mindezt megírni (de hát mit érdemes megírni?). Azt is tudom, hogy nem lehet segíteni. Én hát nem is nagyon töröm magamat tovább. Hisz csak egy kis irigység az egész, enyelegni, csipkelődni akartam a színműíróinkkal, akik vígan dolgoznak, mint a szorgalom és gyűjtés mintaképei, a méhek. Jól teszik, igazuk van. A méhek előtt nyitva a világ. Mért kérdezzék, hogy melyik virág kié? Bizony nem haragszunk, dehogyan haragszunk, hanem azért mégis sokért nem adnám, ha meg merném nekik mondani:

Hiszen szíjatok fel, amit a rétek, az erdők és a kertek virágaiból lehet, de ne gyűjtsetek a mézesbödönökből Mert azzal nem lesz több méz a háztartásban, csak több sonkoly.

ANDRÁSSY SZOBRA⁸

Budapest szobrai ismét megszorodtak, mégpedig egy lovasszoborral. Európa más nagyvárosaiban ezek a legérdekesebb látványosságok. Nem csoda, ha a mi közönségünk szintén lovasszobrokra vágyik. S hogy e tekintetben kielégíttessék, egy a parlamentben, az íróasztalnál és a diplomácia parkettjén imponáló pályának fényes, sőt varázslatos ragyogású alakját kellett úgyszólván ráerőszakolni a lóra.

Bizonytalán különös, hogy a leglovasabb nemzetnek, akitől a huszárt utánozzák a világ hadseregei, gyalog álljanak majdnem összes ércbe öntött újabb nagyjai, sablonos irattekercsekkel. De hát az is egy darab történelem lehet, *ha valami nincs*. Nem jó azt eltagadni.

Évek hosszú sora előtt e sorok írója egy szerkesztőségi szobában dolgozott három magyar íróval, kik közül egy Kovács nevű Konstantinápolyban született, a másik, Pulszky Károly Londonban, a harmadik, Szemere Attila Párizsban. És ez a füstös szoba azzal a három fiatalemberrel egy élő emlékeztetés volt, *hogy a nemzet nem volt valamikor odahaza*.

Éppoly nagy néma kiáltások ezek a gyalog szobrok is a főváros utcáin, melyek minduntalan figyelmeztessenek, hogy csak íróink, politikusaink, szónokaink vannak — de *a katonáink a császárái*.

Hogy lovasszobraink is legyenek, igazi lovasszobraink, ahhoz nem elég a szoborbizottságok szavazattöbbséggel való döntései; ahhoz más út vezet...

De ez mind csak zárjelben legyen mondva, mert akár lóháton, akár gyalog van megörökítve gróf Andrássy Gyula, mindenképp alkalmas arra, hogy a magyar ember szíve kevély érzésekben mártódjék meg láttára. Andrássy Gyulák ritkán születnek és nem minden népeknél.

Méltán lélekemelő volt vele foglalkozni, úgyszólván vele élni egy napig. Hiszen egyéb napokon is minden lépten eszünkbe juttatja őt nem egy dolog, mely általa létesült. Hiszen él a történelemben — de a történelem nem mindig van azon a lapon kinyitva, ahol ő szerepel.

December 2-án azonban ez a lap feküdt előttünk. Szép ünnep volt, pompában, hódolatban gazdag. Ha nézte az égből a megdicsőült, meg lehetett elégedve. Együtt volt megint az egész nemzet; mint egy arany abroncs a széteső dongákat, ez a név összerántotta egy pillanatra az összes pártokat, főművének, a kiegyezésnek ostromlóit és támogatóit. Ott volt koronás sátorában a király, a királyi hercegek és hercegasszonyok. Megjelentek a miniszterek, köztük Andrássy Gyula belügyminiszter, nevének és lelkének örököse. Meghozta hódolatát a törvényhozás mind a két háza, egy csomóban voltak itt, mint a kulcsok, melyek egyébként más-más zárhoz tartoznak. Megjelentek a vármegyék küldöttségei és főispánjai. A Duna felől fújdogáló szél enyelegve lengette a kalpagok kócsagjait. Szemet kápráztató változatban csillogtak az ékszerek és a mindenféle színű bársonyköntösök. Ott volt az udvar kísérete, a Ballplatz sima talpú urai, a külügyminiszter, ki tudja már hányadik utódja, ha téveteg léptekkel is, azokon az utakon járó, melyeket ő nyitott meg a birodalom jövő politikájának, és ott volt a delegáció, melyet modus vivendinek ő gondolt ki, s benne olyanok, akiket ő bele nem gondolt.

E hullámozó kép szemlélése közben mintegy elvonult a jelenlevők lelki szeme előtt a ragyogó pálya, mely ilyen dicsőséges bevezetést nyert.

Andrássy Gyula gróf csúcsa volt a magyar úri nobilitásnak és a magyar szellemnek. Ha Deák Ferenc a magyar paraszt inkarnációja, azoknak összes bölcsessége egy fejben, Andrássy a magyar úr finomsága, charme-ja és szeretetreméltósága desztillált alakban. Nagy úr tudott lenni, anélkül, hogy gögös legyen, mindenkit megnyert, sőt megigézett, a nélkül, hogy le-

ereszkedőnek látszanék. Vonzó előkelőség s valamely megmagyarázhatlan kellem sugárzott ki egész lényéből. Sokat tudott, többet, mint amennyit tanult, tisztán és messze látott, messzebb, mint amennyit az emberi értelemnek és tapasztalatnak adatott látni. Divináció dolgozott benne, ami a jósokban és prófétákban. Nagy becsben kell tehát tartani, amit alkotott, és óvakodni hozzányúlani. Meg kell hánytorgatni az elmékben, amit mondott. Az több lehet az emberi bölcsességnél; az isteneknek sejtelemmé gyengült látása — amit a lángész kap tőlük.

A nagy dimenziójú emberek nagysága még a könyökükön is kitör. I. Napóleon mint stilszta is óriás. Proklamációi, napiparancsai a legfelségesebb irályminták. Szavakban csak maga tudta a saját egyéniségét lefotografálni. Bismarck Kraftausdruckjai beszédeiben hatalmas lelkéből kihatott kösziklák, melyeket ellenségei felé zúdít. Andrassy ötletei, remek frappáns fordulatai, képei és hasonlatai, bár nyelve nehezen forgott és kissé dadogott, a legnagyobb embereink közé emelnék még akkor is, ha sohase csinált volna egyebet, csak hogy elmondta ezeket a beszédeket. Ki ne emlékeznék a sátoraljújhelyi verebekre, melyek az elmélet és a rideg valóság közti eltérést parabolázzák? Vagy ki felejtette volna el a kis gyertyákkal teljesen meg nem világítható nagy képet és annyi ezernyi gyöngyét az ő sziporkázó szellemének? 1889-ben mondott beszéde még hangban, érvekben is a Deák nagy beszédeinek szintjét éri el.

De miért sorozni őt a *beszélő emberek* közé (akikből nagy termés van), mikor a *tettei* el-sorolásával is köteteket lehetne betölteni? Hisz ami köröskörül van, nagy részben az ő alkotása. Maga az alap is, a levegő, amelyben állnak s amelyet belelegzenek mindazok, akik a két birodalomból itt jelen vannak. A 67-iki kiegyezést hárman csinálták. Ezekből az egyiknek szobra éppen reá nézne, ha néhány közbeeső utca háztömbjeit lebontanák. Csak a harmadik munkatárs látja őt élő szemekkel a királyi sátorból, miközben hallgatja a Széll Kálmán hozzá intézett szép beszédét.

Ám ha hárman voltak is az alkotók, a végrehajtó Andrassy Gyula volt, ő adta meg a formát, a szint az új műnek, ő lehelt bele életet.

Okos emberek sugdosnak köröskörül, hogy miért kellett éppen most leleplezni Andrassy szobrát, mikor nagy műve roskadozik? Roskadozik-e vagy nem, ez Andrassy nagyságából, érdemeiből nem von le semmit. Hiszen ha a kerék eltörik, nem mindig a kollár az oka, hanem vagy a szilaj lovak, vagy a rossz kocsisok, vagy a rossz utakon való járás...

Mióta a Habsburg-ház uralkodik, azóta magyar politikus nem végzett oly nehéz, oly fontos munkát, mint Andrassy. Hazája sorsára nézve egy se foglalt el oly horderejű pozíciót, mint ő, sőt a Habsburgok előtt is egész Hunyady Jánosig kellene visszamenni. Mikor 1871-ben külügyminiszter lett, Ausztria nagyhatalmi pozíciója összeesett, eddig követett politikája teljesen megbukott. Andrassy merész kézzel valóságos tabula rasát csinált a romokból s egészen új nyomokon indult menteni, amit lehet, s új irányt, új célokat tűzni ki. Roppant nehéz helyzete volt. A dirigáló államok kapujában csupa nagy rókák vigyáztak. Kemény legényekkel volt dolga. Az újon keletkezett német császárság ügyeit Bismarck vitte, Oroszországban Gorcsakoff keverte a kártyákat, a brit szigeten Disraeli ravaszkodott. A nagy diplomaták kora volt ez.

Andrassynak az volt alapgondolata, kijózanítani Ausztriát ósdi törekvéseiből, hogy Nyugat felé keresse boldogulását. (A német császárság alakulásával ez ügyis porba esett.) Ehelyett bevitte a Ballplatzra az Árpádok politikáját, a *Nyugatra támaszkodva Keleten keresni boldogulást*. Egy Németországgal kötendő szövetség tervét forgatta fejében. A Balkán az a pont, ahol a jövő rejlik. Ha száz szeme volna a császár-királynak, kilencvenkilencel a Balkánt kellene figyelnie. Ez oly egyszerű és világos program volt, mint a Kolumbus tojása, éppen azért volt nehéz megértetni Bécsben. Végre megértették, s azóta is ezeken a nyomokon döcögnek, de a dolog alig ment előbbre a berlini konferencia óta.

Ott állt meg ez a zseniális munka a kontúroknál, ahol Andrassy leverte egykor a cölöpöket. Ő a semmiből egyengette ki csodálatos diplomáciai művészettel az utakat, hidakat épített, őrházakat, bástyákat emelt, sáncokat készített. Hét év alatt bámulatos eredményeket ért el. Bismarckhoz folyton közeledve megnyerte annak barátságát. Bismarckban ekként támaszt kapva, gyengítette az orosz befolyásokat a Balkánon. Gorcsakov érezni kezdte, hogy mestérére akadt. Diplomáciai zsenialitásának pókfinomságú szálai mindenütt keresztezték útjait. Andrassy nevét a Bismarcké mellett kezdték emlegetni Európában.

Lángesze mellé még szerencséje is volt. Minden úgy sikerült, ahogy előre kigondolta. Az 1878-iki berlini konferencián (mely reliefben a szobron is meg van örökítve) ő játszta az első hegedűt, s úgy fordultak a dolgok, hogy a mostani hármasszövetség lehetővé vált, az ott keletkezett ellentétek után, hogy Szerbia királysággá lett, s Andrassy óhajta szerint biztossított számára az önálló fejlődés, s végül hogy a magyar-osztrák monarchiára bízták Bosznia és Hercegovina megszállását és kormányzását, amely két tartománnyal megkapta a működési alapot, a domináló pozíciót szárnyainak kibontására a Keleten. Ez az a pont, gondolta Andrassy, amelyet egykor Archimedes keresett a csavarja számára.

Nagy diadal volt ez Andrassynak; két tartományt hozott Berlinből a birodalomnak s magának nimbuszt.

De az ajándék nem tetszett idehaza. Boszniát nem akarták okkupálni, ahelyett okkupálták a nimbuszát. Nagy népszerűségét, mely elmaradhatlan gloriolát font feje körül s mely évtizedeken át kísért politikai pályáján, nagy részben elvesztette.

— Hiszen arra gyűjtöttem — mondta nyugodtan —, és azért örültem neki, hogy ha kell, hazám javára megváljak tőle.

De ez nem sikerült neki — talán csak ez az egy, ami nem sikerült. Mert íme, hegy-völgy visszhangzik hírétől, nevétől. Népszerűsége csak azért nem volt egy kis ideig, mert a nemzetnél kamatozott, és most megháromszorozva kapja vissza.

BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES⁹

1824–

Mikor Kossuth Lajost Pest vármegye követté választotta 1847-ben, az egész országot megmozgató, érdekesítő választási harc után a diadalittas Kossuth-tábor élén egy nyalka ifjú lovagolt táncoló paripán, cifraszűrben, árvalányhajás kalappal Pest utcáin. Ismeretlen volt a járókelők előtt. Kérdezték itt is, ott is, ki lehet?

— Podmaniczky Frigyes — volt a felelet. — Az aszódi bárók közül. Ez az első nyilvános szereplése.

Ma, talán éppen azokon az utcákon is, pont hat órakor fehér hajú, középütt kiborotvált fehér szakállú aggastyán tipeg piros szegfűvel a kabátja gomblyukában utcáról utcára, míg végre eltűnik a Dorottya utcai Lloyd épületben, ahol a szabadelvű klub volt. Most már az is elmúlt. Azt is túlélte, de odajár, mint Artus királyfi a lelkekkel változott katonái felett szemlét tartani.

A járókelők előtt feltűnik a különös lengyeles szabású, kockás öltözetű, szép, tiszta öreg úr, de senkise kérdezi, ki lehet, mert szinte az egész város ösmeri, hogy ez báró Podmaniczky Frigyes.

E két bemutatott alak egy ember, ugyanaz, aki volt mindég, csak a közből eső ötvenkilenc év csinál egy kis különbséget.

E különbségbe van beékelve egy ragyogó tisztaságú, nemes életfolyamat, melyet kötetekben kellene ismertetni; hasznos szer volna a pesszimizmus ellen, ha aláírjuk, pedig szívesen aláírjuk, amit egy államférfiú ismerőse mondott róla: „Ez az ember összerontotta egész életem tapasztalatait, az emberek rosszaságáról most már megint semmit se tudok — mert ahol egy ilyen ép példány van, ott mások is, sőt sokan lehetnek ilyenek.”

A szűk tér miatt csak vázlatosan lehet felsorolni az aszódi báróról, hogy 1824-ben született Pesten és már tizenkilenc éves korában írnoknak állott be gróf Ráday Gedeon követ mellé s csak négy év múlva jutott be Pest megyéhez aljegyzőnek, ahol a dzsentrik kezdeni szokták. A szabadságharcban huszárszázados volt és osztályparancsnok. Világos után besorozták szekérszázados közlegénynek, ahol gazdagon költekezett, s amilyen szerény volt otthon, épp olyan mértékben adta dacból az urat, hogy környezetét bosszantsa. Glacé kesztyűben kente kulimással a szekereket, minden szekérhez új kesztyűt húzva s egyéb effajta dolgokkal ingerkedett — egész sor anekdota van erről.

Talán azért is bocsátották el a katonaságból már 1850-ben, hogy megszabaduljanak tőle. Itthon az aszódi ősi kastélyban nem tudott egész tétlenül élni, a szépirodalmat művelte. Ez volt az egyedüli közpálya. Regényei gyenge dolgok: *A Fekete dominó*, *a Tessék ibolyát venni*, *Margit angyal*, *Egyetlen könnycsepp* stb. Az írói talentumnak alig egy-egy szikrácskája villan meg imitt-amott. Bizonyára nem több ő az Olympus berkeiben, mint egy művelt idegen, kit véletlenségből ide hajtottak a végzetes politikai szelek. Vis major az, hogy ide sodortatott. De azért e regények többé-kevésbé mégis érdekesek, mert kifejezői annak a kornak és hangulatnak, amikor a magyar ember *a sorok közt kereste az olvasnivalót*. Ebből az okból választottuk gyűjteményünkbe éppen *Az alföldi vadászok tanyáját*, mely a legnagyobb elterjedést érte, s melyet olyan elemző és kiegészítő módon olvasott a közönség, mint a Koránt szokták magyarázni a török papok — a saját tetszésük szerint.

De nem csoda. A nép, mint minden elnyomott nép, várt valamit. Tudta is ő, mit. Várt és várt, mert jól esett várnia jobb fordulatot. Várta a szétszórt vezetőktől, nagyjaitól, elnémult államférfiaktól. Ezek pedig nem találkozhattak, csak ártatlan ürügyek alatt. Lakadalmakon,

vadászatokon, az alföldi pusztaságokon, ahol spicli nincs. *Az alföldi vadászok tanyája* azért volt bűvös erejű cím, s tartalma azért volt olyan bánya, amiből mindenki áshatott ki valamit. Az isteni homályban, mely a gondolatok alatt van, s melyben szabadon lehet turkálni.

S bár Podmaniczky nem célzatosan írt így, nem szenzációt akart ő, nem gondolt ő arra, hogy a sorok között utat hagyjon a sejtésnek (bár a kétségbeesésnek éles a szeme), a könyve mégis olyan olvasmány lett, mely megérdemelte a szomjazók érdeklődését, mert Podmaniczky tényleg folyton érintkezett az elégedetlen vezérekkel, részt vett összejöveteleiken, tanácskozásaikon, hallotta terveiket, reményeiket, s elméje fölszította azt, amit éreztek, mondtak, s akaratlanul is ezeket tükrözte vissza a tolla — nem is említve a hangulatot, mely érdekes lehet, ha egy művész csinálja a művészi zsenije erejével, de ebben az időben százszorta érdekesebb volt egy laikusnak a kedélyhangulata, ki azokkal beszélt, akiktől országszerte várták mindazt, ami a szíveknek drága.

Podmaniczky írói pályája, mely 1861-ben meghozta neki az akadémiai tagságot is, csak a magyar közélet megnyíltáig tart. 1867-en túl csak Naplóját adta ki és a *Kedvenc* című regényt. Azontúl mint balközépi képviselő teljes erejével a politikába merült. Szerkesztette 1868-ban a *Hazánkat* s a tekintélyesebb ellenzéki szónokok közé emelkedett. Ezentúl csöstül szakadnak rá a különböző állások és kitüntetések. Lesz belőle az északkeleti vasút személyi főnöke, szabadságolt állományú honvédkapitány, majd őrnagy, a közmunkatanács alelnöke, belső titkos tanácsos. 1875-től tíz álló évig színházi intendáns. Még ebbe se halt bele. Itt történt, hogy egy hivatalnok nagy összeget sikkasztott hosszú évek alatt. Az öreg úr szó nélkül kifizette, s mikor kérdezték, hogy nem vette-e észre annyi idő óta a hamis könyvvezetést, grand seigneur-i méltósággal kiáltott fel:

— Dehogynem, gyanítottam, sőt tudtam, hiszen azért undorodtam a könyveibe belenézni.

A Nemzeti Színház alatta emelkedett igazi műintézeté a derék Paulay segédkezésével. Általában minden kötelességét a naivitásig híven teljesítette. És semmi tehertől nem riadt vissza, amit a vállára raktak. Márpedig sokat raktak még azután is. Ahol pusztán tiszta kéz kellett — „bízzuk Podmaniczkyra”, ahol megfeszített erővel kellett dolgozni: „talán elvállalná Podmaniczky”. Elnöke lett az Adriának (ez volt a kenyérkereseti állása), viselte a szabadelvű párt elnökségét s mindennap pontosan 6 órakor megjelent a klubban. Megszakítás nélkül tagja volt a képviselőháznak s 1875 óta egész Bánffyig ő vezette a választásokat. De ő mindezeket nem ambicionálta, csak kötelességből tűrte, utoljára már annyi munkát raktak rá, hogy nem is tudta számon tartani tisztségeit, így egy ízben fontos szavazás alkalmával megjelent a városház termében is, nem gondolva arra, hogy ő már hosszú évek sora óta nem tagja a városi képviselőtestületnek.

A legutóbbi évben, a nyolcvanegyedikben mégis érezni kezdte ereje hanyatlását s legkedvesebb állását, a közmunkatanács alelnökségét letette. Aztán sorba rakosgatta le a többit, mint a terhes poggyászt. Nem várta be, míg a halál leveszi vállairól az egész rözseköteget. A szabadelvű párt, melynek elnöke volt, feloszlott. Az idén már képviselőnek se lépett fel. Sőt legutóbb megvált az Adria elnökségétől is. Nem tartott meg egyebet a sok ráaggatott díszből, csak amit a komornyikja tűz reggelenként gomblyukába, a piros szegfűt, mely minden nap elfonnyad, de mégis örök, mert föl lehet újjal cserélni.

VAS GEREBEN¹⁰ 1823–1868

Ezt a különös nevet tette népszerűvé Radákovits József, ki az ötvenes évek elbeszélő írói közül Jókai mellett a legszilárdabban tartja helyét. Nem állt soha magasan, de nem is szállt alá egy csöppet sem.

Jó helyen született, túl a Dunán, ahol legszínesebb a magyar szó, a fürgedi pusztán, egy kis ispáni lakban, csikósok, bojtárok, öregbéresek és urasági hajdúk közt, és jó időben, 1823-ban, mikor még a régi világ megvolt a maga pipázó táblabíráival, és még a só is sósabb volt talán, mint most.

Minthogy igen egészséges, erős gyerek volt, és minthogy az ispán fia volt, egymás után verte földhöz a béresgyerekeket s messze földön úgy volt ösmeretes, mint a legvásottabb kölyök, aki mindenkinek túljár az eszén.

Kilenc éves korában beadja apja iskolába Veszprémbe, ahol sok pap, sok kanonok, következésképp sok anekdota van: Ispán Jóska szereti ezeket — az anekdotákat, jobban, mint a papokat. Tizenkét éves korában Pécsre kerül, ahol szintén sok pap van, sok anekdota és sok bor. Itt a bort szereti meg Ispán Jóska, korhelykedik, kicsapják az iskolából.

Az uradalomban gazdasági írnoknak ragasztják meg, de fránya csínyeket visz végbe, gúnyolja a tisztartót, amiért nemsokára elbocsátják a szolgálatból, sőt atyját is miatta nyugdíjazzák.

Ez a csapás mély hatással van rá s komoly elhatározást érlel meg benne, hogy pályát tör magának. Ügyvéd akarna lenni, de bizonyítványai nem elegendők, hogy a jogakadémiára fölvegyék.

Ravasz furfanggal eszeli ki a módját. Van egy rokona, Radákovits Bódog, akit éppen akkor neveztek ki hivatalba. Tudja, hogy ennek az iskolai bizonyítványa a sárvári uradalom irodájában hever, kikéri rokona nevében, annak tudta nélkül, s a Bódog név mellé odaírja a József nevet, és most már Radákovits Bódog József néven fölveszik a győri jogakadémiára.

Győrben is sok pap van és sok anekdota, s itt már a papokat szereti jobban, mint az anekdotákat, mert jó asztalt visznek, s ennél a víg, anekdotázó jurista szívesen látott vendég.

Radákovits Bódog Józsefnek a győri élete a legverőfényesebb. Testi ereje, ötletessége, sok természetes esze, vidámsága és az irodalmakban való jártassága az ifjúság vezérévé avatja. Annyira népszerű a jobbára még német városban, hogy *Kétgarasos Tár* címen lapot alapít és itt használja először a Vas Gereben nevet, melyet csípős élceiért sóztak rá gúnyelnevezésül a társai. Nyilvános felolvasásokat tart, melyeknek humoros fordulatossága, zamatos nyelve elbájolja az ott lakó nagytekintélyű író doktort: Kovács Pált. Általában mindenki azt jósolja, hogy Radákovitsból nagy ember lesz, ha majd kiforrja magát.

De Radákovits legalább mint ember sohasem forrta ki magát. Bohém maradt egész élete végéig, könnyelmű és nem válogatós az eszközökben. Mint írónak azonban gyorsan növekszik népszerűsége. Vahot a *Pesti Divatlap* munkatársának hívja meg, minden lap dolgozatokat kér tőle. A közönség kapva kap rajtok.

A siker elszédíti; elbizza magát s nem kímél semmit és senkit csípős megjegyzéseivel. Éles nyelve, mellyel, az ő szertelen hasonlataiból használva egyet, „meg lehetett volna egy húsz holdas rétet kaszálni,” sok kellemetlenségbe sodorja. Mindamellettt fényesen megy ügyvédi irodája, első prókátora Győrnek, ki a bikára is rádísputálja, hogy borjút ellett, az ő paraszti stí-

lusával szólva. Megházasodik, családot alapít s legboldogabb napjait éli, mikor az 1848-[i]ki mozgalmak kiütnek.

Eötvös kultuszminiszter egy néplap megindítását veszi tervbe, s miután Arany János nem vállalja a szerkesztését, Vas Gerebent szólítja fel, aki aztán meg is indítja a *Népbarátot*, a legelső magyar néplapot, melynek törőlmetszett, de egy kicsit körmönfont nyelve, magyaros zamatja, képektől duzzadó eladása nagy feltűnést kelt, ezer és ezer példányban fogy, s még a nagy urak is úgy becsülik, mint valami csodálatos csemegét.

Erős hangon ír, szinte durván a korona ellen, s ugyancsak sok van a rovásán, midőn a szabadságharc letiprása után gonosztettekre váltak a hazafiúi erények. Az ő osztályrésze is bujdosás lesz, de nem bírja sokáig, Pestre megy, följelenti magát s börtönbe kerül. Elveszett embernek tartják, de szerencsésen megmenekül és azután nyomorog és e nyomorúságában vigasztalja nemzetét. De hiszen csak a kort kell említeni. A többi aztán egyszerű sablon. A *Párkák egyenruhát* szönek a magyar írók sorsául.

Vas Gerebentől a hatalom elkobozza az ügyvédi diplomát (úgyis csak félig volt az övé), de tollát el nem vehette, és amint kábultságából föleszmélt a nemzet, ő maga, ki nejét és kenyérkeresetét veszttette, munkához lát és megkezdí írni regényeit, melyek a régi világ után sóhajtanak vissza — amelybe a közönség is szeret belemerülni.

A magyar parasztnak az első igaz barátja ő. Összes íróink közül talán ő az egyetlen, aki a legigazabb pontra irányítja a jobbak, a gondolkozók figyelmét e vigasztalanságban, aki az erő forrásához, a paraszthoz vezet, mintha rámutatna: „Innen kell feltámadnod.” Ezt a bikamellű, vörös szakállú embert mindjobban igazolják az idők. A magyar nemzeti politikának előbb-utóbb a paraszt érdekeire kell helyezkednie, hogy igazi vágányába jusson.

Vas Gerebennek alig volt fantáziája, kompozícióban sok kívánni valót hagy fenn, mesét csinálni nem tud, de élcének, ötletének se szeri, se száma, valóságosan összetorlódnak nála a képek, magvas mondások és hasonlatok. Regényei inkább korrajzok, részint olyan dolgokról, melyeket átélt. Mindössze egyetlen kort ír meg, a negyvennyolc előtti idöket, annak eszméit, a jobbágyság eltörlését s az azzal kapcsolatos törekvéseket. Nagy előszeretettel hömpölygeti lelke azt az idöt és állapotot, mikor a felszabadult paraszt is, kinek eddig semmivel se volt oka tördödni, szívébe veszi a magyar haza képét, mint eddig a nemes ember.

Összes munkáit úgyszólván egy közös cím alatt lehetne közölni: „A múltak emlékei”. Jelentékeny írói tulajdonai voltak és eredeti talentuma, minden írásán rajta van a föld szaga s a jó íz. Tud bánni a gúnnyal, van satírája, imitt-amott a humor arany ere csillan meg, millió és millió anekdota rajzik a fejében, amellet eszes ember, világos fej, éles tekintet és bátor szavú, felismeri a jellemzöt és maga is tud jellemezni. Köntös Mihály uram, az enyingi bíró, vagy a Vendégríkató kocsmárosának alakja egy-egy kis zsuzsu; van sok mondanivalója s le tudja rajzolni híven, amit látott, de nem poéta — nem tud szárnyalni és gyöngéd lenni. — Oda, ahol a sasok himbálóznak a magasban, nem ért fel — ő csak tüzök volt.

Azért is hatása nem lehetett általános; az írók nem olvasták Vas Gerebent, se a magasabb költészet kedvelői, hanem a csibukozó táblabírói világ és a múltakon lelkesülő fiatalság sok gyönyörséggel és haszonnal forgathatta műveit. Képei, hasonlatai, kiszólásai jobbadán elavultak azóta, mert oly szertelenségeket ma már nem lehet feltálatni, mint Bernáth Gazsi korában, de egy irányban emelkedett értékük, a törőlmetszett, hatalmas nyelvezet által, mely megtisztítatlanul van itt összehozva, mint a földből nyersen kihúzgált répa, de éppen ez teszi alkalmassá Vas Gerebent, hogy azok, akik nyelvünket könyvekből tanulták, utolsó iskolának olvassák az ő munkáit.

De ha hasznos azoknak Vas Gerebent forgatni, kik a nyelvet könyvekből tanulták, még hasznosabb azoknak, kik a nyelvet könyvekben tanítják; az íróknak, a nyelv művészeinek is

gazdag bányás Vas Gereben. Különösen most, a nyelvérzék hanyatlásának, szinte félni lehet, hogy végzetes korszakában.

Első regénye, *A régi jó idők* 1855-ben jelent meg és feltűnést keltett. Azontúl sűrűn jelennek meg a könyvpiacra: *Nagy idők, nagy emberek*, a *Nemzet napszámái*, a *Pörös atyafiak*, az *Egy alispán* (a Józsa Gyuri kalandjai).

Lázasan ír, néha több regényt egyszerre, a kompozícióra, kerekdedségre nincs ideje, mindig siet, mindig el van késve a kézirattal s dehogy törülne abból, ha előnyére is volna a műnek, hiszen a kézirat egy-egy lapja is pénz (nem elég gazdag ő, úgymond, arra, hogy jó regényt írjon), sok közbevetett mondanivalóval minden barázdán ki-kitér a nyomból s alig bírja magát abba visszaerőszakolni.

Regényei folyton rosszabbak, az anyagi viszonyai hasonlóan. Van benne valami megmagyarázhatatlan. Vállalatai akkor bukhatnak meg, mikor legjobban mennek, regényeit jól fizetik, de pénze soha sincsen. Barátjai segélyére szorul s barátjait untalan változtatja.

1867-ben jelent meg utolsó regénye: *II. József császár és kora*, unalmas, gyenge munka, még nyelve se olyan, mint a többié. 1868 elején személyesen ment fel Bécsbe, hogy lapját az első delegációról tudósítsa. Január 26-án szívgörcsöt érzett s az udvari gyógyszerészhez sietett, hogy rendes orvosságát bevegje. Még el se készült az orvosság, eszméletlenül összerogyott és egy-két perc alatt meghalt.

A német írók udvarias pompával temették el a legmagyarabb írókat, kinek nem adatott meg, hogy magyar szavak zengjenek a koporsója fölött. Tizenhét évig feküdt jeltelenül idegen földben, a bécs-währingi temetőben, míg végre 1885-ben eszébe jutott a magyaroknak, hogy földanyánk ezt az egy fiát minden körülmények közt visszavárja.

DEGRÉ ALAJOS¹¹ 1820–1896

A múlt század elején egy Degrée nevű francia menekült telepedett meg Lippán és magyar kisasszonyt, Rácz Annát vett nőül. Ebből a házasságból született 1820-ban Degré Alajos vagyis inkább Degré Lojzi, olyan magyar, akinél pingálni sem lehet különbet.

Abból a tíz századból, mióta a nemzet itt él, talán éppen az a félszázad volt a legérdekesebb, melyre a Degré életének dereka esik. Szerepelt a régi Magyarországon és szerepelt az új Magyarországon. Elvégezvén a jogot Nagyváradon, juratus lett (Vukovics Sebő mellett), majd kis követ, táblai jegyző az 1843-iki rendi országgyűlésen Pozsonyban, hol Kuthyval együtt vezérszerepet visz az országgyűlési ifjúságnak mozgalmában, mely ez idő szerint szinte fontosabb, mint magoknak a megyei követeknek a működése.

Degré csinos, köpcös, gyikelevenségű, nyugtalan szellemű ifjú, kinek sok bátorsága, férfias föllépése, megnyerő modora van. S azonfelül a meghatottságig jó pajtás. A Dumas három testőre közt egy negyedik. Nagy szó ez a pajtáskodó országban. Azonfelül pompás tolla van — ami a másik nagy szó, mert még ritkaság. Egypár dolgozata: novellája, útirajza már nyomtatásban is megjelent imitt-amott, sőt a pozsonyi színészeknek darabot ír, alapszövegében felette gyengét, de melyet nagy tetszés és falrengető juratusi tapsok közt játszanak el. Mindez ma rossz jel volna, akkor bővös ajánlólevél és szilárd alap a jósolásra, hogy szép jövő vár rá.

S tényleg az várt. Szébb életfolyamat a Degrénél alig lehet. Ez az ember minden édességből és minden kötelességből kivette részét, ami az akkori magyar életviszonyok keretében fiatal emberre elérhető volt.

A jurátusságból elkerült a kancelláriához Bécsbe, ahol a magyar testőrséggel ösmerkedik össze, velök tart s mulatozik. Mire Pesten kezdett kiforrni a szabad eszmék mustja, akkor[r]a ő is odaérkezik, s vezetni fogja az ifjúságot, annak egyéb vezéreivel. Sőt az írói világ különleges társadalmában, a Pilvax-asztalnál is egyik fő-főember. Hogy, hogy nem, bejut a híres „tizek” közé (ez fogja képezni öregkorában büszkeségét), a március tizenötödikét együtt csinálja Petőfiékkel. Aztán a szabadságharcban szolgál mint huszárcapitány egész Világosig. 29 éves korában bujdosó. (Ott tart már az apja mesterségénél.) Később internált fogoly Aradon, ahol ráér teljesen az irodalommal foglalkozni. Az amnesztia szabad emberré teszi, de öneki még hiányzik valami a következményekből — nem száműzött. Fölkerekedik hát s utána megy a száműzötteknek Párizsba s ott éldegél, sóhajtozik a haza miatt és a haza után Teleki László, Gorove, Jámbor Pál és Almásy Pálékkal.

Bezáródván a régi Magyarország és a tizenkét évig tartó Csehország Magyarországon, midőn a harmadik réteg, az új Magyarország kezdődik a maga sajátos parlamentarizmusával, Degré ebben is szerepet kap, népképviselő lesz (a váci kerület választja meg) s természetesen az ellenzéken foglal helyet, mert sorsa, hogy holtig elégedetlen maradjon.

Főleg aradi internáltsága és 1870-iki képviselősége közé esik nagyobb termékenysége. Első regényeit 53-ban, 54-ben írja *Két év egy ügyvéd életéből*, a *Kalandornő* képezik a nyitányt, azontúl minden évben jön egy-egy kötet: *Salvator Rosa*, *A sors keze*, *Az ördög emlékiratai*. Azután jön a saját külön regénye: megnősül 1857-ben és családot alapít. De ez csak nagyobb munkásságra ösztönzi. Megírja *A száműzött leányát*, a *Kék vért*. Változatosság okáért szín-darabírással vegyíti a regényköltést. Dehogy is mulasztaná az egyetlen tér elfoglalását, ahol még lehet valamit tenni, hogy ti. ébren tartja és szórakoztatja elbúsult nemzetét.

Dacára annak, hogy Jósika még mindig sokat ír, hogy Jókai mesésen emelkedik a hírnév szárnyain, Degrét szívesen olvassák. Művei nemigen dicsekedhetnek eredetiséggel, nem egyebek, mint a francia salonregények utánzatai. Alakjai latakiát színek, jaquemar kesztyűt viselnek, selyem balzacon heverésznek s egymást „Uram”-nak, „Asszonyom”-nak szólítva csevegnek. De hiszen éppen ez az, hogy csevegnek, kellemetes semmiségekről, ami veszedelmesen hasonlít valami csodálatos finomsághoz és előkelőséghez — és még hozzá a jaquemar kesztyűk és a mahagóni bútorok. Nagyon szép az! Ki ne olvasná szívesen? Kivált ha falusi kisasszony az illető.

Alapjában bizony papírból csinált pálmák ezek, felületesen azt a benyomást teszik, mint az igaziak, de természetesen nem lehelnek ki oxigént.

A közönség mindamellett kedvelte e regényeket. Ma nehéz megmagyarázni, miért, mert ma már mindenki tud csevegni, de akkor még csak Degré csevegett.

Ám ha vesszük, hogy a Degré meséi, bár ócska eszközökből, jól és érdekesítően voltak fölépítve, s ha hozzáadjuk az uralkodó divatot, mindenben a franciát hajhászni, a Degré hatása magyarázatot talál.

Különben méltányolta őt a Kisfaludy Társaság is, mely 1867-ben tagjai közé választotta, kebelében aztán állandó tevékenységet fejtett ki, mert bár szép kort ért, írói tollát végképp soha le nem tette. Hajlott korban is gyakran volt a felolvasóasztalnál, forradalmi élményeiből írván meg némelyeket. Hogy semmi modern pozíció ne legyen előtte terra incognita, a nyolcvanas évek közepén megint új munkában találjuk, az *Ország-Világ*ot szerkeszti. Míg végre 1896-ban éppen a halottak napján, olyan szerényen, amint jött, eltűnt a földi viszontagságok színhelyéről, arra a végleges gyülekezési helyre, ahol már nagyobb részt együtt vannak a honvédbajtársak, az elesettek, a száműzöttek és a többi jelesek. Bízást oda lehetne írni sírkövére a neve után: „A közügyek igaz szolgája, nagy idők tanúja, nagy emberek pajtása.”

TOLDY ISTVÁN¹² 1844–1879

1844-ben született, s minthogy a Toldy Ferenc fia volt, nevezetes írók és államférfiak környezetében nőtt fel, szabadabb, nyitottabb gondolatvilágban. Szép szál barna ifjú volt, hatalmas vállakkal, mint egy Herkules, fekete szeméből izzó fény lövellt ki, izmait erő feszítette. Ha a regebeli erős Toldy fia volna, akkor sem esik vala messze a fájától.

De így sem esett. Már joghallgató korában elárulta hajlamait az irodalom iránt és a tehetségét hozzá. Mindamellet nem hanyagolta el a komoly tanulmányokat sem, felváltva mélyedt el Európa nagy gondolkozóinak és szépíróinak remekeibe; írónak készült, de olyan fajtának, aminő az atyja házánál megfordult Eötvös József vagy Kemény Zsigmond volt, hogy egyébre is lehet használni.

Különben sokoldalúsága úgy testi, mint lelki ügyességekben úgyszólván a Jókai hőseihez tette hasonlóvá. Bálban első táncos, a kávéházi asztalnál első disputáló, asszonyok közt a fő-fő udvarló, víg pajtások közt a legbohóbb fiú, tanácskozó helyen a leghiggadtabb fej, párbajnál a legjobb vívó, szóval mintaképe a fiatal óriásnak, akiből egykor nagy portentum lesz — ha az isten is úgy akarja.

Az isten azonban nem akarta úgy. Megadott neki mindent, ami[re] a nagy szereplésnél szüksége lehet, csak időt nem adott neki eleget.

De az aránylag csekély idő dacára is szinte teljesen bevégeztet egyéniséget és jelentékeny nyomokat hagyott. Pedig abból a kis idejéből is, ami számára engedve volt, elcsipegetett valamennyit a gondviselés. Mire iskolai tanulmányait bevégezte, nyélbe ment a Deák-féle kiegyezés a király és nemzet közt, megnyílt a közpálya a magyar ifjak előtt. Az pedig olyan furcsa idő volt, hogy nem a hivatalokat keresték, hanem a hivatalnokokat. A fogalmazni tudó művelt ifjakra kötelességül hárult odaülni az üres asztalokhoz a büroókban és végezni az ország dolgát. Toldy Pista is beállt 1867-ben fogalmazónak a belügyminisztériumba, néhány hónap múlva titkár lett (akkor még egy hónapból állt egy esztendő a ranglétra világában). Később a miniszterelnökségben, majd az új törvény-előkészítő bizottságban szolgált. Eközben állandó munkásságot fejtett ki a lapokban, Pulszky Ágosttal együtt szerkesztette az *1848* című lapot, melyben úgy a publicisztikai, mint a szépirodalmi közlemények közt kicsillogott az, amit ő írt. Temperamentumos író volt erős egyéniséggel, élenkség, bátor határozott hang és bizonyos franciás esprit jellemezte írásait. Nem az óvatos vagy tétovázó emberek sorához tartozott. Egyenesen csörtetett a céljai felé ungon-berken keresztül, nem törődve vele, hogy útközben valamit vagy valakit feltaszít. Különösen a klerikalizmust és jezsuitizmust üldözte hevesen. A Pulszky-féle lap megszűntével a *Századunk* majd a *Reform* főmunkatársa, de itt se fejthetvén ki eszméit szabadon, saját lapra vágyott, amit végre 1875-ben Lónyay tett neki lehetővé, miután a *Választások előtt* című röpiratából megismerte, mekkora erő lüktet tollában. 1875-ben kilépett az államszolgálatból, s alapította a *Nemzeti Hírlapot* abban a kis formátumban, melyet azóta úgyszólván az összes magyar újságok felvettek.

Toldy előtt a *Figaro* lebegett mint minta, de teljesen utánozni nem akarta, mert érezte, hogy a magyar ünnepélyes természet nem veszi be a bohó tréfa alakjában feltálat komoly dolgokat, tehát bizonyos mérséklettel kezdte a reformot, hogy a politikai és társadalmi kérdések hagyományoszerűen végtelenül unalmas, száraz és élvezhetlen pertraktálási módjába egy kis zamatot, elevenséget, játszíságot, színt, sőt illatot vegyítsen, úgy akarva fokozni a lanya olvasási kedvet, mint a fortélyos francia szakácsok az étvágyat, azzal, hogy a nem kívánatos, megunt húsokat különböző ízű és színű mártásban adják fel. Hogy a politikai cikkek szürke,

nehézkés, ódon ruháikból kiszabadultak, az ő — nem merem mondani — érdeme, mert talán kár volt úgy nem hagyni, de legalább jelentőségének bizonyítéka.

A hírlapírói teendők mellett lázasan dolgozott szépirodalmi művein, mintha tudná, hogy sietnie kell, roppantul sietnie. Írt novellát, regényt, színművet, a jezsuiták bűneiről elterjedt vaskos könyvet, röpiratokat a kiegyezésről, a katolikus autonómiáról, a politikai szónoklatról kézikönyvet adott ki, az akadémiának lefordította Mommsent.

Legnagyobb súllyal esnek a serpenyőbe működésének mérlegelésénél színművei, melyek franciáskodó modorban egy-egy társadalmi kérdést vetnek fel. Toldy nem szövevényesen font meséket alakít át színdarabokká, hanem liberális vezércikkeket önt át mesékké. Egyik drámája, *Livia* plane valóságos antiklerikális támadás. Színművei jelentékeny sikert arattak a Nemzeti Színházban, némelyek hosszú időig maradtak a repertoáron, mint az *Új emberek*, *A jó hazafiak*. Elbeszélő művei s ezek közt kivált *Anatole* regénye, mely 1872-ben jelent meg, élénk hatást keltettek a közönségben és az irodalmi körökben. A Kisfaludy Társaság mindjárt az *Anatole* megjelenése után, 1873-ban, sietett őt egyik üres székébe ültetni.

Egy másik szék pedig (s erre vágyott nagyon) a parlamentben szinte elkerülhetetlen volt már — hiszen a politikusok egy Gambettát vártak benne, ahogy az írók egy ifj. Dumas-t. És mindez szépen lassan kezdett a teljesülés felé menni, midőn 1879-ben egy zúzmarás téli reggelen váratlanul rálehel a kaszás csontember, és se Dumas sem Gambetta nem jöhetett többet elő — hanem Toldy István is elment.

RÁKOSI JENŐ¹³

1842–

A hatvanas évek elején a Cukor utcai Ozinger-féle szegényes és olcsóságáról hírhedt kisvendéglőben, melyet szegény sorsú egyetemi tanulók özönlöttek el, magányosan, félrehúzódva egy szikár, magas, csontos ifjú volt látható. Túl lehetett a húsz esztendőn, de mintegy harmincnek látszott. Jogász volt-e vagy egyéb, senki se törődött vele. Hiszen semmi különös nincsen rajta, csak az, hogy az egyik szeme örökké be van hunyva. Mit tudhatta azt még akkor valaki, hogy ő azzal a másik szemével többet lát ebből a világból, mint az Ozinger vendégei valamennyien?

Sokáig volt ott törzsvendég anélkül, hogy csak némileg is feléje fordult volna valakinek a figyelme, míg végre érkezett egy nap, hogy minden szem őt nézte ott, és minden ember őt mutogatta a másoknak.

Ez a nap pedig csak úgy következhetett be 1866-ban, hogy előtte való este az *Aesopus* című új darabot adták a Nemzeti Színházban, és az üde költészet, mely a csengő-bongó rímekben írt romantikus műből kiáradott, elbájolta a közönséget. Elementáris erővel tört ki a zajos tetszés, s másnap maga az öreg Ozinger büszkén súgta meg az érdekesebb vendégeinek, s azok aztán egymásnak, hogy azt a félszemű fiatal embert Rákosi Jenőnek hívják, s ő írta a tegnapi darabot, az *Aesopust*.

Most aztán apródonként mindent kezdtek tudni az emberek, nemcsak az Ozingerben, hanem az irodalmi és műkedvelő körökben, hogy Rákosi most 24 éves, 1842-ben született, Vas megyéből való, Acsádról, hogy szegény fiú, akinek a kenyérkereset miatt többször félbe kellett szakítania iskoláit, de szívós természet, harmadéve minden pénz és terv nélkül mégis Pestre jött, hogy itt valahogy elvégezze, ha egy kicsit későn is, a jogot. Mellékesen darabokat írt, s íme sikerült, most már nem ősjogász többé, hanem felkelő csillag, most már nem kell félteni.

Hát úgysis volt. Archimedes egy pontot keresett a földön kívül, hogy a világot helyéből kimozdítsa; Rákosinak elég volt csak egy kis pont az irodalom földjéből, hogy azon a lábát megvetve, őt a világ a helyéből ki ne mozdítsa. Ez a kis pont most meg volt adva. A friss hírnév révén bejutott a *Pesti Napló*hoz, s itt mindjárt kitűnt, hogy hidegen ítélő feje, színekben gazdag, eleven, fordulatos és főleg fegyelmezett tolla éppúgy képesíti publicistának, mint poétának. Gyorsan megismerkedett az akkori írói nemzedék jelesebbjeivel, kikkel megalapította a „Kávéforrás” kompániát, mely sok nyomot hagyott akkoriban az új életre ébredt ország tevékenységének vonalain.

Nem a szokásos kávéházi kompánia volt az, kiket a nemzeti ragasztó, a „Kalaber” tart össze. Ezek az ifjak, kiknek szinte észrevétlenül Rákosi lett a vezérük, erős szellemi munka után jönnek ide pihenni és még mulatságból is tevékenyek, mert terveket szőnek, új munkához buzdítják egymást, az aktuális napi kérdésekről beszélgetnek, s ami ötletet a párolgó kapucíner mellett elejtenek, úgyse vesz kárba, Klič a *Borsszem Jankó*ba rajzolja meg.

Különösen Rákosi dolgozik sokat a szerkesztőségben és otthon. Shakespeare-darabokat fordít s közben eredetieket alkot. A koronázásra már ő írja az ünnepi darabot, a *Szent korona varázsát*. Híre, jelentősége szemlátomást nő. 1869-ben a Kisfaludy-társaság tagjai közé választja. Ugyanekkor már elég erősnek érzi magát, hogy a köréje gyűlt írói csoporttal saját lapot indítson, s így támadt a Deák-párti *Reform*.

Rákosiról kisül most, hogy gondos, körültekintő szerkesztő. A lap körül karikacsapásra gyűl a közönség. Mindjárt tekintélyes orgánium, mely irányítólag hat a napi politikára. De bár lankadatlan szorgalommal dédelgeti lapját, olvassa, vörös ceruzázza, részben írja a Moloch napi eledelét, üres óráiban a saját isteneinek áldoz. Lelke szomjúsága nem a zöld posztóval beborított deszkákhoz húzza, hanem a sűgőlyukkal ketté szeltekhez. Írja, egyre írja színműveit: a *Színre színt*, a *Krakkói barátokat*, a *Szerelem iskoláját*, melyek többé-kevésbé, inkább többé jelentékeny alkotások és a shakespeare-i romantikában mozognak. Csak egyszer csábítja el a *Falu rossza* sikere, hogy népszínművet írjon, a *Ripacsos Pista dolmányát*.

Olyannyira szereti a színpadot (mert nála nem lohad, hanem fokozódik a szenvedély), hogy a végén már nem elég neki a darabírás, még több kellene. Hát iszen Rákosinak csak kívánni kell valamit, s nyomban megvan. 1875-ben fölépült a Népszínház, s Rákosi vállalkozott bérlőjének.

Lapját beolvasztotta a *Pesti Napló*ba, s hozzálátott nagy eréllyel új feladatához, s csakhamar kisült, hogy kitűnő igazgató és elsőrangú üzletember. Ért ez mindenhez. Hat év alatt felvirágzott az új intézmény s jövedelmező vállalatá fejlődött.

A hat éves ciklus után visszavonult pihenni. De tud is Rákosi pihenni? Új napilapot (a *Budapesti Hírlapot*) alapított mindjárt 1881-ben s azóta teljesen a lapjáé és az irodalomé. Ír mindenfélét, tárcát, vezércikket, esztétikai tanulmányt, színházi kritikát, színművet, még regényt is írt a *Legnagyobb bolond* címmel (s ezen a réven kerül a mi gyűjteményünkbe).

Nem csak írt sokfélét, de el is ért sokfélét. Az akadémia levelező tagjának választotta 1892-ben. A millenniumkor nemességet kapott a királytól. Az utóbbi években pedig főrendiházi taggá nevezte ki. Lapja nagy súllyal bíró, mert a legolvasottabb orgániumok közé emelkedett. Rákosi nemcsak a lapjával és tollával szól hozzá a közügyekhez, hanem személyével is éppúgy kiveszi részét a társadalmi mozgalmakban. Elnöke a hírlapírói Otthonnak s irányítója a sajtó törekvéseinek. Sovin magyar s ily értelemben agitál állhatatosan. Egyébiránt alig van közhasznú kérdés, amibe ő bele ne ártaná magát hasznos módon. Ráér mindenre, mintha száz keze volna. Szoborbizottságokban tanácskozik. Újságírók dolgában reprezentál. Idegeneket kalauzol. Felolvasásokat tart az ország különféle városaiban. Prológokat ír a színházi megnyitásokra. Jótékony egyletekben szónokol. Nemzeti gyűjtések elé ír lelkesítő felhívásokat.

Szóval, Magyarországnak nem csak újabb irodalmi, de kulturális és politikai történetébe sem lehetne belemélyedni, hogy ott Rákosi Jenő nyomaival ne találkoznék a kutató. Sőt mint Bosco, aki állítólag egy ugyanazon órában és percben mutatkozott Bécs minden kapuján, Rákosi alakja sok ponton jelenik meg egyszerre is. Működésének nyomai és eredményei befonják, beerezik a magyar közéletet szinte egészében.

Pedig Rákosi Jenő nem kormányozta az országot, nem is volt ott közel, ahol ez történik, nem állt intézkedő pozícióban, még csak a Ház tagja se volt. Lentről, észre nem véve, próbálta a munkát csekély eszközökkel. Mint az ákác, szélesebbre nőtt és terjeszkedett alul, ami nem látszott, mint fölül törzsével ágaiban, ahol látszott. Szívós, hatalmas akaratú férfi, tud akarni és keresztülvágja magát a sziklán is, ha a túlsó oldalon zöld gyepet érez.

Amihez fogott, sikerült neki. Hogy ez szerencse volt? Talán. De meglehet, hogy azért sikerült, mert erősen fogta, amit megfogott.

DÓCZI LAJOS¹⁴ 1845–

A hatvanas évek vége felé a „fiatal óriások” egy kis csoportja a Fürdő utcai Kávéforrásban tanyázik. Bohó álmokat álmodoznak, hírnévről, dicsőségről, irodalomról, költészetéről beszélgetnek, olvasmányaikon éldelegve maguk próbálják megrebbenteni a szárnyaikat. Talán egyik legigénytelenebb köztük s testben is legvéznább Dux Lajos, ki mint a bécsi *Presse* levelezője szerzi meg a jogcímet, hogy idejárjon. Német lapba ír, de azért a magyar irodalomért rajong, mert magyar a lelke és a szíve. Sopronban született 1845-ben.

Az ifjú óriások egyik-másikának már neve kezd lenni az irodalomban. De hol van ő még attól? Az a név, amit ő viselni fog, még ismeretlenül sincsen meg s nem fordul elő az ország semmiféle anyakönyveiben, sematizmusában, népszámlálási névjegyzékeiben, nemhogy irodalmilag ismerős lenne.

Sok víznek kell lefolyni addig a Dunán, míg Duxból Dóczi, Dócziból Dóczy, Dóczyból báró Dóczy lesz.

A talentum fénye és a szerencse mosolya, e kettő kellett ahhoz a karrierhez, melyet a németkeresztúri szegény boltos fia befutott. Egy nem lett volna elég.

Az 1867-iki kiegyezés után, mikor a magyar kormány megalakult, a Kávéforrás fiatal óriásai is elhatározták, hogy hivatalt vállalnak. Akkor ez igen könnyen ment. Csak úgy be kellett állítani a miniszterhez a művelt ifjakkak, hogy szolgálni akarnak, mire a miniszter bólintott a fejével, hogy jól van, s kiszólt a hivatalszolgálóhoz:

— János, állítson be kend valahová asztalokat a fogalmazó uraknak.

(De ha jó kedvében volt, akkor esetleg „titkár uraknak” mondta.)

Így léptek szolgálatba akkor többek közt Toldi István, Berczik Árpád, Bródy Zsigmond, Halász és Dux Lajos is, kit mint politikai reszortban jártasat és ügyeset Horváth Boldizsár beosztott Andrássy miniszterelnök mellé.

És ez jó volt neki is, ki egy hatalmas patrónust kapott e nagy emberben, akinek minden iránt volt érzéke, ami egy országot naggyá tesz, és jó volt Andrássynak is, aki egy hű embert kapott Duxban, csak talán az irodalomra nem volt jó, mert egy énekesmadarunk olyan aranyos, vonzó kalitkába jutott, ahonnan nemigen igyekezett kiszabadulni, hogy a szent berkekben csicseregjen, ahol a voltaképpeni helye lett volna.

Mindamellet 1871-ben, midőn a Teleki vígjátékok nyertesének, a *Csók*nak jeligés levélkéjét felbontották az akadémián, abból egy ismeretlen név került elő: *Dóczi Lajos*. Az akadémikusok és írók csodálkozva oszlottak szét, tűnődve rajta, ki lehet az illető. Ami nem is csoda, hiszen ez a név akkor egypár órás volt csak, mivelhogy reggel jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben a névmagyarosítások közt, hogy Dux Lajos belügyminiszteri engedéllyel Dóczira változtatta meg a vezetéknevét.

A név és a *Csók* tehát egyidős — a név azóta patinát kapott, a darab ellenben most is oly friss és üde, mint a most szakított számóca. Még mindig adják, s a közönség megtölti a színházat. A csók definíciója költészetünknek egyik maradandó gyöngye.

Mikor 1872-ben Andrássy Bécsbe ment a külügyek vezetésére, már annyira kedvelte Dóczit, hogy magával vitte, és vice versa Dóczi is jobban szerette Andrássyt, mint a múzsákat, teljes odaadással bocsátotta finom hajlékony tollát rendelkezésére s tíz-tizenkét évig kizárólag a hivatalnak élt, hol gyorsan haladt a *dieta classis* lajtorján, kinevezték osztálytanácsossá,

kísérte Andrásst különböző diplomáciai útjain, minélfogva tele lett a kabátja rendjelekkel, magyar nemességet kapott, majd osztályfőnök lett, s végül báróságra emelte a király kegye kevéssel nyugalomba menetele előtt.

Bár élete legszebb részét Bécsben töltötte, nálánál senki sem élt jobban benne a magyar bohémvilágban. Talán nincs jelentékeny író, akivel ne levelezett volna, mint ahogy Goethe és Schiller korában leveleztek a literátorok.

Egyébként is annyira magyar tudott ő ott maradni a császárvárosban, mint senki sem jobban a magyarok közül. Egy afféle magyar agens Bécsben. Annak tette meg a közvélemény.

Akinek magyarnak hivatalos baja volt Bécsben, valaki okvetlenül utasította:

— Ha nem menne a dolog, keresd fel Dóczit!

Aki doktorprofesszort ment konzultálni, annak is azt a tanácsot adták:

— Jó lesz, ha felkeresed Dóczit és kérsz tőle egypár ajánló sort, jobban megvizsgál a doktor.

Ha Bécsről volt szó, a Szent István torony meg Dóczy jutott eszébe legelőbb az embereknek; ha onnan jött valaki, azt kérdezték tőle:

— Nem találkozál Dóczyval vagy valakivel?

Szóval az volt Bécsben Dóczy, ami Thallóczy mostan, szíves kalauza, mentora, protektora minden oda érkező magyarnak.

A *Csók* utáni kilenc évre terjedő hallgatást alig tudjuk megmagyarázni. Hogy tudott annyi ideig nem írni, megfoghatatlan. De végre is biztos volt, hogy visszaesik az írás mámorába, mint az alkoholista: nincs abból hosszú szabadulás.

S Andrásy bukása után csakugyan megszületett a *Csók* testvére az *Utolsó szerelem* 1879-ben, s néhány évvel utána *Széchi Mária*, mind a két darab verses formában telve bájos részletekkel, melyek szerzőjüket első rangú költőink közé emelik.

Nyelvezete néhol nem magyaros, de oly hajlékony és annyi árnyalatot tud vele kifejezni, hogy finom vonalak és színek visszaadására azt még előtte senki sem használta annyi sikerrel. Sokan támadják nyelvét belekötve egy-egy kifejezésébe, mely a „debreceni fülnek” idegen, pedig alighanem az lesz a vége, hogy Dóczyt egykor a magyar nyelv művészei közt fogja emlegetni az okosabb utókor, mely belátja, hogy amit Dóczy hibázott a nyelv ellen, azt a nyelv muzsikája, lágyága érdekében tette; amit a vámon ártott a nyelvnek, behozta neki kétszeresen a réven.

Még jobban tűnik ki nyelvvalakító és -finomító ereje a Goethe *Faustjának* fordításánál. 1872-ben adta ki a magyar Faustot, s vannak helyei, ahol az eredetit közelíti meg e koloritban utolérhetetlen átültetés.

De csinált legyen Dóczy bármit, az mind magán viseli talentumának gazdag erejét. Irályát hatalmasan tudta alkalmazni a genre-hez. Mondják, hogy diplomáciai fogalmazványai példái a ravasz simaságnak, amelyek a Beust stílusát is verik. Publicistai dolgozatai súlyos argumentumokkal, ágyukkal, torpedókkal megterhelt páncéloshajók, tárcái, melyeket német nyelven írt álnév alatt leginkább a *Neues Pester Journalban*, könnyed játszi röppentyűk.

Alig van olyan műfaj, melybe bele nem kóstolt volna. Írt elmés verseket a hajdani *Borsszem Jankóba*, csinált operaszöveget. Az elbeszélő irodalmat is művelte. Sőt ebbe a gyűjteménybe mint egyenesen ilyen került be.

Mit mondjunk róla mint prózai elbeszélőről? Azt, hogy a romantikus iskola híve, mint színműveiben. Témái érzelműek, de az előadása fordulatos, élénk, színes és lebilincselő. Az olvasó érzi, hogy gazdag forráshoz jutott.

Dóczi ez idő szerint hatvanegy éves fiatalember, élénk, virgonc, mint egy fűj. A rózsabimbók évadja mindazonáltal elmúlt. Ideje, hogy átsapjon a prózai elbeszéléshez. Szőlőt vár ősszel a közönség, s ha a Párkákknak van eszük, el nem engedik neki a kilenc esztendő, amellyel adósa maradt az irodalomnak.

BRÓDY SÁNDOR¹⁵

1864–

Mindenki megfordult már oly helyen, ahol sok építőtéglá volt felhalmozva s egyéb építési anyag szanaszéjjel; gyönyörűen faragott kváderek és oszlopfők akantuszlevelekkel vagy egyéb cirádákkal, hatalmas gerendák, szarufák, különböző színű márványok és portálék, filigrán balluszterek, ablak- és kapurácsok, amiből legott ki lehetett találni, hogy itt valami fényes palotát építenek, vagy legalább építhetnének, mert van miből.

Ezt a benyomást kelti Bródy Sándor apró rajzainak, tárcáinak, újságcikkeinek olvasgatása. A palotát még nem látja a szem; de a palotának való anyag mind megvan. Gazdag színek, pompás ötletek, meglepő gondolatok, értékes megfigyelések és finom hangulatárnyalatok váltakoznak dolgozataiban.

Vannak ezenfelül hosszabb lélegzetű művei is, ahol már teljes építmények állnak elő merész ívezetekkel, kiugrókkal, tornyokkal, árkádokkal: gyönyörködünk bennük, megkapnak; de az anyag értékes voltát tekintve úgy kell találnunk, hogy ez még nem az igazi — hogy ez a művész még nagyobb, szebbet is tudna építeni.

Ehhez a gondolathoz hozzásegít talán az a tudat is, hogy Bródy Sándor még csak negyvenkét éves, ami az elbeszélő írónál gyerekkor.

1864-ben született Egerben s még mint gimnáziumi tanuló írogatni kezdett a lapokban. Huszonegy éves korában, 1884-ben összegyűjtve jelennek meg rajzai a *Nyomor* cím alatt, s az írói körök szemében egy nagy talentum érkezését jelzi az új kötet. A csinos, barna, cinábor dongájú, köhécselő fiú előtt egyszerre megnyílnak a mennyország kapui — a lapok hasábjai. Nem is keres már más pályát. Hiszen egy sem szebb ennél. Kivált aminőre hajlamai kifestik.

Sorsa Kolozsvárra sodorja, hol éles tekintete elé sok megfigyelni való tárul. Mint Goethe a weimari kis udvarnál, egy könnyen áttekinthető, liliputi világot talál külön társadalmával, külön mágnásaival, tudósaival, íróival és színészeivel — és ez csak jó neki. Mint a gyermek, ki kis területen tanul meg a maga lábán járni (egy középütt kivájt székbe teszik és a széket is magával húzza). Bródy azonképpen itt kezd önállóan megindulni pályáján, de mikor indul, egyszersmind vezet — egy hangadó lapot, az *Erdélyi Híradót* szerkesztvén. Ebben közli első regényeinek egyikét a *Két szőke asszonyt*.

Nemcsak a látköre szélesedett, de nyelve is nyert színben, erőben, az erdélyies kiszólásokban. Tömérdek érdekes benyomással, sok originális alakkal rakta meg különben is degesz írói táskáját, de mégis bekövetkezett, ami egy igazi bohém temperamentumnál elmaradhatatlan, szűk lett neki a kincses város, Budapestre vágott, a fókuszba.

Nemsokára itt találjuk őt. Első kötete már előre nevet csinált neki, útját kiegyengette, úgyhogy abból a sok viszontagságból, mely a kezdő íróra vár, őt a *Nyomor* mentette meg. Egyszerre elismert céhbéli írónak találta magát s nagy kedvvel írt mindenfelé és mindenfelét, vezércikket, társadalmi esszéfélét, tárcát, novellát, jellemrajzot, színikritikát, regényt, újdonságot, reportot s minden genre-ben új nyomokon ment, erős egyénisége kiütődött minden során.

A naturalisztikus iskola látszott rajta. Csakhogy nem a Zola könyveiből tanult, mint a Zola-utánpótlók általában, talentuma nem a könyveken hízott fel, Bródy nem írt le mást, csak amit ő maga látott, tapasztalt, vagy amire kombinálva rájött, nem a külsőségek és az agyafúrta kieszelt mesék írója. Mint Diogenes lámpájával, ő is az embert keresi rászegzett szűrős tekintetével, de a belső embert, az emberi lélek dokumentumait, ahogy ő mondaná. Az igaznak úgy szólván erősebb barátja, mint a szépnek. S innen némi rokonsága Zoláékkal. Tárgyait a

mindennapi élet jelenségeiből szedi, de nem a kitaposott helyeken (hiszen az emberek nem szeretkeznek örökké, némelykor adót is fizetnek), oly csodálatos könnyűséggel, mint egy zsonglőr, aki kézelőből, valakinek a hajából vagy a kabátja hajtókájából kapkod ki tallérokat. Csak az egy Csehov vetekszik vele ebben az ismert újabb írók között, nem törí magát különös szövevények után, meglát egy ruhát poroló asszonyt az ámbituson, vagy lovát ütlegelő muzsikot az utcán, s megvan a téma; csakhogy Csehov leginkább az élet derült oldalait látja, sőt a sötéteket is bearanyozza humora aranyával, míg Bródy valóságos megfordított Csehov, ki a sötét, mogorva epizódokat keresi s gúnyt és epét kever azokba. Minden borús, komor az ő kis rajzaiban, csak az izzó stílusa világít.

Regényei, melyek sűrű egymásutánban jelentek meg a nyolcvanas évek végétől kezdve: *Faust orvos*, *Don Quixote kisasszony*, *Az ezüst kecske* többé-kevésbé nélkülözik az egységes kompozíciót és a frappáns mesét (mert a fantáziát megvetni látszik Bródy s nem él vele!), nem állnak a tökélynek olyan fokán, mint rajzai, mindamellett jobb regényeink közé tartoznak, mert mélység, sok megfigyelés és lélektanilag hibátlan fejlemény van bennök. Epizódalajkait esetleg nem domborítja ki eléggé, szereti az elmosódó színeket és a turgyeneyi homályt, vázlatosak és a sötétbe vesznek, de a főalakjait el nem rajzolja, érdekesek vagy nem érdekesek, de kifogástalanok.

Gyűjteményünkbe legutóbb írt regényét, *A nap lovagját* vettük fel, mely Bródy Sándor minden írói tulajdonát éppúgy visszatükrözteti, mint minden munkája. Őrá bízást el lehet mondani, „semper idem”.

Merész ember, ki a színpadra is új anyagot próbált felhozni *A dadával*, történelmi tárgyú műveiben pedig a magyar ősokeket is embereknek merte bemutatni, nem túrhelvén az őshazugságokat, mintha a Bánk bánok, Nagy Lajos királyok örökké csak szavalnának, kardjukat csörgetnék s tablókba állítva járnának-kelnének az egyik ajtón ki, a másikon be. Hanem ez kemény dió; a közönség még kiskorú ahhoz az igazsághoz, hogy például Petur bán is kendővel köti át a füleit, ha a foga fáj. Petur bánnak még aludnia is sisakos fejjel kell.

Bródy mint hírlapíró a *Magyar Hírlap*nak volt huzamosan munkatársa, de az írói pegazusról sohase szállott le egészen a politikai marakodások mezejére. A legutóbbi években maga alapította meg a *Fehér könyv*, majd a *Jövendő* című szemléket s éveken át úgyszólván elejétől végig maga írta vastag köteteit, mindenkit bámulatra ragadva rendkívüli munkaerejével és termékenységével, mely gyaníttatni engedi, hogy még tömérdek mondanivalója van.

Ellenben az én mondanivalóm teljesen elfogyott — az ő életrajzára vonatkozólag. Hiszen ami ezentúl következne, azt még csak most szövik a Párkák. Csak a len selyme látszik a guzsalyon.

A Párkák szőnek, szőnek... de őtöle magától is függ egy és más. Mert ami az én pennámban benmaradt a továbbiakból, annak az tollából kell előkerülnie.

PARLAMENTI KARCOLATOK

A T. HÁZBÓL¹⁶

Az öreg krónikás, ki huszonöt év előtt kezdte e rovatot fiatal fejjel s végigtobzódott tollával három emberöltőt, látott letűnni szereplő nagyságokat és kiemelkedni zavaros vizekből közönséges szürke alakokat, az öreg krónikás, aki rajzolt felhős időket vigasztaló hangon, verőfényes napokat pajkos kedvvel, aki megjósolta nektek Tisza Istvánban, hogy vigyázatok a koppantóra, mert az utolsó gyertyaszál világít, s aki végre abbahagyta a rovatot, mint megunt játékot, most megint fölveszi reszkető kezével a tollat, talán utoljára, hogy a legutolsó könnyet ő sírja rá a Ház úgynevezett szőnyegére.

Mert a Ház szőnyegén sok minden volt egy negyedszázad óta, de olyan szomorú tárgy még egyszer sem, mint most: magának a Háznak a kivégeztetése.

Mily megmagyarázhatatlan esemény! Nemzet még így szabadságát sohasem vesztette el, hogy alkotmányos háztartását, fölszerelését apránként maga dobálja ki a szemétre.

Sok romban hever már. Most végre a császár is pusztítani kezd, ő töreti össze a Parlamentet...

Szürke, piszkos köd gömörödik a Duna fölött. A nap bujkálva jár az égen a felhők közt. Az országház előtti tér olyannak fest, mint egy pihenő tábor. A bejárat előtti mezőt huszárság lepi el. A legénység leszállván a nyeregről, a lova mellett ácsorog. Az igazságügyi minisztérium palotája mellett féloldalt egy század honvédség sorakozik. A palota falánál a rendőrség fegyverei csillognak. Zordon, mogorva csönd borul a téli tájképre. Csak a fiákerek robogása hallik, melyeken a képviselők és a főrendek érkeznek, s egy-egy huszárló nyerítése szakítja meg a csöndet.

A két lift alig győzi szállítani a képviselőket. Megjönnek sorba valamennyien, a betegek, a duzzogók, a későn kelők, s benépesül csakhamar a márványos tündérpalota, mely most már üres lesz és céltalanul fogja magát a Duna tükrében bámulni, mint egy elátkozott kastély — hol egy sípot kell megfújnia egyszer valami odatévelyedett királyfinak, hogy a kövek megrázkódjának, emberekké változzanak: „Jaj de sokáig aludtunk.”

Itt vannak a nagy nemzeti dráma összes szereplői. Bánffy Dezső egy kicsit megfogyott és megszürkült, Andrássy Gyula gróf lehangolt, s ajkszögleteibe egy keserű vonás lopta be magát, Tisza István gróf nyugodtan tárgyal hol ezzel, hol azzal a folyosón, hol lázas sürgés-forgás van. A vezéretet mindig egy csomó fontoskodó ember zaklatja sületlen hírekkel és ostoba kérdezősködéssel.

— Igaz-e, hogy nem Justh Gyula fog elnökölni? (Mintha az nem volna mindegy.) Ide jön-e Nyiri, vagy nem jön?

Olyan is van, aki visszamegy Ádám-Évára.

— Hej bizony kár volt azt az ugrai levelet megírni.

Ember ember hátán tolong a folyosón. Egy nagy csoport veszi körül Széll Kálmánt, aki hosszú idők óta először jelenik meg a Házban. Megpihent, megcsinosodott otthon, csak a homloka borongós. Mogorván, sötéten tart a terem felé Kossuth, mintha a végzet lépegetne. Tarka-barka tömegek hullámszerűen szerte keresztezők, átjárók és mindenfelé. Csak minden tízedik képviselő. Újságírók, vidéki nemes urak, szenzálok, ügyvédek és járdataposók lepik el a Ház helyiségeit, idehajtva a kíváncsiság által, akik megélezzik Apponyit, ha mutatkozik. Pedig egyre mutatkozik. Ő az egyetlen talán e gyülekezésben, hol mindenkit többé-kevésbé feszélyez vagy nyom egy kényelmetlen gondolat, az aggodalomnak valamely

szorongató érzése, aki derült, megelégedett, mint egy nagy ártatlan gyermek, aki eltekint minden egyébtől, és csak az tetszik neki, hogy valami fontos történik, amiben ő is faktor.

Ezalatt az óramutató megy-megy kérlelhetetlenül és eléri a tízet. Felhangzik belülről élesen a csengettyűszó. Mindenki siet a terembe, a helyére. Odaül még egyszer, utoljára. Ki tudja, lesz-e még itt valaha? De mit ő! Hiszen ez még semmi se volna. A fantázia találgató démonjai még sötétebb régiókba is eltévedhetnek: ülnek-e még itt szabad ország képviselői valamikor?

Lassan-lassan elhelyezkedik az egész Ház. A nap kisüt egy percre. Az ország címere elmosolyodik az elnöki katedra mögött. Oly édes, oly biztató most ez a bágyadt mosolygás, hogy szinte jól esik. Rakovszky István, aki az elnöki székben ül, meglóbázza a Ház csengettyűjét, s templomi csönd támad a teremben.

Szemed végigsiklik a Ház tájékain. Nem ég itt harag a szemekben, hanem hideg méltóság. Nem tornyosodnak tarajos hullámok, egy nyugodt tenger benyomását teszi a Ház képe. Ilyen mélységes csönd szokott lenni a tengeren a hajókat tördelő viharok előtt.

Az elnök ünnepélyes hangon jelenti be, hogy a Házat rendőrség tartja megszállva.

— Gyalázat, szégyen! — kiáltják több oldalról.

Az elnök ezután felolvastatta a király levelét, melyben az elnapolt országgyűlést mára hívta össze. A Ház síri csöndben vette tudomásul.

Rakovszky jól beillett a szituációba. Félték tőle, hogy heves lesz, de mérsékelte magát. Hangját egy kissé fölemelte ezután, arca szokatlan sápadtságot vett föl, csak a nagy szemei világoltak.

Elmondta, hogy Nyiri Sándor teljhatalmú királyi biztos két lepecsételt borítékot küldött két katonatiszt által az elnökségnek, melyekben állítólag királyi kéziratok vannak.

— Nem vagyunk kíváncsiak — szólt közbe balról valaki.

— E kéziratoknak a Házban való felolvastatását kérte az elnökségtől — folytatá az elnök —, vagy különben nyomban élni fog felhatalmazásával.

— Mit köhög a légy? — hangzott le a karzatról a famózus közbeszólás.

— Halljuk! Halljuk! — kiálták minden oldalról.

— Javaslom — folytatá Rakovszky —, hogy miután e kéziratokat nem a felelős minisztérium juttatta az elnökhöz, s miután Nyiri levelét se ellenjegyezte felelős miniszter, és mert teljhatalmú királyi biztost mint közjogi faktort alkotmányunk nem ismer, sőt még teljhatalmú királyt sem, ne vegyük tudomásul a leveleket, hanem juttassuk vissza azokat felbontatlanul, ahonnan jöttek.

Zajos helyeslés és taps hangzott fel erre a Ház összes vidékein.

— Kíván valaki hozzászólni?

Senki. Senki. Síri csönd állt be. Csak az egyik haladóparti képviselő zsebkendője zizegett, amint izzadó homlokát törülgette.

Most aztán Bolgár vette át az elnöklést, barátságosan megosztzkodván a történelmi pillanatokon Rakovszkyval, de már öneki csak az a funkció jutott, hogy kitűzte a Ház jövő ülését a legközelebbi szerdára.

Így végződött a mai ülés egyhangú óvással (bajban egyek vagyunk, magyarok). Egészen az eddigi metódus szerint igazítottatott el a szomorú ügy. A császár azt hiheti, hogy fel vagyunk oszlatva, mi meg azt hihetjük, hogy nem vagyunk feloszlatva. A Ház tagjai, ha szabad ezt a

szót használni, csaknem megelegetett hangulatban hagyták el a termet — csak a karzat maradt bent állhatatosan, s kigyúlt a nemzeti zsoltosma az ajkakon, a Himnusz, és zúgott-búgott ájtatosan, mint egy fönséges ima.

Ezalatt a kitóduló képviselőkkel szemben a folyosón egy katonatiszt, Fabriczius nevű ezredes csörtetett nagy sebbel-lobbal négy altiszttel gänsemarschban. Mélyen be voltak gombolkozva szürke köpönyegeikbe, s pangánéjuk rémletes villogással verte a combjaikat.

A katonák nem bírván áthatolni a tömegen, megálltak. A tiszt hátrafordult:

— Előre! — kiáltá türelmetlenül.

— Íme itt van a magyar vezényszó! — mondák a szabadelvűek.

A négy altiszt, áthatolván végre a tömegen, követte vezérét, ki egyenesen a tanácsterembe rontott, de ott már akkor egyetlen lélek se volt, csak az éneklő karzat.

Az ezredes ruganyos léptekkel szaladt fel a lépcsőkön, levette sapkáját s beállt az elnöki székbe. Az altisztek megálltak mögötte, mint négy gyertyaszál, a csákóikat a fejükön hagyva. Utánuk egy csomó zsidógyerek futott, azok viszont az altisztek mögött helyezkedtek el. Gyönyörű csoportozat, volt ez így együtt.

A katonatiszt elővett egy iratot és olvasni kezdett. A karzat folyvást énekelt; elfogyván a Himnusz, a Kossuth-nótába kezdett, s ez így ment véges-végig. Az ezredes olvasott, egyre olvasott, zavartalanul olvasott. A Kossuth-nóta zengett, viharzott. De ez egy csöppet se zavarta az ezredest, még az a sötét cső se, mely rá volt irányozva a kakasülőről, amellyel tudniillik egy fotográfus operált a magasban, a zsidógyerekek pártfogása mellett, kik egyre figyelmeztették, nógatták a hadfiakat:

— Nevessenek egy kicsit, vágjanak vígabb képet!

Mindezek ekképpen történvén, a Ház folyosói és egyéb helyiségei is kiürítettek rendőrök által, s a nagy parlamenti palota kapui déltájra bezárattak és spanyolviaszkkal bepecsételtettek ad normam főispáni lakások a vármegyeházákban.

A császár hát mégis okult valamit a múltakon, és úgy látszik, tanult egyet-mást a koalíciótól. Hanem egy dolgot még talán jó volna megtanulni ezeken felül is.

Azt, hogy az alkotmány Ausztriában csak ruhája a népnek, leveti, felhúzza, befödja, kicseréli, megvasaltatja; a magyarnak azonban több az alkotmány. A magyarnak bunda az alkotmány; de olyan bunda, mint a medve bundája, hogy a testéhez van hozzánőve; ha azt lehúzzák róla, hát vagy rámegy a medve is, vagy pedig felbőg és szörnyű nagyot talál harapni.

A HAZUGSÁGOK ORSZÁGA¹⁷

Tekintedezs barátom, Edön!

Mégis úgy cseppente hát, hogy Tóth János migse nem főkapitány — az pedig kár. De azért a koalíció mégis kiabál: „Ne félj, Mátyás!”, mint ahogy kiabálta enyim Mátyás, aki volt egy szajkó.

Szolgabíró koromba hozta egy pörezskedő asszony gyerekeknek játszani.

— Mit tudja a szajkócska? — kérdeztem.

— Szépen tudja kiáltani, hogy: „Ne félj, Mátyás!” — felelte szeginy asszony.

No let ere nagy örem, zaj, ingerkedézs, egisz nap hangzot portán, mikor a gyerekek hancúroztak: „Ne félj, Mátyás!” Fejlődte azonban hancurából katasztrófa. Macska elhatározot egyszer, hogy megrohanja Mátyást, uccu, hopp, reá ugorja, szájába kapja és rohan vele, szajkó pedig vergődve szárnyaival cica torkában, onnan is csak egyre aztat rikácsolja, biztatva magamagát: „Ne félj, Mátyás! Ne félj, Mátyás!”

A hajdukom Varecska Miso volt. Nagy számár volt, összecsap kezeit bámultában.

— Sohase nem hitem volna — kiáltot fel —, hogy a szajkó ily vitéz álat!

Ha természetrajzot írna, bizonyosan az oroszlány melé helyezne. Nem állhattam szó nélkül:

— Hiszen fél az, te marha, csak kiabálja ellenkezőt.

Emléxek ezekre most, mikor a koalíció is ilyeneket kiabálja és teszi magát, mintha minden jól menne, pedig hamm, bent van már félig macska szájában — velünk együtt.

De eztet csak azért felhozok, mert két csodálatozs kérdézszt, valóságos rébuszt, tekintedezs barátom, akarom kivilágosítani enyim élettapasztalatokból.

Az egyik: mért nem fél koalíció abszoluztizmustól?

Ezt tudsz már. Ezt már megmagyarázta a szajkócska története.

A másik még különösebb, mondhatnám furcsább, hogy: mért még most se nem haragzik ország koalícióra?

Nehéz dió. Nyílt levelek szólják sok számárságról. Hazudják ki okosan, ki nem okosan. Szépen is tudnak hazudni. De erről egy kukkot se nem olvasok.

Hát ara is tud a vén Zebulon valamit. Ugyancsak teljhatalmú szolgabíró koromban nálunk Alsókubinban (enyim székhely) a koalí... (oh bolond eszem hol jár!) egy színésztrupp hősdarabot játszot, és minthogy fölékesíteni kelet a hősöknek magukat és termeiket, mindenfelé kölcsönezték encset-bencset, cicomát.

Volt nekünk akoriban egy szép drága velencei tükörnk, nagy széles arany rámával, a feleségem nagyon szerette ötet, de én izs használtam, nem ugyan fésülködésre, mert én sohase nem fésülködtem tükörből, hanem mikor a pappal kártyáztunk, mindig úgy ültettem ötisztelen-dőségét, hogy a tükörből rám vicsorogta minden kártyája, mikor gusztált.

Hát színészek elkérték ezt a tükört kölcsön, királi termet ékesíteni, és egy botost is kértek, amit aranypapirossal körülragasztva, XI. Lajos öfelsége viselt azon a bizonyos estén.

De képzeljél, mi történt? Hát az történt, hogy eltört. Inteligatur a tükör és nem a botos. Hogy mit csináltak vele, isten tud aztat. Leesett, vagy belekönyökölt valaki? Összetörte valami

Fabritius vagy micsoda? Elig az hozzá, hogy az egész város tudott, csak mink nem. És szörnyülködte egész város, valamint ijeszgette komédiásokat:

— No lesz ne mulass. Jaj lesz annak, aki aztat tens szolgabírónak bejelenti. Pani velkomozsna, szolgabíróné kiássa a szemit, tekintetezs szolgabíró (már hogy én) rádiktálja tizenkét solidost, vulgo pálcaütéseket. A tietek bőrtökre vigyázzatok isten emberei! Velka parada bugye za to zrkalo! (Nagy parádé lesz azért a tükörért!)

Egész Alsókubin várta a rettenetes kifejlődését katasztrófának, mint mikor várják a Vezúv kitörését. Szernyű lesz ez. Egész város reszkette (mert kutya gyerek voltam, barátom Edön, in illo tempore).

Komédiások sorsot vetettek, mintha halálba mennének, ki viszi vissza tört tükört, s ki jelenti be hírét. Hárman vállaltak, három legvéznább, hogy ha lefejezek őket, hát ne sokat veszítsen hazai mivészet.

És most megint képzeljél, mi történt? Mert a csert (az ördög) vigyázza a maga embereire. Hát az történt, barátom Edön, hogy éppen aznap reggel összevesztem feleséggemmel, kedves Katkámmal, vehemens volt szeginke, egy tejes köcsögöt vágta a fejembe.

Éppen javában folyt patália előszobában, már akkurát a varkocsát akartam megfogni, mikor egyszerre, tip-top, léptek hallatszanak ambituson. Hopp, egyszerre szétugrattunk, ahogy ilik jónevelésű úriemberekhez, asszony beszaladt maga szobájába, én szaladtam kanceláriába s letörültem fejemről, szakálamról aludttej.

Mire kopogás ajtón, „herein” mondok, s bejönnek sápadtan a színészek, s remegő hangon referálja az egyik, hogy nagy baj van, hogy borzasztó szerencsétlenség történt, s hogy előre is térdenállva könyöregik, hogy ne haragugyak.

— Mi történt? — kérdem fönséges magatartásban.

— Önhibánkon kívül történt — hebezték.

— De hát mi?

— Összetört a zrkalo, a tekintedezs urék tüköre.

— Chvala Bohu. Hála Istennek! — kiáltám élénken. (Hadd pukkadjon meg az asszony — gondoltam magamban titkon.) No ez derék (folytatám hangosan). Nem adok egy vak lóért.

S ezzel megveregettem vállukat, mindeniknek adtam az övé agyarába egy kassai kurta szivart (nagyon kapitálisak voltak akkor) s aztán nyájasan eleresztetem őket.

— Ami történt, történt, én bizony nem bánom, én rám ez kevésbé tartozik, hanem menjenek át az asszonyhoz, amice, tulajdonképpen ez rá tartozza, mondjág meg neki is.

Csodálkoztak és a forcimeren át elkísértem őket és megvártam, míg bemennek. Aztán meglapultam ajtónál, fületem kulcslyukhoz nyomva. No most élvezek.

De mit gondolsz, mit tett az asszonyom, szegény megboldogult Katka a tragikus hírrel vis-à-vis? Felkiáltotta:

— Összetört a tükör? Mingyárt gondoltam! No ez ugyan történte nekem kapóra. Úgy kell, úgy kell! Hadd nyeljen az uram egy kis mérget... Hozzál fel az asztalra egy kis szilvóriumot, Ancsurka, az uraknak.

Még halottam a kredenc nyikorgását, amelyikben a szilvóriumot tartották, aztán elugrattam az ajtótul.

Így lettem én okosabb. És te is, kedves barátom, Edön, vonjál le magadnak, extrahálj ki bölcseséget második föltet kérdézsre, hogy mért nem haragxik ország még eddig koalícióra; mert mi se nem haraguttunk az eltört tükörért, csak mikor aztán kibékültünk, kezdte sírdogálni a Katka a kedves bútora miatt, mikor nem láta honnan fésülni övé fejét, és én vakartam enyim fejemet, mikor kelet szerezni új tükört — és már az volt se nem olyan *szép, se nem olyan nagy, se nem olyan masszív, mint az előbbi* (hanem a pap kártyáit az is csak mutatta valahogy). Ebben találsz, amit én a koalícióról mondanék, ha szólnék, csakhogy én nem szólok, mert ha szólok, én se nem igazat mondanék, mivelhogy a hazugságok országában vagyunk, és ami hónak indulja is le a magasból, a levegőben átváltozza esőnek.

Higyjél te meg nekem aztat, hogy a Bach-beli abszolutizmus jobb volt, mert az legalább igaz volt, nem pedig ilyen, aki belügyminiszteri engedéllyel más-más nevet fölveszi. Aztán micsoda ártatlan őszinte báránka világ volt az. Aki hivatalt vállalta, így szólt kicsinyre letöpörödvé, mint bolha a varr alatt: „hat gyerekem van, nincs mit ennem, el kelet tántorodnom, bocsásatok meg, szánjatok rajtam.” Most pedig azt mond tekintedezs Csapó Lóránt barátom uram, hogy nincs ugyan hat gyereke, de a teljhatalmú királyi biztos nem engedi, hogy ne válaljon — ergo válalja hazafiúi szeretetből, mint ahogy ugyanebből nem vállalja tekintedezs Beniczky Lajos barátom uram. A hazaszeretetre, az anyai emlőre hivatkozik mind a kettő. De ilyen kétféle tej hogy jöhetett ki belőle? Aztán meg azért is jobb volt a régi abszolutizmus, mert legalább volt kire haragudni, csehekre, németekre, császárra. De mondd meg barátocskám, kire haragxol exemplum causa most?

Bírod-e kitalálni ebből a sok hazugságból, hogy kire haragudjál, mikor mindenki hazafiúi szeretetből öli hazát?

Utcuncque, hozzád fordulok, tekintedezs ország, hogy a hazugságok megölnek, rád ülnek, mint a penész és rozsdá. És amíg ezek tartanak, addig csak mindig megyünk, mendegélünk bajok felé beljebb-beljebb, nem hogy kikecmeregnénk. Az első igaz szó lesz az első lépés kifelé. De most még minden úszkálja szürkeségben, káosz itt, káosz ott; hínár és hínár fölül, alul, semmi igaz, semmi valódi. Ráfogások, gonosz keresgélések, ki a hibás, hazug dialektika, kire kellene vizes lepedőt rávetni. Semmi se úgy van, ahogy látszik. Az se nem igaz, hogy abszolutizmus van, az se nem igaz, hogy abszolutizmus nem van. Az se nem igaz, hogy nyugodtak vagyunk, az se nem igaz, hogy nem vagyunk nyugodtak. Én legalább úgy nézek dolgokat, de úgy is fexenek, ahogy a tükör története mutatta. Csak egyetlen egy ember van ebben az országban, aki komolyan gondolkodja, és aki minden melékgondolat nélkül fél az abszolutizmustól.

De az se nem lakja itt, hanem Bécsben. Mert az az egy ember a király.

Tallérossy Zebulon

AZ ELNÖKI HATALOM¹⁸

(Egy kis rajz a múltból)

Mikor 1904. december 13-án összetörte az ellenzék az elnöki emelvényt és rátette csöngettyű képében a drabant lábáról lehúzott fél cipőt, mit tudta azt, hogy egy oltárt zúz szét, hogy a nemzeti méltóság szimbólumát mocskolja be.

Ami azután történt, az már csak következmény, egész addig a látványig, melyet sohasem lehet többé elfelejteni se nekünk, akik láttuk, se utódainknak, akik hallani fogják, vagy képen megörökítve szemlélik, amint Fabritius ezredes szürke katonaköponyegben olvassa onnan a királyi üzenetet.

A drabantcipó után a katonaköponyeg. Milyen rettenetes logika. A katonaköponyeg az utolsó valóság a 67-es alkotmányból. A többi, ami előtte volt, az most már mind úgy tűnik fel, mint egy szép álm, mely szétfoszlott, elillant, mint a kámfor. Csak a képzeletet lehet még utána szalasztani.

Hogy mi volt az elnöki hatalom, vagy mi lehetett volna, az még nem is igen volt megmérve a magyar parlamentarizmus rövid életfolyamata alatt 1867-től 1906-ig. Az elnöki székekben többnyire jámbor, kardiális öregurak könyököltek és szundikáltak, a hatalom gyakorlását megunt alakok, akiknek vére már lehűlt, mikorra az ország legfényesebb székébe kerültek. Békés temperamentumok, lusták, mint a Nílus folyása, vagy kitanult státusférfiak, óvatosak, mint a gyíkok. Talán csak az egy Szilágyi Dezső képezett kivételt, de őneki sem jutott alkalma az elnöki hatalmat kimutatni, mert senkinek sem volt bátorsága annak valaha ellenszegülni. Az öreg Szentiványi Károly örült, ha lélegzeni tudott asztmájával a fülledt atmoszférában, Somsich Pál a nagy ünnepélyességtől nem mert fölháborodni, Ghyczy Kálmán pedig preventív talentum volt, aki röntgensugarakkal tudta megelőzni a konfliktusokat, s egyszer azzal ültette le a szólásra felugrott Csernátont:

— Amit pedig a képviselő úr mondani akar, az ellenkezik a házszabályokkal.

Ami annyira zavarba hozta a szónokot, hogy menten levette szeméről a monokliját és leült.

Péchy Tamás jámbor férfiú volt, ki nem sok vizet zavart. Csendes, jó fészeknek tekintette az elnöki széket, ahonnan csak a monarchák közt megzavarható békés állapotokra ügyelt (nem is volt az ő rezsimje alatt háború Európában), nagyobb erőpróbákra azonban nem vállalkozott. Hanem ’iszen nem is volt az szükséges. Jó, ha egy nemzet kezében az erők és hatalmak közt van egy akkora darab is, ami még nincsen teljesen megmérve.

Egyszer azonban mi nem történik Bánffy Béla gróffal? Azaz inkább Barossal. Mert Bánffy Bélával csak az történt, hogy meghalt, és a Ház az ülés elején az elnöki bejelentések kapcsán elhatározta, hogy egy tizenkét tagból álló küldöttséget meneszt a délután két óra után induló vonattal Kolozsvárra a temetésre.

Péchy Tamás e rendelkezés alapján a telefonhoz vágyik, de hogy Péchy Tamás a telefonhoz jutni időt nyerjen, ahhoz legalább öt percnyi szünet kell, ami végből egy nagyszabású beszédre van szükség, mert csak annak jár ki az öt perc szünet, az „elokvencia szokásos koszorúja” — nosza tehát megteszi Péchy Tamás a legközelebbi locsogást eseményé (így születnek a nagy szónokok), megadja az öt percnyi szünetet, s re bene gesta ballag ki a folyosón át a Sibrikné kalitkájába.

— Halló, halló! — csendül meg a telefon.

— Halló! Ki beszél?

— Mayer titkár a kereskedelmi minisztériumban. És ott?

— Péchy Tamás, a képviselőház elnöke.

— Mi tetszik? — kérdi az a bizonyos Mayer titkár.

— Öexcellenciáját, Baross miniszter urat kéretem a telefonhoz — mondja Péchy.

Kis szünet következik, amely alatt Mayer hihetőleg a miniszter elé járul, majd újra megszólal a csöngettyű.

— Öexcellenciája nem jöhet most. Egy szaktanácskozmányban elnököl.

— Akkor hát nem tudom, mitévő legyek — sopánkodik innen Péchy Tamás.

— Mivel szolgálhatnánk? — tudakolja a minisztériumbeli hang.

— Egy küldöttség megy a Ház megbízásából a két óra utáni gyorsvonattal Kolozsvárra, tizenkét menetjegyre volna szükség.

— Méltóztassék diktálni a neveket.

— Hiszen éppen ez az, ami nem lehet — magyarázza a Ház elnöke. — A képviselő urak neveit még nem tudhatom, mert csak az ülés folyamán fognak ajánlkozni. Azért tehát *kitöltetlenül* kérem a tizenkét menetjegyet.

— Hiszen éppen ez az, ami nem lehet — visszhangozza és végzi Mayer titkár. — A szabályzat tiltja, hogy kitöltetlen jegyeket kiadjunk.

E dialóg után nagy búval-gonddal siet vissza a tanácssterembe Péchy s a katedrára való fölkászmalódása közben odaszól az alatt ácsorgó képviselőknek síró hangon:

— Ajánlkozatok, kérlek, hamar a kolozsvári útra! Hé egy wipp! KüldjeteK ide egy wippet valahonnan! Hadd szedje össze a neveket. Be kell gyorsan telefonálni őket a minisztériumba, mert Baross nem akar kitöltetlen jegyeket adni.

— Mit? Nem akar jegyeket adni? Mikor a Ház elnöke rendeli? — fortyan fel Horváth Gyula, az új alelnök. — Hiszen az lehetetlen!

— Persze, hogy nem akar — erősíti Péchy —, mert a szabályzat ellen van.

— No azt szeretném én látni — szisszen fel Horváth Gyula, mint az izzó vas, ha vízcsőpp éri.

— Hát próbáld meg, ha nem hiszed!

Egyéb se kellett Horváthnak, rohant ki, mint a szél, a telefonhoz s újra szólította a kereskedelmi minisztériumot. Úgy járt remegő kezében a kagyló, míg az összeköttetést várta, mint a vetélő a szövőszéken.

— Halló! Ki beszél? — kérdezték a minisztériumból.

— Horváth Gyula, a képviselőház alelnöke — monda zordonan Horváth Gyula. — És maga kicsoda?

— Én Mayer titkár vagyok. Mi tetszik?

Horváth Gyula vörös lett, mint a rák.

— A miniszter azonnal jöjjön ide a telefonhoz! — kiáltá.

— Öexcellenciája egy szaktanácskozásban elnökösködik, nem jöhet — felelte egy hűledező hang, mintha nem is az előbbi lenne.

— A Ház nevében parancsolom, hogy két perc alatt itt legyen! Megértette?

S hangja végigüvöltött a folyosón, mint a bömbölő vihar, hogy a háznagy irodájából mind összeszaladtak az ott konyakozó képviselők és hivatalnokok. Sibrikné ijedtében egy kávésbriket ejtett el, annak a darabjai csörömpölve gurultak szét a kövezeten.

Két perc se múlt, már jelezte a telefon, hogy valaki beszélni akar. Baross Gábor állt a telefondrót másik végén.

— Te vagy, Gyula? — kérde barátságosan. — Mit akarsz?

De Horváth már akkor nem bírt indulatával s valóságos Rudnay stílusban ordította be a hangcsőbe:

— A Ház nevében ezennel parancsolom, hogy tizenkét kitöltetlen menetjegy pont húsz perc alatt itt legyen. Megértette?

S ezzel olyan szilaján vágta oda a két telefonkagylót a kalitka falzatához, hogy ott nyomban lehullt a vakolat.

Ziháló mellel, lüktető halántékkal és szikrázó szemekkel csörtetett a tanácsterembe. Mi, akik hallottuk a telefondiskurzust, és láttuk őt reszketve a haragtól, kíváncsian vártuk, hová fejlődik a kis konfliktus. A „tót szerezsen”, ahogy én neveztem volt el Baross a karcolatokban, akkor népszerűségének, hatalmának és önérzetének tetőpontján állt. Ugyancsak kemény két legény akadt hát össze. Melyik kerül valjon alulra?

Csakhamar körülvettük Horváthot a tanácsteremben is, ki dülva-fülva és szuszogva törülgette izzadó homlokát egy zsebkendővel, miközben idegesen rángatta ki percenként óráját, lázas türelmetlenséggel nézegetve, hogy a mutató mily lassan csúszik-mászik előre. Némelyek tüzelték, mások csillapították.

— Ugyan ne okoskodj. Nem érdemes azért dühbe jönni.

— Meg akarom tanítani móresre.

— Hát ugyan mit tehetsz?

— Azt majd meglátjátok. Megmutatom már egyszer, hogy mi az, mikor a Ház parancsol, hogy akkor a föld is rázkódjék meg, ha a Ház parancsol. Majd meglátjátok — lihegte ziháló hangon —, mi lesz egy miniszterrel, aki a parlamentnek nem engedelmeskedik. Örök példát kell statuálni, retteneteset, anyaszülte embernek soha ne juthasson eszébe, hogy a parlament akaratának nem kell okvetlenül megtörténnie.

Ezalatt hárman is akadtak, akik megvigyék a hírt a „generálisnak”. A generális pedig nem szereti a szcénákat. Rögtön felismeri, hogy az elnöki hatalom sincs megmérve, Isten tudja, mekkora nagy lehet, ha egyszer egy elnök jól kinyújtózkodik, azonfelül Horváth Gyulát is jól ösmeri, annak a bátorsága sincs megmérve. Ki tudja, mekkorát csattanhat, ha felrobban?

Fölkelt, nagy pislogással lépegetett a katedra felé, ahol Horváth Gyula várta a húsz perc elteltét, mint egy prédára éhes tigris.

Megfogta szelíden a Horváth karját és így szólt az ő természetes, lassú, száraz és mégis meleg hangján:

— Vigyázz, Gyula, valami bolondot ne tégy! Látom, hogy haragszol Barossra. Nem akarom, hogy itt szcénát csinálj.

Horváth mérgesen tépte ki karját a Tiszából.

— Én itt a Ház alelnöke vagyok. Nekem te itt nem imponálsz — mondá visszautasító gesztussal, egy szuverén hangján.

— De itt is barátod vagyok — folytatá Tisza nyugodtan —, s igen kérlek, ne csinálj olyat, amit meg kell később bánnod.

— Majd megmutatom — hörgé ez és az órájára nézett.

Éppen akkor múlt el a húsz perc. Lecsattantotta az óra fedelét és kiment a folyosóra.

— Nincs itt valami üzenet a kereskedelmi minisztertől?

— Nincs semmi.

— Úgy is jó — veté oda sötéten s visszasielve felrohant az elnöki lépcsőkön Péchyhez. — Engedd át a helyedet! Most az én jelenetem következik.

— Nem lehet — ellenkezett Péchy —, egyugyanazon beszéd közben nem változhat az elnök a házszabályok szerint.

Oh jaj. Az Isten örködik a tót szerencsen fölött! Mert bizony az öreg Vidlicskay József beszél most, az pedig hosszú ember. Addigra a kolozsvári vonat is megindul, míg az pontot csinál.

Beszélt, beszélt a jó Vidlicskay, bár senki sem hallgatta. Apránkint a Ház minden tagja értesült a kulisszabonyodalomról, s minden szem Horváth Gyulára és az ajtókra volt függesztve. A Baross ellenségei váltig integettek Vidlicskaynak, hogy hagyja abba, de az öreg annyira bele volt bonyolódva az azonbanokba, ugyanisekbe és ennélfogvákba, hogy semmi földi taktika azokból kihessenteni nem bírta — míg végre megnyílt a jobboldali ajtó zöld szárnya, és belépett a háznagy tizenkét darab kitöltetlen vasúti jegyei, hogy Baross küldi. Egy osztálytanácsos hozta fiákeren.

— Kár — sóhajtották a Baross ellenségei.

És valóban kár, mert így lön, hogy sohase tudtuk meg Szentiványitól kezdve egész Justhig, milyen is hát az elnöki hatalom, ha bátor ember kezében van. Megtudjuk-e valaha, Isten a megmondhatója. Most már nincs parlamentünk, nincs elnökünk, és mégse hangzik az országon végig jajszó, az igaz, magyar vezényszó se hangzik, de a nemzet vezérei megvannak és gondukat viselik, gondoskodnak új vágyakról, új ingerekről és új játékokról, az összetört dolgok helyett, s ami a többit illeti, körülbelül minden rendben van: az emberek születnek, házasodnak, halnak, a tulipánok nőnek, virágoznak és elhervadnak.

A HÁZ LEGENDÁI¹⁹

[1906. máj. 27.]

I.

Mire megyünk ketten?

Honnan van a babona, már sokat gondolkoztam rajta. S azt hiszem, most rájöttem. A babona a kényelem és a lustaság gyermeke. A szoptatósdajkája meg a tudatlanság.

Az angol ember, ha valamit nem ért, megkérdezi a szaktudóstól. (Így lett divat az interjú.) A német, ha nem ért valamit, könyvtárakat olvas végig. (Így lett a németből könyvolvasó náció.) A francia, ha nem ért meg valamit, akkor kitalál valamit. (Így keletkezett a franciánál a nagy fantázia.) Az orosz a különös dolgokra azt mondja, hogy Istentől valók. (Ezért istenfélő a muszka és szereti a szentképeket.)

A magyar nem kérdez, mert nem ismer magánál okosabb embert. Nem olvas, mert a könyvekben úgyis csak ostobaságok vannak. Nem töri a fejét, mert az a legjobb gondolat, aki magától jön. Az Istentől pedig nem fél, mert egyfelől nem virtusa a félelem, másfelől meg minek féljen attól, aki a legeslegjobb a világon? A magyar ember egyszerűen babonás. Neki minden jelent valamit. Valami titokzatosat, valami különöset, valami megmagyarázhatatlant. És mindég valami olyant, amivel nem kell tovább bibelődni. Punktum.

Ha a kutya ugat, szél lesz. Nem kell kijárni, keresni, hol a baj, nem kell zshiványtól félni, se a gazdaságot bolygatni. A kutya azért ugat, mert szél lesz.

Megszólal a kuvik, meghal valaki. Mármost ez is micsoda megtakarítás fáradtságban és pénzben. A beteghez nem kell doktorért futni, patikába járni, drága kotyvasztékot kanálból belerakni. Úgyis megmondta a kuvik, hogy meghal.

Öregasszonyt látsz, nem lesz szerencséd. Az ember minden dolgából visszafordulhat feleútról.

Péntek ha van, ne fogj munkába. Mindjárt van egy ingyen pihenőnap a hétben. (Az Isten csak a vasárnapot adta, a babona hozzátoldja a pénteket.)

Tyúkszemed ha fáj, eső lesz. Megspórolsz gőzfürdőbe járni, a lábodat farigcsáltatni, s még a kertben se kell öntöztetni — úgyis lesz eső.

Minden ügyre van mifelénk ilyen babona. Csak a jégesőre nincs. A jégeső katasztrófa. A jégeső szomorúság és gyász. A jégverés istenverés.

Amikor jön a fekete felhő és a fekete felhőben láng és fagy keverve: villám és jégeső, akkor a gazda lehajtja a fejét, behunyja a szemét, bedugja a fülét és — (már ez a belső természetétől függ) imádkozik vagy káromkodik.

Az egyiknél az egyik használ, a másiknál a másik. A legtöbbnél egyik se használ. Ez aztán veszi a fejszét és nekiesik a gyümölcsösnek, a szőlőtőkéknek, és töri, vágja, rontja, zúzza:

— Lássuk, uram Isten, hogy mire megyünk ketten!...

De jó a honatyáknak, hogy már nem odakünn van az országgyűlés a Rákos mezején. Ahogy hajdanta volt, a régi jó időben. A jégverés ott is paskolta volna a varkocsaikat. Mint valami mennybéli kopogtatás a fejük búbján: „Vizsgáljuk meg komé, mi találatik bévül?”

És talán nézte volna a magyar nép, amelynek olyan sokat ígértek és olyan keveset adtak, és elfogta volna az indulat. És a kezébe vette volna a fokost és segített volna a jégverésnek:

— Lássuk, uram Isten, mire megyünk ketten?...

Nem is lett volna talán rossz. Mert a babona szerint most már ketten verik a magyart. A másik a jégverés.

II.

Hogyan lesz a százegyből százkető?

Még híre se volt a jégnek, s már gyűtt az öreg Szappanos István. Kecskemétről jött egyenest, válogatott száz vitézzel, s megzörgette a nagy palota kapuját:

— Szedte-vedte álomszuszékjai, kaput nyitni.

No lett erre lótás-futás, csoszogás meg szaladgálás. Végre kinyílt a kapu. És mondja a portás:

— Dicsértessék az úr Jézus Krisztus. Jó reggelt kívánok.

— Mindörökké ámen — mondja Szappanos István. — Kigyelmednek is, portás úr.

És hátrafordul a vitézeihez:

— Gyerünk, földiek!

— Hohó — mondja a portás. — Hol vagyon a biléta?

Hej, ez nagy baj. Mert mivel hogy biléta nincs, már tudniillik a vitézeknek nincs. Akiket elhozott Szappanos István uram, hogy tanúi legyenek az ő korelnői dicsőségének.

Mert furcsa dolog ám nagyon a dicsőség. Némelyiknek az a nagy dicsőség, ha utcát neveznek el róla. Némelyiknek az a dicsőség, ha az egész világ ismeri a nevét. Némelyiknek meg csak egy dicsőség van a világon. Az, hogy mit szólnak hozzá Kecskeméten.

Öreg Szappanos Istvánnak kár lett volna megszületni, ha most hazaküldik az ő száz vitézét.

— Márpedig ide be nem teszi a lábát, akinek nincs jegye. A parancs az parancs — mondja szigorúan a portás.

És be akarja csapni a kaput.

Ilyenkor mutatkozik meg a nagy államférfiú. Ilyen válságos helyzetekben.

Ha Szappanos István Zrínyi Miklósnak születik, akkor azt mondja válogatott száz vitézinek:

— Kard ki kard. Jézus nevében!...

És berohant volna a képviselőházba.

Csakhogy akkor vége lett volna a magas kormány előtt.

Ha Szappanos István Vázsonyi Vilmosnak születik, akkor azt mondta volna válogatott száz vitézinek:

— Az erőszaknak engedünk, barátaim.

És hazaküldötte volna száz vitézeit és egymaga bement volna a képviselőházba.

Csakhogy akkor vége lett volna Kecskeméten.

De Szappanos István nem lett se Zrínyi Miklós, se Vázsonyi Vilmos. Ennek okáért így szólt a portáshoz:

— Kedves portás úr. Mondja meg Tóth János háznagy úrnak, hogy tiszteltetem, itt járt az öreg Szappanos István, száz vitézivel. Most átmegyünk ide a kocsmába egy kis kvaterkára. Majd ha köllök — mert én vagyok itt ma a főszemély —, csak küldjön értem. De azt megmondja ám, hogy a száz vitézem nélkül egy tapodtat se megyek. Gyerünk vitézek!...

Minek mondjam tovább? Egy félóra se telt bele, már hívták őket, és fölvonultak mind. De közben százketten lettek. Tudniillik a kocsmárost is magukkal vitték.

Így lesz a százegyből százkető. És így születik egy tanulság is. A legtelibb karzatra is fölfér még száz ember is, meg százegy. És a legüresebb teremből is hiányzik még Szappanos István is.

A HÁZ LEGENDÁI

*Az új elnök*²⁰

[1906. máj. 27.]

Új elnöknek neveztetik a mai naptól fogva a régi elnök. Justh Gyulát megválasztották újra, mondhatnám, egyhangúlag. Igaz, hogy tíz szavazócédula üres volt. De ez nem tesz semmit. Egy rosszmájú újságírónak erre nézve mindjárt volt valami találó megjegyzése:

— Kérem, ezt nem kell komolyan venni. Az üres cédula is annyi, mintha Justh Gyula neve volna rajta. Írjuk csak, hogy egyhangú volt a választás.

Aminthogy csakugyan így írták az esti lapok. És a reggeliek is így fogják írni.

Tehát Justh Gyula megint elnök. És mondjuk meg az igazságot: a lehető legjobb választás ez. Senkise volna méltóbb ebben a parlamentben az elnöki tisztségre. A szúnyogok közt a légy is madár.

A külső megjelenése pláne elnöki. Délceg, daliás, erőteljes, minden ízében magyaros. Tele van temperamentummal, eréllyel és öntudattal. Az arca férfias és szép. Gyönyörűen illik harcias ábrázatára az a hosszú vágás, ami a képén végighúzódik.

Ez a vágás maga egy önálló tanulmány. Aki ezt a kardvágást nézi, akárcsak az elnök lelkében olvasgatna.

Leül Justh Gyula és megnyitja az ülést. Még semmi indulat nincsen benne, amikor mondja:

— Az ülést megnyitom!...

Ilyenkor az arca rózsaszínű, és a vágása is rózsaszínű. Alig látszik, hogy valamikor egy kard végigsuhintott rajta.

De egyszerre jön valami lárma, zaj, kiabálás. Amit a tudósítók úgy hívnak, hogy vihar a képviselőházban. Hát persze nem igazi vihar az, de az elnökre hat. Justh Gyulának vérvörös lesz az arca (nem is ajánlanám neki, hogy kétes hírű utcába járjon szórakozni), s ugyanabban a percben egyszerre fehér lesz képén a sebhely.

No most le fog sújtani valakire. Lesz is belőle legalább is egy rendreutasítás.

Ha azonban igazi fergeteg kerekedik (tegyük föl, hogy veszélyben a haza), akkor a színvegyülék egészen más. Az elnöknek halovány lesz a képe, mint a viasz, a sebhelye pedig vörös lesz, mintha karmazsinnal füstötték volna rája.

Hát akinek kell, annak itt van a politikai termométerum:

Fehér arc, fehér sebhely.

Csöndes idő, nyugalmas tárgyalás.

Vörös arc, fehér sebhely.

Zavaros idő, vihar keletkezésében.

Fehér arc, vörös sebhely.

Mennydörgés, jégverés, villámcsapás.

Hiszen nem kell nagyon megijedni. Villámnak villám is van ebben a kis meteorológiai tudósításban, de ez a villám nem tesz valami nagy kárt. Csak erősen dörög.

Még egy nagy sajátságot kell feljegyezni az elnökről. Muszáj, mert különben hiányos volna ez a kis jellemzés.

Ez a vonás az orvosi tudományba vág és nem az időjárásiba. Tetszik tudni talán, hogy a balogsuta embernek a jobb lába az erős, a jobb szeme az éles, és a jobb füle a finom. Aki meg jobbkezes, annak bal felől fejlődnek az egyéb szervei.

Justh Gyula elvhű balpárti volt mindig, amíg csak balpárt és elvhűség volt ebben az országban. Így érthető, hogy tavaly elnök korában a jobb fülével a légydöngést is meghallotta, a bal fülére meg olyan siket volt, mint az ágyú.

Ebből a szervezeti hibából — ha, Isten őrizz, megmaradt — bizony bajok keletkezhetnek. De alighanem nem maradt meg a szervi hiba. Mert lehetséges, hogy nem is az elnökben volt a baj, hanem azokban, akik jobb kéztől ültek tőle...

A fődolog ma mindenképpen, hogy Justh Gyula megvan. Hogy mire rávette a díszmagyarját, már meg is volt a választás.

Milyen kár, hogy a képviselőház márványpalota és nem erdő. És milyen kár, hogy a zakatoló, masinás, elektromos világ kiirtotta a tündéreket, a gnómokat, a dzsinneket, az apró ördögöket, a ravasz manókat, a huncut nimfákat.

Ha megvolnának ők, a régi mesék csodás alakjai, milyen más lett volna a mai elnökválasztás.

Justh Gyula akkor is beült volna a pompás elnöki szobába ragyogó díszmagyarban. A tündérék, a gnómok, a dzsinnek, az ördögök, a manók, a nimfák pedig beosontak volna a terembe és sugdostak volna a honatyák fülébe:

— Ugyan legyen eszed. Száz rossz elnöknél többet ér egy jó tréfa. Mulass, mert addig élsz, amíg mulatsz. Ne írd oda a Justh nevét arra a rongy papírra.

És senki se írta volna a Justh nevét arra a rongy papírra. És elnök lett volna akárki, Nagy Ferenc vagy Lengyel Zoltán. Vagy Pozsgay vagy Vázsonyi.

Micsoda mulatság lett volna ebből!...

Az ördög vigye el a manókat, hogy nincsenek.

A HÁZ LEGENDÁI

*Az új Mózes*²¹

[1906. máj. 30.]

Wekerle Sándor az új Mózes. A régi mintára ma ő is elvezette népeit az ígéret földjére.

Istenem, mennyit tud ígérni ez a kitűnő államférfiú. És milyen szépen tud ígérni. Sima ajkáról nem is szó pereg, hanem színméz csurog. És olyan lelkes hittel, olyan igaz meggyőződéssel ígér és ígér és ígér, hogy le merném tenni a főesküt rá: ő maga is hiszi, amiket mondott.

A bécsi emberben, azt mondják, sok a humor. Pedig ez nem igaz. Jellemző képesség van a bécsiben. Néha egy szóval egész karaktereket rajzol meg. Vagy talán nem jellemző-e, hogy Széll Kálmánt elnevezték „Sprech-ministernek”, Wekerle Sándort pedig „Versprech-ministernek”? Azt beszélik, hogy a királyhoz is eljutott ez a mondás. És ő is megerősítette:

— Ja, ja. Der Wekerle ist ein vielversprechendes Talent.

Pont tizenegy volt, amikor elkezdte. Faluhelyen éppen a pálinkázó idő. És már rég elverte a delet, a családi tűzhelyeken már kihűlt a leves, amikor Wekerle Sándor még egyre ígért. Ekkor körülbelül a csillagoknál tartott, amiket le akart hozni az égről.

Vidéki anyák, hajadon leányaitokhoz ne eresszétek közel Wekerle Sándort.

Délfelé elsötétedett az ég. A külföldi lapok tudósítói, akik a telefon körül settenkedtek, mindenfelé újságolták:

— Nagy vihar van valahol. Nem lehet telefonozni.

Pedig nem is igaz. Nem volt vihar. Csak a ravasz nap elbújt a felhők mögé. Bizonyosan azt gondolta a vén kópé:

— Jó lesz idejében meglapulni, különben még engem is odaígér az új Mózes...

A folyosón pedig valaki elmondott egy adomát egy másik Mózesről, aki Miskolcra való volt és rongyszedői minőségben éldegélt hetvenhat esztendőskoráig. Weinfass Mózesnek hívták és szegény volt, mint a templom egere.

A közelgő halálát érezte Weinfass Mózes és elhívatta magához a közjegyzőt, a hitközségi elnököt és a rabbit.

— No mi kell szegény Mózes? — kérdezte a közjegyző.

— Végrendeletet akarok csinálni.

— Úgy? Hát csak diktáld, majd én írom.

És az öreg rongyszedő elkezdett diktálni:

— A miskolci hitközségnek hagyok ötvenezer koronát...

A közjegyző bólint:

— Nagyon szép dolog, Mózes.

— A zsidó árvaháznak hagyok ötvenezer koronát...

— Nagyon derék, Mózes...

— A megyei közkórháznak hagyok ötvenezer koronát...

— Brávó, Mózes...

— Egy alapítandó lelencház javára hagyok ötvenezer koronát...

— Nagyon helyes, Mózes...

Most közbeszól a hitközségi elnök:

— Te Mózes, tartsd bolonddá a nagypapádat. Te itt hagyományozod a százezreket derűreborúra, pedig nincs egy árva garasod se...

Csendesen mosolyogva mondja Weinfass Mózes:

— Hogy nincs pénzem? Hát persze, hogy nincs. De legalább hadd lássák az emberek, hogy jó szívem van!...

Hát szíve, az van Wekerle Mózesnek is. Aranyos, jó szíve. Lágy szíve van, mint a vaj, adakozó, bőkezű, szinte pazarló.

Csak egyet nem értek. Vajon meddig akar élni Wekerle Sándor? Mert ha még száz évig él erőben és egészségben (mint ahogy ma felköszöntötték a tisztelt szónokok), még a felét se fizetheti ki annak, amiről ma bőkezűen végrendelkezett.

Bizony, ezúttal a kevesebb több lett volna.

Úgy jártunk ma a parlamentben, mint a vendégek az udvari ebéden. Hatalmas menüt tesznek az asztalra. Se vége, se hossza. És hordják körül az ételeket fürge lakájok, udvari cselédek. De mire az egyik elejbéd tartja a tálat, a másik már rohanvást elviszi a tányérodát. És végigettél egy harminc fogásos ebédet, s amikor fölállsz, éhesebb vagy, mint amikor leültél.

Koplalni fogsz, magyarom, de a menü elsőrangú.

A HÁZ LEGENDÁI

*Minden ismétlődik a világon*²²

[1906. jún. 3.]

A folyosón ültem, azon a jó lány bársonypamlagon, ahol szavazás előtt és szavazás után mindig jólesik egyet szundikálni. Hogyne. A szundikálás már magában véve nagyon kellemes intézmény. A képviselőházban való szundikálás pedig kétszeresen az. Mert beszédek se kell közbe hallgatni. A beszédeken mindig bosszankodik az ember. A rossz beszéd azért bosszantó, hogy minek beszélnek ostobaságokat; a jó beszéd azért bosszantó, hogy másnak jutott az eszébe.

Szundikáljunk egy kicsit.

Alig hogy behunyam a szememet, a másik sarokban elkezdenek beszélgetni. Hangos szóval, disputálva. Rájuk akarok szólni. Mégiscsak kíméletlenség, hogy idekűnn is szónokolnak, amikor már az is kíméletlenség, hogy odabenn szónokolnak. Hát már sehol se lehet aludni a hazáért?

De nini! Hiszen az a két ember, aki ott a sarokban beszélget, nincs is itt? Hallom a szavukat, látom az arcukat, figyelem a beszédüket, s magamban tudom, hogy mindebből egy szó se igaz. Rosenberg Gyula beszélget a kis Pap Gézával. Pedig Pap Géza odahaza van a birtokán és aratásra készül. Rosenberg Gyula meg Bécsben van a Derbyn és szintén aratásra készül.

Bizonyosan csak álmodom az egészet. Furcsa, hogy az ember néha álmában is tudja, hogy álmodik.

A beszélgetés nem is nagyon érdekes. Az obstrukcióról diskurálnak.

— Most már mindent tudok — kezdi az egyik. — Apróra az összes terveket.

— Én nem hallottam semmit. Otthon voltam.

— Elmondom hát. Kedden a miniszterelnök indítványt nyújt be, hogy az ülések idejét hosszabbítsák meg.

— Mit ér az, az az egy óra?

— Igen, de a jövő héten megint lesz egy indítványa, hogy hosszabbítsuk meg az üléseket. Az már két óra.

— Akkor tovább fognak beszélni. Ha minden szónok csak negyedórával beszél többet, már behozták a két órát.

— Jó, jó. Erre mi is gondoltunk. De ekkor jön a párhuzamos ülések indítványa. Délelőtt is lesz ülés, délután is.

— Erre is van nekik feleletük. A technikai obstrukció.

— Arra is gondoltunk. Azt is le lehet törni. A permanens ülésekkel. Együtt maradunk folyton, éjjel-nappal.

— Hát azt hiszed, hogy mi ezt kibírjuk? Hiszen kidőlünk mi is.

— Ördögöt dőlünk. Mi turnusokat rendezünk be. A fele mindig alszik és pihen.

— Ők is alusznak és pihennek. És a végén mégis ők bírják tovább. Mert fiatalabbak, agilis-
sebbek, lelkesek. Mi öregek vagyunk jórészt, elpuhultak, és sok közöttünk a nagy úr. Tudod, a
titkos tanácsosok, a grófok, a pocakos milliomosok nem mennek bele az efféle kínlódásba.

— Nem hát. De nem is arra való a dolog, hogy a végtelenig folytassuk. Csak arra való, hogy
az ország tisztán lásson. Hogy megutálja mindazt, ami a parlamentben történik. Hogy az
emberek már maguk mondják és mindenfelé hirdessék, vajha jönne már egy erős kéz, amely
széjjelütne a banda között...

— És ha ez is meglesz?...

— Oh, akkor már nyert ügyünk van. Akkor beterjesztjük a házszabályok módosítását
indítvány alakjában. A kellő pillanatban pedig csinálunk valami parlamenti csínyt. A
házszabályok megsértésével megmentjük a házszabályokat. És tapsolni fog az egész ország.
Egy zsebkendő-lobogtatásra megszavazzuk a revíziót.

*

Ébredezni kezdek. Ilyen régi dolgokért nem érdemes aludni. Ha már álmodik az ember,
álmodják szépet, okosat, formásat, újat.

Megdörzsölöm a szememet. Nini, hisz a szivarom ég. Hát hogyan aludtam én égő szivarral a
számban?

És a két beszélgető is ott áll a sarokban. A nagy, erős, vállas s a kicsi, mozgékony, fürge.

Most fölállnak és felém fordulnak. Ejnye, hisz az a nagy, erős, vállas nem Rosenberg Gyula,
hanem Kubik Béla. Az a kicsi, mozgékony, fürge nem Pap Géza, hanem Buza Barna.

És ahogy odébb mennek, hangosan mondja valamelyik:

— Barátom, bárcsak már a kendőlobogtatásnál tartanánk...

Hát igen: minden ismétlődik a világon.

A HÁZ LEGENDÁI²³

[1906. jún. 7.]

I.

Ha a szegénylegényből pandúr lesz

Bolond beszéd az, hogy az igazság örök. Semmi se örökkévaló a világon, legkevésbé az igazság. Ami ma igazság, tegnap még nem volt az, holnap már nem lesz az. Csak egy örök igazság van. Hogy nincs örök igazság.

Lám, amikor még iskolába jártam, akkor az volt az igazság, hogy Amerikát és Európát az óceán választja el. Ma meg az az igazság, hogy Európát és Amerikát az óceán köti össze. Ami régen elválasztott, az ma összeköt. Ami tegnap még bűn volt, az ma erény. Ami tegnap virtus volt, ma hitványság. Ami tegnap dicsőséget hozott, ma gyalázat és szégyen jár vele.

Mi volt még két éve a hazafiság? A nagy tüdő, az izmos kar, az éles fűtyülő, a jól kifejtett nyálmirigy. Ugyanaz, ami ma már hazaárulás. És mi ma a hazafiság? A meghódolás, az alávetés, a csendes meghunyászkodás, a mindenhez való bólogatás.

Két esztendő előtt még az volt a helyes: lehetlenné tenni a lehető is. Ma az a virtus, visszaalkudni még a meglevőt is.

Két esztendő előtt, aki nem kiabált, gonosz volt és hitvány. Ma az a gonosz, aki ki meri nyitni a száját.

Két esztendő előtt gyanús volt, aki nem dörögte el a fölöslegeset. Ma gyanús, aki elmondja a szükségeseit.

Két esztendő előtt a legnagyobb erény volt kijátszani a házszabályokat. Ma a legnagyobb erény visszaélni a szigorú alkalmazásukkal.

Minek ezt tovább folytatni? Minek az egész dolgon csodálkozni? Kérdezzétek csak a megyei embert, az egy szóval megmagyarázza az egész nagy változást:

— Mindig így volt ez urak, amikor a szegénylegényből pandúr lett.

A megyei ember ezt már régen tudja. A veszedelmes betyárral csak úgy bír a hatalom, hogy vagy ártalmatlanná teszi, vagy hasznossá. Az előbbi a biztosabb, az utóbbi a kényelmesebb.

Hogy melyik módszer a jobbik, arról vitatkozik két úr a folyosón:

— Régen ide kellett volna terelni a dolgokat. Mert szent igaz az, hogy a szegénylegényből lesz a legjobb pandúr, és a kokottból a leghűbb feleség.

Mondja rá a másik:

— Hogyne, hogyne. A kokottból többnyire hű és jó feleség lesz. De azért a kokottokat csak vegye el — más.

II.

A fekete gróf

Valamelyik nemzetiségi képviselő a belügyminisztert ma elnevezte fekete grófnak.

Hát grófnak Andrassy Gyula gróf csakugyan gróf. Ebben az irányban az elnevezés föltétlenül helyes. De mért fekete? A szakállát ha nézem, bizony az *már* nem egészen fekete. Erre tehát nem vonatkozhatik a jelző. Talán a kabátjára? Arra se. Az ilyenkor nyáron *még* nem fekete.

Valami belső tulajdonságra történhetett itt valami érthetetlen célzás.

Mindegy, egészen bizonyosnak tartom, hogy ez a mai elnevezés, akár jó, akár rossz, egy időre rajta marad a belügyminiszteren.

A csúfnév ősidóktól fogva olyan ragadós, mint a fenyőfa mézgája. Egyik-másik magyar faluban alig van ember, akinek valami különös csúfneve ne volna. Méregzacskó Vas Péter, Nyakigláb Boltos Icig, Gereblyés Nagy Márton, Öklömnyi Veréb Péter, Háromliter Hosszu András nevek járnak a falun, mert az egyiknek mérges a természete, a másinak hosszú a lába, a harmadik mindjárt a gereblye után nyúl, a negyedik apró termetű, az ötödiknek pedig három liter borra van berendezve a gyomra.

De a csúfnevekkel úgy vagyunk, hogy csak azon ragadnak meg igazán, aki — haragszik értük. A nevető emberről lepattan a gúny. A csúfolódás a haragba csimpaszkodik, mint a kolduskullancs a rongyokba. Szilágyi Dezső is azért maradt „nagy cséplőgép”, mert kigyuladt a képe a csúfolódásra, Széll Kálmánt is azért pingálják batyus zsidónak, mert semmiért se haragszik jobban, mint amikor batyus zsidónak pingálják.

Az elnök rontotta ma el az egész dolgot. És a tisztelt szolgálatkészek, akik rettenetesen összeförmedtek.

Csak elhangzott a szó:

— A fekete gróf!

És máris öklök emelkedtek és szidalmak röpködtek. Az elnök pedig szigorúan szólt:

— Ezért a szónokot rendreutasítom. Ilyen ízléstelen kifejezéseket nem szabad használni.

Milyen nagyot javulhatott a politikai ízlés és finomság, ha már a fekete gróf név is ízléstelen és megrovandó — fogja gondolni az egyik. — Milyen találó lehetett az elnevezés, ha ennyire haragusznak érte — fogja gondolni a másik.

És járnak fogja mindég és minden alkalommal a rémregényszerű címzés:

— A fekete gróf. A fekete gróf!...

Pedig nem is olyan fekete, mint amilyenre festik. Inkább szürke.

A HÁZ LEGENDÁI

*A számember*²⁴

[1906. jún. 14.]

Benn a teremben röpködtek a számok. De micsoda számok, uramisten, micsoda számok! Királyi udvartartás 11,300.000 (meg lehet belőle élni, pláne ha odaát is fizetnek ugyanannyit), kabinetiroda 176.298 (ezért írják a nemességeket és báróságokat), országgyűlés 3,999.664 (ennyi pénzért különb országgyűlést is vehettünk volna), közös kiadások 74,086.088 (no, ahhoz a vasárnapi pofonhoz olcsóbban is hozzá lehet jutni).

Egy óra hosszat ment ez így.

Látták kérem a mandzsuországi bűvészmestert az orfeumban? Nagyszerű fiú volt. Egy tojást vett a szájába és papírszalagokat húzott ki belőle. Húzta, egyre húzta. Nem volt se hossza, se vége. Egy öl, két öl, tíz öl, száz öl. Beleszédült az ember.

Wekerle Sándor miniszterelnök így bánt ma a számokkal. Vékony ajkai közül ömlöttek, mint a mandzsuból a papírszeletek. Piros szalag, kék szalag, sárga szalag, kis szám, nagy szám, szédületes szám. Valóságos számsonglőr állott ott a piros bársonyszék előtt és csinálta a maga csodálatos mutatványait, gyorsan, fürgén, hibátlanul, mosolyogva.

Tátott szájjal bámult mindenki. Ez mesébe való, ez hihetetlen. Sümegi Vilmos lökdöste a szomszédjait és folyton kiabálta, hogy: áh, áh! Sehogy se fért a fejébe, hogy Wekerlének mindez hogy fér a fejébe.

Mert tudnivaló, hogy a miniszterelnök könyv nélkül tudja a beszédét. Nem nézett se írásba, se jegyzetbe, se nyomtatványokba. Betéve tudta a költségvetés sok ezer számát egytől-egyig.

Az újságíró karzat vidám legényei azzal mulattak, hogy a kinyomatott expozéból nyomról nyomra követték Wekerle Sándor beszédét és összehasonlították a számokat. Ment, mint a karikacsapás.

A 857-ik számnál valaki elkiáltja magát:

— Tévedett, isten bizony tévedett!

Utánanézz mind. Csakugyan tévedett.

Kétezer koronával. (Jaj, mindjárt odavan az egész fölösleg!)

De aztán kisütötték, hogy mégse tévedett. A nyomtatásban volt sajtóhiba. A gép tévedhet, de Wekerle nem. (No, hála isten, mégis megmarad a fölösleg!)

A honatyák, akiknek nem erősségük a számbeli tudomány, egyik ámulatból a másikba estek. Jobbról is hallom, balról is hallom a csodálkozó fölkiáltásokat:

— Soha ilyet! Soha ilyet!

— Micsoda elme! Még nem született ilyen elme!...

Wekerle Sándor pedig beszélt tovább, tovább, és dőlt belőle a sok szám, mint lyukas zsákból a köles. És mosolygott. Mosolygott befelé, mintha ezt mondaná:

— Oh ti naiv golyhók. Ámultok és bámultok az én nagy virtusomon s közbe észre se veszitek, hogy mifélések azok a számok, amikkel zsonglírozok. Így kell a kisgyereket is fotografálni. Hogy ne ijedjen meg a masinától, cifra csecsebecsét mutogatunk neki...

*

A folyosó is önkívületben volt. Bámulták a csodaembert.

Mondja az egyik:

— Ez már több a tudásnál. Ez művészet. Soha a világ még nem teremtett ilyen pénzügyi lángészt!...

Mondja a másik:

— Nagy dolog. Határozottan nagy dolog. De mondok neked egy mesét. Talán már hallottad is? Egy német tudósról szól.

— Csak mondd el.

— Úgy esett, hogy a német tudós a fejébe vette, hogy ő megtanul egeret fogni. És megtanult. Tanulmányozta az egerek életmódját, a lakásaikat, szokásaikat. Kitanulta, milyen sebesen mozog az egér, milyen irányokban próbál menekülni, milyen a védekezése, hol kell megfogni, hogy ne tudjon harapni. Arra is rájött, hogy kell kipuhatolni, hol van egér, mikor bújik elő, milyen szagokra reagál, milyen világítást kedvel. Nagy munka volt. Öt esztendeig tanulta, gyakorolta és fürkészte a német tudós. Mikor már teljesen készen volt a művével, mondja egyszer a feleségének:

„Nos édes Trudchenem, most már kész művész vagyok. Nem hiába pazaroltam el az öt nehéz esztendő. Akármilyen fogadást tartok, hogy hét nap alatt fogok egy egeret a te spajzodban.”

Feleli neki az asszony:

„Szamár vagy öregem. Nem kellesz te nekem ahhoz. Egy nyolcnapos macska egy perc alatt megfogja az egeret.”

A két képviselő összenéz. És kérdi az első:

— Mit akartál ezzel a mesével?

Feleli az elbeszélő:

— Semmit. Csak azt akartam mondani, hogy erős akarattal mindent meg lehet tanulni. Volt már olyan ember is, aki könyv nélkül tudta a bibliát előlről is, visszajáról is. Más valaki megtanulta az egész lexikont a „k” betűig. Az „l”-ből azonban nem tudott semmit.

— Nos, és Wekerle?

— Wekerle lángész. Mesésen megtanulta a számokat. Azt nem tudom, egy hét alatt-e vagy két hét alatt. De hogy az ötéves Frankl Móric három perc alatt megtanulta volna, azt tudom...

A HÁZ LEGENDÁI²⁵

[1906. júl. 20.]

A két haramia

— Nem kell bántani az Andrássyt. Nagyon ideges.

Bántották tehát még ma is Polónyi Gézát.

— Üsse a kő, szidjátok Polónyit. Annak úgyis rossz a mája.

Szidják hát egy sarokban. Ketten. Az egyik agrárius, a másik merkantil. Mert amióta a pártokat megette a koalíció, nincs más megkülönböztetés a parlamentben: agrár vagy merkantil. Vagy magyar szóval helyesítvén az idegeneket: fajbéli és zsidó.

Ez a jobbik meghatározás határozottan. Mert a zsidó hiába vesz kétezer vagy ötezer holdat, hiába folytat mintagazdaságot, hiába jár bőrkabátban és hiába sütteti le a képét, merkantil marad az a világ végéig. A dzsenti meg hiába verte el már két évszázad előtt az apai és anyai juszt, az lehet lókupec, biztosítási ügynök, hivatalnok vagy képviselő, csak azért is agrár még földnélküli János korában is.

Hát szidják Polónyit. (Bizony isten nem volna érdemes képviselőnek lenni, ha még Polónyit se lehetne szidni.) Azaz, hogy az agrár egy dologban mégis védi. A sajtó ügyében. Mert az agrárnak még Polónyi is jó olyankor, amikor a sajtót bántja. (A fukar ember is pénzért vette össze a balhákat, hogy vendég ne maradjon a házában.)

Védi hát az agrár Polónyi Gézát.

— Mégiscsak más a mostani lefoglalás, mint a régi volt.

— Dehogyan más — véli a merkantil. — Egykutya. Polónyi is csak úgy foglaltatja a lapokat, ahogy Lányi foglaltatta. Még a mentségük is ugyanaz. Amiket Lányi számára összegyűjtöttek a minisztériumban adatokat és idézeteket: azokat olvasta föl tegnap Polónyi Géza.

Az agrár nem hagyja magát:

— De az ok más, az ok. És ez a fő. Mért foglaltatott Lányi? Hogy letörje a nemzeti küzdelmet. Mért foglaltat Polónyi? Hogy megmentse az országot az aratósztrájtól.

A merkantil se hagyja magát:

— Mesebeszéd. Mert ha Lányit kérdezed meg, ő egészen másképp fog beszélni. Azt fogja mondani, hogy esze ágában se volt a nemzeti küzdelmet letörni. Ő forradalomtól akarta az országot megmenteni. Ez pedig csak nagyobb valami, mint az olyan aratósztrájk, aki nincsen. De ha igaz volna a két különböző cél, hát akkor is mondom neked valamit.

— No mondjad.

— Hát volt egy zshivány, akit úgy hívtak, hogy Savanyu Józsi. Most már szabadon van és kávéházi törzsvendég. Ez odaállt az országújtára, és aki jött: vándor, batyus zsidó, vásáros, szekeres paraszt, pap — akárki a világon, leütötte és kirabolta. Ahol ezer pengő volt, ott ezer pengőért rabolt, ahol öt hatost talált, ott öt hatosért gyilkolt.

— Igaz.

— Aztán volt egy másik zsvány, a Sobri Jóska. Valaha úr lehetett, mert finom zsvány volt nagyon. Nem ütött az le senkit, csak uzsorást, szívtelen embert, kapzsi fukart. És amikor összerabolt nagy csomó pénzeket, kiállt az országútra és osztogatta a szegényeknek. Százakat adott koldusoknak, özvegyeknek, árváknak, nyomorékoknak.

— Tudom. Nagy híre volt érte Sobri Jóskának.

Folytatja a merkantil:

— No ugye, hogy nagyon különböző két ember volt a Savanyu Józsi és a Sobri Jóska? Nem is lehet őket egy napon emlegetni.

— De nem ám!

— Hanem öcsém, haramia volt azért mind a kettő...

A nadrágos handlé.

Szól ma valamelyik képviselő a Návay Lajos alelnök tegnapi beszédéről. Közbehorkant Rakovszky István:

— Figyelmeztetem a képviselő urat, hogy Návay Lajos mint képviselő beszélt tegnap és nem mint a Ház alelnöke.

Megtámadják Kossuth Ferencet valami kortestáviratért. Siet nyilatkozni:

— Figyelmeztetem a sajtót, hogy én a vasutasokra ráparancsoltam ugyan, hogy hova szavazzanak, de nem mint miniszter, hanem mint pártelnök...

És így megy tovább. Az egyik mint ügyvéd huncut és mint képviselő hazafi; a másik mint családapa protezsálja a fiát, de mint miniszter nem érvényesíti a befolyását; a harmadik és századik mint polgárember kér vicinálist vagy főispánságot, de nem mint képviselő...

Az egyszerű handlézsidó régi rossz nadrágot kínál eladásra. A vevő nézi, nézi, forgatja, tologatja s egyre befogja az orrát:

— Hiszen ez a nadrág bűdös.

Mondja rá a handlézsidó:

— Dehogy, kérem alássan. Nincs ennek semmi szaga. Hanem ha éppen tudni akarja, hát — én vagyok bűdös.

Nadrág ide, nadrág oda, akin rajta van, az a bűdös.

A HÁZ LEGENDÁI²⁶

[1906. okt. 14.]

I.

Amikor nincs ülés

Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy amikor nincs képviselőház, akkor csakugyan nincs képviselőház. Pedig dehogyis nincs. Sőt mondhatnám, hogy majdnem kedvesebb és rokonszenvesebb, mint ülések napján.

Az egyik a szép asszony ünnepi ruhában, a másik a szép asszony pongyolában.

A terem csendes és néptelen. Ha nem is beszél benne Wekerle Sándor vagy Polónyi Géza, a nagy szónokpár, de legalább nem is szól közbe Lengyel Zoltán vagy Sümegi Vilmos. Hazugság, képmutatás, bömbölő frázis odahaza maradott, vagyis inkább elvonult az újságok hasábjaira. Mert ha itt nem döröghetik el, megírják a lapokba. Hiába no, beadják nekünk ezt a keserű medicinát.

(Ugye, ez furcsa dolog, ez az újságokba való firkálás? Nézzétek meg csak a képviselő urakat, hogy kilincselnek a redakciókban. Az egyik elismerésért, a másik reklámért, a legtöbb, hogy pénzt keressen. Elviszik az összes pausálékot a rossz cikkeikért s aztán kiabálnak az immoralitás ellen.)

A folyosó is egészen más, amikor nincs ülés. A díszruhás szolgák és az akadémikusoknak öltözött teremőrök helyett szürkabátos alakok járnak-kelnek a márványos korridoron. Persze ezeknek a szegény embereknek árt ez a hétköznapi állapot. Így bizony nem olyan szépek, mint egy szolgál. De azért államtitkárnak még megjárják.

Hová járnak szeretett honatyáink a nagy palotában, amikor nincs ülés? Önök azt hiszik, hogy a könyvtárba. Azaz dehogyis hiszik. Hiszen önök is hallják honatyáink beszédeit és önök is olvassák honatyáink cikkeit. Ezekből pedig világos, hogy szeretett honatyáink elvből nem járnak könyvtárba. Ők a pénztárhoz járnak, amikor pénz jár nekik, azután a háznagyi irodába járnak, amikor jegy kell nekik. És köszönteni járnak föl. Elnököt, alelnököket, hébe-hóba egy-egy minisztert vagy államtitkárt köszönteni.

Higgyék el, a köszöntés nagy dolog. Tíz-húsz köszöntés egy héten fölér egy államvasúti pausáléval.

II.

A kormány és a szabóinas

Üléstelen napokon szabad az őszinte szó. De csak úgy, ha nem hallja senki.

Így történt, hogy csak ma mondták el ezt az adomát, pedig lehet, hogy már tegnap kieszelték.

— Hja, az új rendszer, a nagy kormány — így szól a történet —, arról tudnék egy példázatot elmondani. (*Halljuk, halljuk!*)

Csendet kérek. Nos hát az egyszeri zsidó inasnak adta a fiát egy derék, becsületes szabómesterhez. Hadd tanuljon a fiú szabóságot. Jó mesterség az nagyon. Ruha mindig kell az embernek, még ha pecsenye nincs is.

Nagyon gondos apa volt az egyszeri zsidó. Elment hát az első hónap végén a szabómesterhez, megkérdezni, hogyan viseli magát a kölyök.

— Nagyon szép reményekre jogosít a fiú — mondta a becsületes szabómester. — Ebből a fiúból ember lesz.

Boldogan ment haza az apa. Meg is dicsérte a gyereket és neki adta régi ezüstóráját.

Egy hónap múlva megint elment az apa, a szabómesterhez.

— Nos, hogy viseli magát a gyerek? — kérdezte megint.

— Kitűnően. Igen sokat várok tőle — felelt a becsületes szabómester. — Még sok öröme telik majd a fiában.

Boldogan ment haza az apa. Megdicsérte a gyereket és neki adta a kezéről az aranygyűrűjét.

Megint elmúlt egy hónap, és megint elment az apa a szabómesterhez.

— Ugye, megint szépeket hallok az én drága fiacskámról? — kérdezte.

— Hogyne — motyogta a becsületes szabómester. — Ezelőtt egy órával dobtam ki. Ide ugyan be ne tegye többet a lábát.

Az apa elképedt.

— Uram, hogy lehetséges ez? Először azt mondta, hogy kitűnő reményekre jogosít; másodszer azt mondta, hogy nagyszerű fiú és igen sokat vár tőle. Most meg azt mondja, hogy gézengúz és kilökte?

A szabó fölényesen mosolygott.

— Márpedig ez így van, uram.

Az apa egyre csak morogta:

— Nem értem. Isten bizony nem értem.

— No jó, hát megmagyarázom. Tudja-e, mit kell a szabónak legjobban tudni? Hát persze hogy nem tudja. Hazudnia kell a szabónak. Hogy ilyen finom ez a szövet, olyan kitűnő, ilyen mesés, olyan fényes. Hogy fölségesen áll a ruha, mintha ráöntötték volna. Egyetlen ránc nincsen rajta.

— Jó, jó. Hát mi jön ki ebből?

— Az, hogy az első hónapban mindjárt láttam, hogy a maga fia kitűnően tud hazudni. Úgy hazudott a kölyök, hogy még rajtam is túltett. Erre hát azt mondtam, hogy nagyon szép reményekre jogosít.

— És a második hónapban?

— A második hónapban? Hát tudja-e, hogy a szabónak mi a második nagy tulajdonsága? Persze hogy ezt se tudja. Lopnia kell. Lopni a szövetből, a bélésből, a bársonyból, a gombokból. A szabónak nem az a haszna, amit dolgozik, hanem az a keresete, amit lop. Nos hát a maga fia úgy tudott lopni, mint egy angyal. A szememet kilopta a fejemből. Erre mondtam aztán, hogy igen sokat várok tőle, hogy ember lesz a talpán.

Az apa még egyre rázta a fejét.

— Persze — mondja a szabó — azt is akarja tudni, hogy mért löktem ki. Mert a szabónak egy harmadik tulajdonsággal is kell bírnia. Dolgoznia kell. A maga fia pedig nem akart dolgozni. Úgy kilöktem, mint egy kutyát.

*

Az elbeszélő csak annyit tett az adomához, hogy a szabóinas az új kormány. Vajon hogy értette ezt az elbeszélő?

HÁROM ÚJ FÖREND²⁷

Míg a képviselőház arca gyorsan változik, nemcsak a választások alkalmával, hanem időközben is, jönnek-mennek az emberek, mint egy indóházban, addig az országház éjszaki oldalán körülbelül minden a régi, Szerencs Jánostól kezdve a Gyulai Pál ősz fejéig. Itt ülnek az igazi urak, akikkel ha egyszer ott vannak, nem bír többé sem a kormányhatalom, sem a nép. Ezek között csak két elementáris erő ritkíthat: a Halál és a Zsidó. A halál, aki őseikhez szállítja őket, s a zsidó, aki a háromezer forintos földadó cenzust segít elfaragni.

A főrendiházban tehát egész nagy esemény, mikor mint most, egyszerre három új alak vonul be. Még fokozza az érdeklődést, hogy ez az új kormánynak első kinevezése, a három új méltóságos úr tehát nemcsak önmaga miatt jön különösebb, hogy úgy mondjuk, górcsővi vizsgálat alá, hanem abból a szempontból is jellemző lehet, milyen társadalmi elemekre akar a kormány a jövőben támaszkodni. Közeledik-e a demokráciához vagy távolodik-e attól?

Az első név e tekintetben semmit sem jelent, noha az a legsúlyosabb név. Az ősz *Szabó Miklós* eddig is nevezetes tagja volt a főrendiháznak, mint a Kúria elnöke. Mikor nyugdíjba vonulva kiment az egyik ajtón, csak természetes, hogy a másik ajtót siettek kitárni, amin újra bemehessen. Még elég friss és fürge ahhoz, hogy nagy jogi tudását és tapasztalatait, legalább ezen a helyen, igénybe vegye az ország. A szép, nyúlánk, előkelő tartású 85 éves öreg úr még a régi nagy nemzedékből való, az I. Andrássy Gyula idejéből. Horváth Boldizsár mint teljesen ismeretlen, egyszerű szombathelyi ügyvédet hívta meg 1867-ben maga mellé államtitkárnak, s azóta emelkedett zajtalan munkásságban oly magasra, hogy most az ő *ottmarasztása* a főrendiházban nemcsak szükséges, de a névsor megszépítését is jelenti.

Kellemes meglepetést okozott azonban a liberális rétegekben *Benczúr Gyula* kinevezése. Íme egy lépés a demokrata irányban. Ez jó dolog. A művészet kitüntetése. Az első festő, aki a főrendiházba kerül, ebben az országban, ahol Rafael se juthatna többhöz a rangfokozatok atmoszférájában, mint egy harmadosztályú vaskoronarendhez.

Ami a személyt illeti (bár a személy mindegy ebben az esetben, mert az egész festőművészet kitüntetéséről van szó), úgy is helyes volt a választás. Élő festőink közül Benczúr körülbelül a legelső, mert többoldalú. Arcképei vetekedhetnek Horovitzéval és László Fülöpével (sőt Tisza Kálmán szegedi arcképe felül nem múlható remek), azonfelül a történeti festészetben is maradandó műveket alkotott. Technikája elsőrangú, színei szinte a Matejko erejével hatnak.

Csendes, szerény ember, nem nagyon bohém, ki a méltóságos főrendek közt nem akar majd vizet zavarni, nem szállott a fejébe az az előnye a többi főrendekkel szemben, hogy a király többször volt már önála, mint ő a királynál, meghúzódik valahol egy pad szélén s békés megadással fogja megszavazni a kényes természetű javaslatokat.

A harmadik új főrendiházi tag *Miklós Ödön*. Ez is jó kinevezés. Sőt a legjobb. Mert ebből semmit se lehet kimagyarázni. Vagyis mindent lehet. A latinerek azt mondhatják: „íme, egy mérnök jutott be a mágnások házába.” A dzsentrik az ősrégi Miklós család sarját látják benne. A bürokraták a volt földművelési államtitkárt. A politikusok — a kimaradt képviselőt. Minélfogva mindenki a maga osztályának a dédelgetését gondolja a kinevezés tényében.

Természetes is, mert Miklós Ödönnek csakugyan ennyiféle jogcíme van a főrendiházi tagsághoz. Hanem ezeket a jogcímeket mind halomra dönti a finkei anyakönyv, ahol az áll, hogy Miklós Ödön 1857-ben született. A daliás, erős, tett- és szereplési vágytól hevülő férfi még csak negyvenkilenc éves, aki sok mindent tud, de pihenni nem tud. Mít csinál az még most ott a kihűlt, szunyókáló öregurak közé behagyítva?

A HÁZ LEGENDÁI²⁸

[1906. dec. 15.]

Benn a teremben ásító unalom, odakünn hangos elevenség. Belül émelygő bizalom, kívül mozgó elégedetlenség. Vajon melyik az igaz?

Egyik se. Ezek a fiúk olyan nagyszerűen tudnak hazudni, hogy még az ellenkezője se igaz annak, amit mondanak vagy tesznek.

Mégis, ha választanom kell, inkább kívül maradok. Meghúzódok egy sarokban, és várok. És néha érdekes találkozásaim vannak. Az elmésség és az igazság is a sarkokba van száműzve a Duna-parti palotában. Így aztán néhanapján szembe találom őket. Rendesen karon fogvást járnak.

(A heidelbergi hordó)

Azért van a nagy mozgás, hogy minden párt külön-külön becsapja a koalíciót. Kompániaüzlet, közös nyereségre. Ki is jut mindenkinek a maga osztályrésze egészen. De nem úgy, hogy becsületesen osztozkodnak időről időre, hanem úgy, mint a Grünspan és Knoblauch társas-cégnél. Mire osztozkodásra kerül, már üres a kassza. Addigra már mindenik cégtárs kilopta a maga becsületes jussát.

— No igen — morogja egy mogorva honatya. — Mert a keletkezésben van a hiba. Ez a heidelbergi hordó esete.

— Ugyan milyen az a heidelbergi hordó esete?

— Elmondjam? Nem ösmeritek?

— Ösmerni ugyan ösmerjük, de elmondani elmondhatod.

— No jó, ha olyan nagyon kértek, hát elmondom. A heidelbergi hordó egy rettenetesen nagy hordó volt, amit minden esztendőben egyszer a bortermelők megtöltöttek adó fejében. Az volt a rend, hogy a hordóba minden gazda tartozott egy kancsó finom jó borocskát betölteni. A termése javát. Mikor aztán tele volt a hordó, a magisztrátus csapott egy magnum áldomást és kiitta.

— Mi köze ehhez a koalíciónak?

— Eddig semmi. De egyszer a Hans Oberveitl gondolt egyet. Fene fogja a drága jó borocskát beletölteni a hordóba. Biz ő majd csak egy kancsó vizet visz az ünnepélyre. Csak nem veszik észre abban a rém nagy hordóban, hogy az egyik kancsóban tiszta víz volt.

— No, nem is veszik nagyon észre.

— Hát meg is csapolták a hordót a nagy áldomásra. És csupa víz folyt ki belőle, tiszta víz. Nem volt abban egy felecsöpp szeszital se.

— Hogyhogy?

— Csak úgy, hogy a többi is azt gondolta, amit a Hans Oberveitl. Aztán mind vizet töltött bele a koalíció hordójába, s maga akarta meginni a bort. A közös program mindég olyan, mint a heidelbergi hordó.

*

Nevettek.

— No, ez a régi hiba — mondja valaki a sarokban. — Ettől már nem fáj a fejünk. Most az új hibában rejlik a veszedelem.

— Mi légyen hát az az új hiba?

— Ez megint új történet. Adjuk neki címül azt, hogy:

(A Rothschild milliói.)

— Sokat ígérő cím ez, koma. Halljuk a hozzá való történetet.

— Egyszerű az eset. Negyvennyolcban volt, márciusban, amikor különös szelek kezdtek fújdogálni Európán végig. Olyan szél, amitől mámorosak lettek az emberek és elindultak lerombolni a régi világot, hogy fölépítsék az újat.

— Hm, hm, mi lesz ebből? Adoma vagy kortesbeszéd?

— Adoma lesz. Nem azokról az időkről szól, amely a hősokeket szülte, hanem a megelőzőről, amely csak az utcákat mozgatta meg. Hát a Majna mellett, épült Frankfurtban is megmozdult az utca. Elindultak osztozkodni. Azt mondták, hogy a gazdagoktól el fogják venni a pénzt és felosztják a szegények között. Szóval nem rabolni akartak, csak kommunista igazságot tenni. És egy szép reggelen néhány százan betörték a Rothschild palotájába.

— No, ott volt mit keresni.

— De volt ám. Az öreg Rothschildot ott találták az irodájában, s a vezér elkezdett szónokolni. Egyenlőség, testvériség, szabadság. Ne legyenek többé gazdagok és ne legyenek nyomorultak. Fel kell osztani a vagyont. Az öreg Rothschild bólogatott a fejével, s azt mondta, hogy „Rendben van. Ez az igazság.”

A kommunistáknak fölragyogott az arcuk. Rothschild beszélt tovább:

„Mit gondolnak az urak, mennyi lehet az én vagyonom?”

A vezér nagyot akart mondani:

„Tízmillió forint.”

„Höher.”

„Húszmillió forint.”

„Höher.”

„Huszonöt millió forint.”

„Höher.”

„No, legyen harmincmillió forint.”

„Körülbelül ennyi, mondta Rothschild. Egypár garason nem fogunk összeveszni. És mondja csak, barátom, hány német ember van a világon?”

„Harmincmillió.”

„Rendben van — szól Rothschild. — Tehát jut egyre-egyre egy forint pengőben. Pénztárnok úr, fizesse ki ezeknek az uraknak a megfelelő vagyónrészt. Szabályszerű nyugta ellenében mindenik átveheti a maga részét.”

Mit volt mit tenni. Mindenki fölvette a maga forintját. De így nem érdemes kommunistának lenni, azaz hogy koalíciósnak. Hiszen van Rothschild-vagyon, hogyne volna. Tíz Rothschild-vagyon is vagyon. De mi jut egyre-egyre, amikor olyan nagyon sokan szeretjük a hazát[?]

*

Ezen már nem nevettek. Lehorgaszták fejeiket és széjjelmentek a legények. Bevonultak a terembe, éljenezni Apponyi Albert grófot.

JEGYZETEK

- ¹ A „tökéletes könyv”. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 1. sz., 1906. jan. 7., 2–3. o., teljes névjelzéssel.
- ² A kombinátor. I. *Az Ujság* 1906. jan. 10., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel. II. *Az én kortársaim*. 2. kiad., Budapest, 1908. Révai testvérek, 2. köt. 221–227., a végén a következő jegyzettel: „(Iratott 1905.)”. III. *Jk* 21, *Az én kortársaim* 2. köt. 181–187. A főszöveg az 1908-as változaton alapszik, az 1906-os eltéréseit alább jelezzük:
1. bekezdés, 2. mondat: hiányozni (U: hiányzani)
27. bek.: bonyolódott lelkében (U: bonyolódott *le* lelkében)
- ³ Gyulai Pál nyolcvan éves. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 3. sz., 1906. jan. 21., 38–39. o., teljes névjelzéssel.
- ⁴ Szinyei Merse Pál. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 5. sz., 1906. febr. 4., 73–75. o., „*M—th K—n.*” névjelzéssel.
- ⁵ Kuthy Lajos 1813–1864. I. In Kuthy Lajos: *Hazai rejtelmek*. Magyar regényírók képes kiadása 8, Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI. II. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 22. sz., 1906. jún. 3., 354–356. o., teljes névjelzéssel, a következő alcímmel: „(Mikszáth Kálmán előszava a most megjelenő «Hazai rejtelmek» című regényhez)”.
- ⁶ Morituri vos salutant. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 43. sz., 1906. okt. 28., 702–703. o., „*M. K.*” névjelzéssel.
- ⁷ Előszó. In Mikszáth Kálmán (szerk.): *Egyetemes Regénytár. Almanach az 1907. évre*. Budapest, Singer és Wolfner, I–VII.
- ⁸ Andrassy szobra. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 49. sz., 1906. dec. 9., 793–794. o., „*M. K.*” névjelzéssel.
- ⁹ Báró Podmaniczky Frigyes 1824–. In Podmaniczky Frigyes: *Az alföldi vadászok tanyája*. Magyar regényírók képes kiadása 27, köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI.
- ¹⁰ Vas Gereben 1823–1868. In Vas Gereben: *Nagy idők, nagy emberek*. Magyar regényírók képes kiadása 28. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI.
- ¹¹ Degré Alajos 1820–1896. In Degré Alajos: *A száműzött leánya*. Magyar regényírók képes kiadása 33. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–VIII.
- ¹² Toldy István 1844–1879. In Toldy István: *Anatole*. Magyar regényírók képes kiadása 34. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–VIII.
- ¹³ Rákossy Jenő 1842–. In Rákossy Jenő: *A legnagyobb bolond*. Magyar regényírók képes kiadása 39. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI.
- ¹⁴ Dóczi Lajos 1845–. In Dóczi Lajos: *Carmela*. Magyar regényírók képes kiadása 40. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI.
- ¹⁵ Bródy Sándor 1864–. In Bródy Sándor: *A nap lovagja*. Magyar regényírók képes kiadása 57. köt., Budapest, 1906. Franklin-társulat, V–XI.
- ¹⁶ A t. Házból. *Az Ujság* 1906. febr. 20., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.
- ¹⁷ A hazugságok országa. *Az Ujság* 1906. márc. 7., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.
- ¹⁸ Az elnöki hatalom. *Az Ujság* 1906. ápr. 3., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.
- ¹⁹ A Ház legendái. [1906. máj. 22.] *Az Ujság* 4. évf., 1906. máj. 22., 7–8. o., névjelzés nélkül.
- ²⁰ A Ház legendái. Az új elnök. [1906. máj. 27.] *Az Ujság* 1906. máj. 27., 7. o., névjelzés nélkül.
- ²¹ A Ház legendái. Az új Mózes. [1906. máj. 30.] *Az Ujság* 1906. máj. 30., 10–11. o., névjelzés nélkül.

- ²² A Ház legendái. Minden ismétlődik a világon. [1906. jún. 3.] *Az Ujság* 1906. jún. 3., 7. o., névjelzés nélkül.
- ²³ A Ház legendái. [1906. jún. 7.] *Az Ujság* 1906. jún. 7., 7. o., névjelzés nélkül.
- ²⁴ A Ház legendái. A számember. [1906. jún. 14.] *Az Ujság* 1906. jún. 14., 6–7. o., névjelzés nélkül.
- ²⁵ A Ház legendái. [1906. júl. 20.] *Az Ujság* 1906. júl. 20., 5–6. o., névjelzés nélkül.
- ²⁶ A Ház legendái. [1906. okt. 14.] *Az Ujság* 1906. okt. 14., 6–7. o., névjelzés nélkül.
- ²⁷ Három új főrend. *Vasárnapi Ujság* 53. évf., 43. sz., 1906. okt. 28., 702. o., „*M—th K—n.*” névjelzéssel.
- ²⁸ A Ház legendái. [1906. dec. 15.] *Az Ujság* 1906. dec. 15., 9–10. o., névjelzés nélkül.